

UNIVERZITA KARLOVA

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

Populační vývoj v Kutné Hoře v 18. století

The Population Development of Kutná Hora in 18th century

Disertační práce

Radek Horák

srpen 2008

Školitel: Doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc.

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval samostatně pod vedením školitelky a na základě pramenů uvedených v seznamu literatury. Tuto práci ani žádnou její část jsem nepředložil k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatelů.

Praze dne 31.8.2008

Populační vývoj v Kutné Hoře v 18. století

Abstrakt:

Cílem práce je zachycení základních demografických charakteristik městské populace v průběhu 18. století, neovlivněné nástupem protoindustrializace. Jednotlivé populace v tomto období se vyznačují vysokou (neregulovanou) porodností ale současně vysokou mírou úmrtnosti, která bránila výraznějšímu růstu populace. Populační vývoj Kutné Hory v 18. století byl do určité míry specifický, neboť město hospodářsky stagnovalo. V práci je analyzována úroveň manželské plodnosti, vybrané charakteristiky sňatečnosti, například průměrný sňatkový věk a sňatková mobilita. Práce obsahuje rozbor vývoje úmrtnosti se zvláštním zřetelem k a zvláštní zřetel k průběhu demografických krizí.

Population development of Kutná Hora in 18th century

Abstract:

The aim of this work is description of basic demographic features of urban population during 18th century. For population in this period the high (non-controlled) fertility and high rate of mortality were typical; it kept from growth of population. The demographic development of Kutná Hora was specific because of economic stagnation of the town. The work includes analyse of marital fertility, marriage patterns, with specific regard to the average age at first marriage and mobility. Work obtains the analyse of mortality trends, especially population development during demographic crises.

Obsah:

Seznam tabulek a grafů

Úvod.....	1
1. Prameny dat a metody práce.....	4
1.1. Matriční zápisy jako prameny dat, jejich vývoj.....	4
1.2. Obsah matričního zápisu a použité metody excerpcce.....	7
1.3. Další zdroje demografických dat v předstatistickém období.....	8
2. Kutná Hora v kontextu historického vývoje Čech do 18.století	12
2.1. Stručný nástin dějin Kutné Hory do 18.století	12
2.2. Historické okolnosti působící bezprostředně na obyvatelstvo Kutné Hory v 18. století.....	17
2.3. Doba osvícenského absolutismu 18. století a reformy Marie Terezie a Josefa II.....	19
3. Obyvatelstvo Kutné Hory v 18. století a jeho sociální struktura.....	24
3.1. Profesní složení obyvatelstva Kutné Hory v 18. století.....	25
3.2. Sociální struktura Kutné Hory v 18. století ve světle farních matrik	28
3.3. Diferenciace demografického vývoje v českých zemích v 18. století.....	30
3.4. Čeští exulanti pro víru a náboženské menšiny v Čechách.....	33
3.5. Židovská náboženská menšina.....	36
4. Vývoj obyvatelstva Kutné Hory v letech 1700-1780 přirozenou měnou.....	37
4.1. Sňatečnost.....	37
4.1.1. Sňatky podle rodinného stavu snoubenců.....	39
4.1.2. Věk při prvním sňatku v Kutné Hoře v letech 1725-1755.....	41
4.1.3. Rozdíl věku mezi partnery.....	46
4.1.4. Původ snoubenců ze sňatkové kohorty 1725-1755 z geografického pohledu.....	47
4.1.5. Podíl vdaných žen podle věku.....	51

4.1.6. Sezónnost sňatků.....	54
4.1.7. Sňatky v době mortalitních krizí.....	55
Sňatečnost v letech 1680-82.....	55
Sňatečnost v letech 1710-1714.....	57
Sňatečnost v letech 1770-1774.....	59
4.2. Porodnost.....	60
4.2.1. Počet dětí narozených v manželství	63
4.2.2. Věk žen při narození prvního dítěte.....	64
4.2.3. Meziporodní intervaly.....	66
4.2.4. Doba uplynulá mezi sňatkem a narozením prvního dítěte.....	69
4.2.5. Specifické míry manželské plodnosti žen v Kutné Hoře.....	73
4.2.6. Plodnost žen v opakovaných manželstvích.....	76
4.2.7. Děti narozené mimo manželství.....	78
4.3. Úmrtnost.....	82
4.3.1. Zemřelí podle věku a pohlaví.....	84
4.3.2. Kojenecká úmrtnost.....	87
4.3.3. Sezonnost úmrtnosti.....	88
4.3.4. Úmrtnost za demografických krizí.....	90
Epidemie moru v letech 1680 a 1713-1715.....	91
4.3.5. Mortalitní krize v období válek s Pruskem.....	95
4.3.6. Mortalitní krize v období hladomoru v letech 1771-1772.....	97
Geografické rozdíly v úmrtnosti v letech 1771-1772.....	99
Věk zemřelých v letech 1771-1772.....	101
5. Křestní jména dětí narozených (v manželství) v Kutné Hoře v letech 1725-1770.....	104
6. Závěr.....	108

Seznam tabulek a grafů:

Tabulka č. 1.1 : Počty osob u Velikonoční zpovědi v Kutné Hoře v letech 1700-1725.....	10
Tabulka č. 2.1 : Předpokládaný počet obyvatel v největších městech Českého království v letech 1500-1650.....	15
Tabulka č. 2.2.: Odhady počtu obyvatel českých zemí podle českých historiků a demografů (v mil. osob).....	16
Tabulka č.2.3 : Odhad celkové těžby stříbra v dolech v Kutné Hoře letech 1290-1800.....	17
Tabulka č. 2.4: Odhady ztrát na životech v Evropě během tzv.sedmileté války (1756-1763).....	19
Tabulka č. 2.5: Obyvatelstvo českých zemí podle věku a náboženského vyznání podle první konskripce v roce 1754 (v tis.).....	21
Tabulka č. 2.6: Přírůstek počtu obyvatel v českých zemích (%).....	22
Tabulka č.3.1.: Počet domů a obyvatel ve vybraných českých městech v 17. a 18. století.....	24
Tabulka č. 3.2.: Zastoupení jednotlivých řemesel v Kutné Hoře v roce 1733 (podle fasi)	26
Tabulka č. 3.3.: Počty zaměstnaných v Kutné Hoře podle jednotlivých odvětvích na základě fise z roku 1733.....	27
Tabulka č. 3.4.: Profese a sociální postavení otců dětí narozených v Kutné Hoře v letech 1726-1740....	29
Tabulka č. 3.5.: Počty přádláků v Čechách v letech 1768-1779.....	32
Tabulka č. 3.6.: Demografický vývoj v českých zemích podle jednotlivých krajů.....	32
Tabulka č. 4.1: Sňatky uzavřené v Kutné Hoře v letech 1725-1740, podle rodinného stavu snoubenců...	39
Tabulka č. 4.2: Sňatky uzavřené v Kutné Hoře v letech 1741-1755, podle rodinného stavu snoubenců...	40
Tabulka č. 4.3: Skladba snoubenců podle věku v Kutné Hoře v letech 1725-1740.....	42

Tabulka č. 4.4: Skladba snoubenců podle věku v Kutné Hoře v letech 1741-1755.....	42
Tabulka č. 4.5: Průměrný sňatkový věk ve vybraných lokalitách v 17-19. století (první sňatky).....	43
Tabulka č. 4.6: Rozdíl věku mezi partnery, sňatky v letech 1725-1740.....	46
Tabulka č. 4.7: Rozdíl věku mezi partnery, sňatky v letech 1741-55.....	46
Tabulka č.4.8: Vzdálenost místa narození obou snoubenců od Kutné Hory.....	48
Tabulka č. 4.9 : Podíl manželských párů podle shodného či odlišného místa jejich původu ve vybraných lokalitách v 16. – 18. století.....	51
Tabulka č. 4.10: Počet žen podle rodinného stavu zemřelých v Kutné Hoře v letech 1750-59.....	52
Tabulka č. 4.11: Podíl vdaných žen ve věku 15-19 let ve vybraných lokalitách (od poloviny 18. do pol. 19. století).....	53
Tabulka č. 4.12 :Podíl vdaných žen ve vybraných věkových skupinách v různých městech Evropy.....	54
Tabulka č.4.13: Počet sňatků podle kalendářních měsíců v Kutné Hoře.....	54
Tabulka č. 4.14: Počet sňatků v Kutné Hoře během let 1680 a 1681.....	55
Tabulka č. 4.15: Sňatky podle rodinného stavu v Kutné Hoře v listopadu 1680, lednu a únoru 1681.....	56
Tabulka č. 4.16: Úhrn sňatků podle rodinného stavu - listopad 1680 až únor 1681.....	57
Tabulka č. 4.17: Počet sňatků v Kutné Hoře během let 1710-1714.....	58
Tabulka č. 4.18: Sňatky podle rod.stavu v Kutné Hoře- únor 1713.....	58
Tabulka č.4.19: Sňatky podle rod.stavu v Kutné Hoře- listopad 1713.....	58
Tabulka č. 4.20: Počet sňatků v Kutné Hoře během let 1770-1774.....	59
Tabulka č. 4.21.: Sňatky podle rod.stavu v Kutné Hoře- listopad 1772.....	59

Tabulka č. 4.22: Sňatky podle rod.stavu v Kutné Hoře- únor 1773.....	60
Tabulka č. 4.23: Počet narozených dětí v Kutné Hoře (a v Kaňku) v letech 1700-1770.....	62
Tabulka č.4.24: Vdané ženy podle počtu narozených dětí v aktuálním manželství v letech 1726 -1740 v Kutné Hoře.....	64
Tabulka č. 4.25 : Věk žen při narození prvního dítěte v Kutné Hoře (sňatková kohorta 1741-1755).....	65
Tabulka č.4.26. : Délka meziporodních intervalů podle pořadí, děti narozené ženám v Kutné Hoře v letech 1725-1755 (v měsících).....	67
Tabulka č. 4.27 : Meziporodní intervaly v různých lokalitách českých zemí v 17. - 18. století.....	68
Tabulka č. 4.28.: Doba uplynulá mezi sňatkem a narozením 1. dítěte, Kutná Hora, sňatková kohorta 1725-1740 (v měsících).....	70
Tabulka č.4.29.: Doba uplynulá mezi sňatkem a narozením prvního dítěte u žen v Kutné Hoře, které měly první dítě mezi roky 1726-1740.....	71
Tabulka č. 4.30: Doba uplynulá mezi sňatkem a narozením 1. dítěte v Domažlicích (v měsících).....	72
Tabulka č. 4.31.: Předmanželská početí podle věku ženy při sňatku v Rožmberku n. Vltavou.....	73
Tabulka č.4.32 : Podíl předmanželských početí v některých českých a moravských lokalitách.....	73
Tabulka č: 4.33: Specifická plodnost vdaných žen podle věku podle věku při sňatku v Kutné Hoře v sňatkové kohortě 1730-1755.....	74
Tabulka č. 4.34: Míry manželské plodnosti podle věku ve vybraných lokalitách.....	75
Tabulka č 4.35.: Místo narození vdov a mužů, kteří s nimi uzavřeli sňatek v Kutné Hoře v letech 1741-1755 a následně se jim zde narodilo nejméně 1 dítě.....	77
Tabulka č 4.36: Počty dětí vdov, které uzavřely v letech 1741-1755 v Kutné Hoře druhé či další manželství, v němž měly alespoň 1 dítě.....	78

Tabulka č. 4.37: Děti narozené v opakovaných manželstvích žen v prvním pořadí podle doby uplynulé od sňatku v Kutné Hoře v letech 1741-1755.....	78
Tabulka č.4.38: Podíl nemanželských dětí narozených ženám v Kutné Hoře, podle místa odkud pocházely.....	80
Tabulka č. 4.39: Počty zemřelých v Kutné Hoře v pětiletých intervalech v letech 1720-1780.....	84
Tabulka č. 4.40 : Zemřelí v Kutné Hoře v letech 1725-29, 1750-54 a 1775-79 podle věkových skupin a pohlaví.....	85
Tabulka č. 4.41 : Podíly zemřelých v Kutné Hoře v letech 1725-29, 1750-54 a 1775-79 podle věkových skupin a pohlaví.....	86
Tabulka č. 4.42: Počet dětí zemřelých do 1 roku věku a úroveň kojenecké úmrtnosti v Kutné Hoře v letech 1750-1754 a 1775-1779.....	88
Tabulka č. 4.43.: Počet zemřelých podle měsíců v letech 1725-1729.....	89
Tabulka č. 4.44: Počet zemřelých podle měsíců v letech 1750-54.....	90
Tabulka č. 4.45: Počet zemřelých podle měsíců v letech 1775-79.....	90
Tabulka č. 4.46 : Sezonní pohyb zemřelých ve farnosti Kutná Hora v letech 1675-1682.....	91
Tabulka č. 4.47: Počty zemřelých osob v Kutné Hoře v letech před a po epidemii r.1713.....	92
Tabulka č. 4.48: Poděbrady- počet zemřelých v letech 1712-1715.....	93
Tabulka č. 4.49.: Kolín- počet zemřelých v letech 1713-1715.....	93
Tabulka č. 4.50: Farnost Zásmyky počet zemřelých v letech 1713-1715, tj. okolo epidemie z r.1713.....	94
Tabulka č. 4.51: Farnost Zbyslav počet zemřelých v letech 1713-1715.....	94

Tabulka č. 4.52.: Farnost Červené Janovice - počty zemřelých v letech 1713-1715.....	94
Tabulka č. 4.53: Kouřim – přirozená měna v letech 1713-1715.....	94
Tabulka č. 4.54: Počty zemřelých v Kutné Hoře během slezských válek (1740-1743).....	95
Tabulka č. 4.55: Počty zemřelých a indexy růstu počtů zemřelých osob v Praze v letech 1740-1743 (1740=100) podle kalendářních měsíců.....	96
Tabulka č. 4.56: Počty zemřelých v Kutné Hoře na začátku Sedmileté války.....	97
Tabulka č. 4.57: Počty zemřelých a indexy růstu počtů zemřelých osob v Praze v letech 1756-1759 (1756=100) podle kalendářních měsíců.....	97
Tabulka č. 4.58: Počty zemřelých v Kutné Hoře v letech 1770-73, v době okolo posledního hladomoru.....	98
Tabulka č. 4.59: Počet obyvatel a hustota zalidnění v jednotlivých krajích v letech 1771 a 1773.....	99
Tabulka č. 4.60: Zemřelí v Kutné Hoře podle věku v letech 1770-1773.....	102
Tabulka č. 4.61 : Zemřelí podle věku v Kutné Hoře během hladomoru od června 1771 do července 1772 (a v 2. pol roku 1771 a 1. pol r. 1772).....	103
Tabulka č. 5.1.: Zastoupení křesťných jmen dívek narozených v Kutné Hoře v letech 1726-1770.....	106
Tabulka č. 5.2.: Zastoupení křesťných jmen chlapců narozených v Kutné Hoře v letech 1726-1770.....	106

Grafy:

Graf 4.1: Roční počty sňatků uzavřených v Kutné Hoře v letech 1725-1755.....	38
Graf č. 4.2 : Vývoj průměrného věku při prvním sňatku v Anglii a Francii v letech 1675-1805.....	45

Graf č. 4.3: Počty dětí narozených v manželství v Kutné Hoře v letech 1700-1770.....61

Graf č.4.4: Počty zemřelých v Kutné Hoře v letech 1725-1780.....83

Mapová a obrazová příloha:

Mapa č. 1: Královská města v Čechách a na Moravě ve středověku a ranném novověku.....121

Mapa č. 2: První manufaktury v českých zemích.....122

Mapa č.3: Územní členění českých zemí na kraje v letech 1714- 1754.....123

Mapa č. 4: Územní rozsah Habsburské monarchie v 18. století.....124

Obraz č. 1: Svatá Barbora a Kutná Hora.....125

Foto č.1: Ukázka písma v kutnohorské matrice.....126

Foto č.2: Vazba jedné z kutnohorských matrik.....127

Tabulková příloha

Příloha č. 1: Zastoupení jednotlivých řemesel v Kutné Hoře v roce 1733 (podle fasí tereziánského katastru).....128

Příloha č. 2. : Profese a sociální postavení otců dětí narozených v Kutné Hoře v letech 1726-1740....130

Příloha č. 3. Živě narozené děti v manželství podle pohlaví, Kutná Hora 1700-1770, Kaňk
1762-1770.....132

Příloha č. 4. Zemřelí v Kutné Hoře podle pohlaví v letech 1720-1780.....134

Příloha č. 5: Snoubenci podle vzdálenosti místa původu od Kutné Hory.....134

a) sňatky 1725-1755

Příloha č. 5: Snoubenci podle vzdálenosti místa původu od Kutné Hory.....136

b) sňatky 1725-1740

Příloha č. 5: Snoubenci podle vzdálenosti místa původu od Kutné Hory.....138

c) sňatky 1741-1755

Příloha č. 6: Sňatkový věk snoubenců v Kutné Hoře.....139

a) sňatková kohorta 1725-1740

Příloha č. 6: Sňatkový věk snoubenců v Kutné Hoře.....140

b) sňatková kohorta 1741-1755

Úvod

Záměrem předkládané práce je zachycení základních charakteristik demografického vývoje v středočeském městě Kutné Hoře v raném novověku, zejména v 18. století. Množství dat, ze kterých je možno vytvářet si představu, se pochopitelně s rostoucím časovým odstupem od současnosti snižuje, proto je studium vývoje obyvatelstva do 18. století založeno na nepřímých zdrojích dat a na pramenech narativních, např. na záznamech kronikářů. Od 17. století se pramenná základna rozšiřuje a platí to také o 18. století, které tvoří vlastní těžiště práce. Demografický vývoj městské populace Kutné Hory byl velmi specifický vzhledem k rozkvětu města v době středověku a relativním úpadku jeho významu v období následujícím. I to byl důvod k určitým reminiscencím a srovnáváním, jakož i jeden z důvodů zájmu právě o Kutnou Horu.

Vlastní demografické analýze předcházela excerpce údajů z kutnohorské matriky, směřující k vytvoření rodinných listů za populaci asi 5 tisíc obyvatel v časovém horizontu bezmála jednoho století. K práci mě nepobízela jen snaha o vystižení demografických charakteristik populace, ale i sama skutečnost práce s materiály z doby tak časově odlehle. Pohybovat se v této dávno minulé době samo o sobě bylo pro mně velmi intenzivním zážitkem.

Populační vývoj určitého mikroregionu je formován jednak celkovým vývojem širšího území, jednak specifickými rysy příslušné oblasti. Historickodemografický výzkum mikroregionu, resp. městské populace, se snaží postihnout a přiblížit mj. také běžný život lidí, lze ho tedy přiřadit ke studiu každodennosti (alltag). Tak je možné pohlížet na taková demografická data, jako v kolika letech lidé uzavírali sňatek, v kolika letech se jim narodilo první dítě, kolik dětí v průměru rodiny měly, kolika let se lidé v průměru dožívali, atd. Širší rámec jsem se pokusil zachytit v historickém úvodu, historii všedního dne jsem se pokusil nacházet ve shrnutí výsledků demografické analýzy. Proto jsem se v rámci analýzy demografických procesů zabýval jevy, které nebyly dány toliko biologickými danostmi ale i způsoby chování lidí určenými (ale i zpětně působícími) subtilnějšími okolnostmi a vlivy. Ty se pak odrazily např. ve věku při sňatku, v případném odkládání narození prvního dítěte, v délce meziporodních intervalů, v počtu opakovaných sňatků. Nejzajímavějším bodem práce pak bylo potvrzení překvapivého rozsahu sňatkových migrací.

Excerpce matrik Kutné Hory kterou jsem provedl, zahrnovala období let 1700-1770 v případě matriky křtů, 1726-1780 v případě matriky úmrtí a 1725-1755 v případě matriky

sňatků. Kromě těchto excerpce v uvedených souvislých časových řadách jsem uskutečnil navíc i excerpce z jiných časových období, která měla souvislost s jevy které jsem měl následně analyzovat. Šlo například o excerpce z kutnohorské matriky pro léta 1680-1685 (analýza úmrtnosti, ale i sňatečnosti a porodnosti během moru v roce 1680) nebo obdobná analýza úmrtnosti během moru v letech 1713 (jen excerpce počtů zemřelých v jednotlivých měsících) a následně i získání dat pro období hladomoru v letech 1771-1772 (narození v době této mortalitní krize). Tyto excerpce již nebyly jmenné, umožňující vytváření rodinných listů jako v případech výše zmiňovaných časových řad, ale jednalo se pouze o úhrnná data vztahující se k jednotlivým demografickým jevům.

Kromě analýzy matriky Kutné Hory bylo v několika případech nutno provést i excerpce matrik několika dalších měst v souvislosti se studiem geografického rozsahu morovým epidemií v letech 1680 a 1713. Jednalo se však pouze o úhrnné počty zemřelých v jednotlivých měsících v daném období; sledovanými městy byly Poděbrady, Kolín a Kouřim.

Matriky, které byly za účelem vytvoření této práce zpracovány, zahrnovaly územně kolaturu Kutná Hora, což v realitě znamenalo, že kromě vlastní Kutné Hory byla v matrikách uváděna až do roku 1762 data i za sousední lokalitu Kaňk (od roku 1762 byly záznamy za Kaňk uváděny v samostatné matriční knize).¹ V dobách vrcholného rozkvětu Kutné Hory byl Kaňk jedním z kutnohorských předměstí a také v 19. století tvořily Kutná Hora a Kaňk jeden správní celek. Populace Kaňku tvořila podle matrik křtů a úmrtí z úhrnu obou lokalit asi 10 %. Z důvodu blízkosti nejen geografické obou sídel jsou data v souhrnech zpracována společně, ale ve všech podstatných případech jsou v tabulkách i textu uváděna odděleně - souhrnná data z matrik křtů i úmrtí (stejně jako v případech geografické mobility obyvatelstva v souvislosti se sňatkem). Pokud není uvedeno jinak, jsou výsledky uváděny za obě lokality společně.

K vlastní analýze metodou rodinných listů, vytvořenou francouzským demografem Louisem Henrym jsem nepřikročil formou zápisu na předem připravené archy, ale u specificky vytvářených kohort jsem data zapisoval přímo do předem připravených tabulek a sumářů v počítačovém programu. Nerekonstruoval jsem tak přímo bezezbytku celou tehdejší populaci Kutné Hory, ale vždy jen tu část, kterou jsem využíval v příslušné analýze. Nejvíce jsem se přiblížil klasické metodě tvorby rodinných listů v případě analýzy porodnosti (do které jsem zahrnul ty ženy, kterým se narodilo v Kutné Hoře v letech 1726-1740 alespoň jedno dítě). Tak

¹ Matrika M 10-1-2, pokrývající období let 1698-1732 a matrika M 10-1-3 pokrývající období 1732-1754 obsahovaly záznamy pouze za Kutnou Horu a Kaňk. Matrika M-10-1-4 vedená od roku 1755 do roku 1777 obsahovala záznamy pouze za Kutnou Horu počínaje rokem 1762 za narozené a rokem 1768 za zemřelé. Státní oblastní archiv Praha, Sběrka matrik.

jsem pro 1591 žen rekonstruoval jejich rodinnou historii včetně jmen, pohlaví, a dat narození jejich dětí.

Předkládaná práce se zabývá zejména analýzou demografického chování obyvatelstva Kutné Hory v osmnáctém století (s menším přesahem do století sedmnáctého a zmínkami o jevech demografického charakteru i ze století předešlých). Zejména ve Francii, kde vlastní metoda rekonstrukce rodin vznikla, se podařilo provést obdobné studie demografického chování obyvatelstva v 18. století v celé řadě měst, obdobně jako posléze v Anglii (Wrigley, Davies, Oeppen, Schofield 1997), případně v Německu (Knodel 2002). Mimo uvedené země jsou již obdobné studie méně časté, v českých zemích jich existuje pouze několik. K dosavadnímu zpracování této problematiky v českých zemích patří především studie o populaci Břevnova (1652-1800) připravená Eliškou Čáňovou a Pavlou Horskou a vydaná v roce 1972 (Čáňová, Horská 1972). Další prací obdobného rozsahu je Obyvatelstvo Budyně nad Ohří (1701-1850) publikovaná Ladislavem Duškem v roce 1985 (Dušek 1985). Rozsahem excerpce snad nejrozsáhlejší je studie zabývající se populací západočeských Domažlic (1631-1830), kterou zpracoval Petr Mužík a která byla vydána v roce 1986 (Mužík 1986). Obyvatelstvem jihomoravské obce Komín v průběhu 18. století se zabývala Petra Brabcová ve své dizertaci z roku 1996 (Brabcová 1996). Ostatní lokální sondy jsou již zpravidla založeny na agregativních datech, např. rozbor demografického vývoje města Kouřimi (1650-1850), který zpracovala Jana Beránková (Beránková 1994) nebo nástin vývoje obyvatelstva Prahy (1650-1800) Ludmily Fialové (Fialová 2006). Celý soubor sond u Jižní Moravy zpracovala ve své rozsáhlé práci srovnávající demografické chování křesťanské a židovské populace v novověku Ludmila Nesládková (Nesládková 2003).

Vlastním cílem práce bylo rekonstruovat demografické chování obyvatelstva v 18. století v městské populaci v oblasti neovlivňované protoindustrializací. Klíčem k většině následných analýz bylo studium kutnohorské sňatkové kohorty z let 1725-1755, která umožňovala sledovat vznik a vývoj nových rodin a kromě sňatečnosti také studium porodnosti, geografické mobility nebo profesní struktury obyvatelstva.

1. Prameny dat a metody práce

1.1. Matriční zápisy jako prameny dat, jejich vývoj

Před vlastní demografickou analýzou bylo nutno nejprve shromáždit data. Ta se pro dané období dají získat pouze studiem původních záznamů o událostech, které historická demografie studuje. Pramennou základnou jsou v první řadě církevní matriky.

Matriční zápis zaznamenává narození, úmrtí a sňatky, přičemž narození je nahrazováno záznamem o křtu, který byl základním církevním obřadem samozřejmým pro každé narozené dítě kterékoli křesťanské církve. Obdobně úmrtí je ekvivalentem záznamu o pohřbu věřícího. Nejstarší matriční zápisy sloužily, zdá se, převážně církevně právním účelům. K původu, významu i výskytu farních matrik v českých zemích existuje rozsáhlá literatura; nejvýznamnější jsou práce Eduarda Maura (Maur 1970, 1978).

Matriční záznamy jsou z hlediska historicko demografického výzkumu sekundárními prameny. Historická demografie se z nich snaží získat relevantní data, ovšem stále má na paměti, že tyto prameny vznikaly za jiným účelem, než poskytovat informace o přirozeném pohybu obyvatelstva, tzn. nebyly primárně uzpůsobeny k tomu, aby z nich byly získávány základní demografické údaje. Obecně dále platí, že z těchto historických dat je možné udělat si představu o vývoji obyvatelstva jednotlivých míst, jako v tomto případě Kutné Hory, ale získat údaje o populaci celé země, případně větších správních celků, je obtížnější.

A i kdybychom předpokládali, že digitalizací matrik a dalších pramenů se lze této možnosti přiblížit, to je, že by pak bylo možno metodami historické demografie zpracovat všechny dochované prameny, zůstane vždy stanovení celkového počtu obyvatel a také vývoje obyvatelstva přirozenou měnou na úrovni regionů na úrovni odhadu, protože se prameny nezachovaly pro celé území státu, případně se zachované údaje o početnosti populace nevztahují k stejnému časovému okamžiku.

Pro vytvoření představy o velikosti populace menšího územního celku stačí kumulace údajů o četnosti demografických událostí (narození, úmrtí), tzv. anonymní sumární excerpce za určité časové období (kalendářní rok). Pokud chceme ale provést hlubší analýzu, je třeba použít sofistikovanějších metod. V případě analýzy přirozené měny obyvatelstva je nejvhodnější použití metody rekonstrukce rodin, jejímž autorem byl v 50. letech 20. století francouzský demograf Louis Henry. Její použití je vhodné zejména pro období od konce třicetileté války až

do poloviny 19.století. Problémem Henryho metody sestavování rodinných listů je její mimořádná pracnost. Z rekonstruovaných rodinných listů lze však odvodit důležité demografické údaje (například úroveň manželské plodnosti podle věku matky a podle délky trvání manželství, průměrný počet dětí narozených v manželství, délku meziporodních intervalů, průměrný věk při sňatku či průměrný věk ženy při narození posledního dítěte; k metodě rekonstrukce rodin a k jejímu vývoji srvn. zvláště Maur 1978). Farní matriky jsou cenným pramenem i z toho důvodu, že záznamy byly do nich zapisovány chronologicky podle data události bez ohledu na společenské postavení osob, kterých se záznamy týkaly. Ve farních matrikách jsou tak zaznamenávány události týkající se v podstatě veškerého křesťanského přítomného obyvatelstva (zatímco v pramenech jiné provenience mohou být záznamy pouze pro poddané obyvatelstvo nebo naopak pro obyvatelstvo právně svobodné, které se ale v přesném okamžiku na místě, pro které je záznam vyhotoven, nemuselo vůbec zdržovat).

Z historického hlediska můžeme s určitostí říct, že první farní matriky, přibližně v podobě ve které je známe z pozdější doby, se objevují nejprve ojediněle v románských zemích, nejstarší dochovaná pochází z Itálie a byla vedena od roku 1232 pro sňatky ve městě Rimini; pro zemřelé od roku 1281 ve městě Cividade. Další jsou až ze 14.století, např. pro sňatky vedené ve městě Gemonia ve Furlansku od roku 1379, pro zemřelé počínaje rokem 1334 v Givry (v Burgundsku) a 1398 ve Florencii. Další země, kde vznikaly první matriky, bylo Německo (Münster od roku 1403), Francie (Roz-Landrieux, 1451), Španělsko (Barcelona 1457), Švýcarsko (Porrentruy, 1481) a Belgie (Brusel, 1492; vše citováno dle Dûpaquier 1997, 223).

Naprosto zásadní změna v potřebách vedení matrik nastala v průběhu 16. století v souvislosti s nástupem reformace v německých zemích a vzápětí ve většině nerománských zemí dříve katolické Evropy.

Reakcí na reformaci byl Tridentský koncil, který se scházel v letech 1545-1563 a který měl vrátit a v nových podmínkách znovu definovat vlastní identitu katolické církve a zastavit postup reformace (Kvirenc, 2007, 127). Jedním z opatření, která koncil přijal, bylo povinné vedení matrik. Snad šlo o snahu získat větší kontrolu nad zaznamenávaným katolickým obyvatelstvem. To, že byl jednotlivec jednoznačně přiřazen ke společenství své církve, byl zaznamenán v matrice, se svými předky a posléze i s potomky, snad mělo psychologicky působit proti případné změně vyznání, což byl v důsledku šíření evangelických směrů v 16.století v Evropě velmi častý jev.

Nejstarší dochované matriky na našem území pocházejí z poloviny 16. století z Jáchymova (1531), Horní Blatné (1541) a Abertam (1544), všechny byly tedy původně určeny

pro záznamy o osobách evangelického (augšpurského) vyznání a je pravděpodobné, že se na území Čech rozšířily ze sousedního Saska.

Nestarší dochované matriky pro Kutnou Horu pocházejí z let 1573-1586, a pak z let 1591-1600, kdy byly ve farnosti sv. Jakuba zaznamenávány údaje o narozených a sňatcích, ovšem nedochovala se souvislá řada, mnohé roky chybějí. Další záznamy o sňatcích pocházejí až z let 1629-1650, o narozených až z let 1638-1650. Mnohem podrobněji se dochovaly matriční záznamy z druhé kutnohorské farnosti sv. Barbory, vedené taktéž od roku 1573, v podstatě kontinuálně, navíc zde byla zaznamenávána, vedle narození a sňatků, také úmrtí.²

V českých zemích bylo všeobecné vedení matrik nařízeno teprve olomouckou synodou roku 1591 a pražskou synodou roku 1605. Forma zápisu zůstávala dlouho nejednotná a matriční knihy se vzájemně lišily obsahem i jazykem, ačkoli forma byla předepsána římským rituálem již roku 1614. Teprve v roce 1760 došlo zásahem pražské konzistoře k definitivnímu sjednocení záznamů (Maur 1970). Byla zavedena unitární latinská matriční formule. V matrice vedené pro Kutnou Horu byla latina používána i před tímto rokem, ovšem často míšená s českými výrazy; někde se vyskytuje latinské baptista jinde české okřtěna, latinské sponsi, vedle českých slov oddána atd. ; v záznamech v tomto období se nikdy nepoužívalo němčiny.

Velký význam měl dvorský dekret z 6. října 1770, kterým byl v habsburské monarchii nahrazen větný zápis zápisem do rubrik. Patent Josefa II z 20. února 1784 předepsal matriční formulář, který se v podstatě jen s menšími úpravami používal až do roku 1949 (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová 1986, 78-80). Dekret z roku 1790 nařizoval vedení abecedních indexů pokřtěných, oddaných a zemřelých, a to i zpětně. Z toho důvodu bylo možné je využít i v mé práci o populaci města Kutné Hory.

Mezitím v Evropě došlo v některých zemích k vynětí evidence o narozených, sňatcích a úmrtích z církevní kompetence a začalo se jich používat jako jednoho zdroje informací o obyvatelstvu. Například byla od roku 1670 každoročně publikována data o přirozené změně obyvatelstva v Paříži. Ke skutečné sekularizaci evidence přirozené změny došlo nejprve ve Finsku a Dánsku, Norsku (1685) a Švédsku (1686), kde vznikl roku 1748 také první regulérní systém demografické statistiky (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová 1986, 78).

² Státní oblastní archiv Praha, Sbirka matrik, sign. M 10-1.

1.2. Obsah matričního zápisu a použité metody excerptce

Záměrem výzkumu bylo analyzovat populační vývoj ve městě Kutné Hoře v 18. století. Důraz byl kladen na analýzu založenou na rekonstrukci rodin, tedy na detailní postižení zvláště vývoje plodnosti a také sňatečnosti. Tomu bylo podřízeno zvolené období zpracování. 18. století bylo zvoleno i z toho důvodu, že se z této doby již zachovala úplná matriční evidence a že v této evidenci v podstatě nedošlo k významnějším změnám.

V matrice křtů bylo uváděno jméno křtěného dítěte, jméno a příjmení otce, téměř vždy bylo zmíněno také sociální postavení, případně zaměstnání a způsob obživy otce.

V záznamech o křtu se dále uvádělo křestní jméno matky, poněvadž se děti rodily převážně v právoplatně uzavřeném manželství, většinou se příjmení matky neuvádělo. Záznamy o dětech, které se narodily mimo manželství, se vedly na zvláštním místě, v případě Kutné Hory v jiné matrice.³ Krom zmíněných základních údajů o dítěti a jeho rodičích byla zapsána v matrice dále křestní jména a příjmení kmotrů, křtícího kněze atd. Pro potřeby demografické analýzy nebyly údaje o kmotrech a dalších osobách vypisovány.

Zápis v matrice sňatků sestával z jména, příjmení a rodinného stavu ženicha (svobodný, vdovec); rodinný stav byl v některých případech u muže (nikdy ale u ženy) vynechán, což způsobilo jisté obtíže při další demografické analýze. Vždy bylo ale dále uváděno u svobodných jméno otce, často i otcovo povolání, a v případě, že otec již zemřel, je i to uvedeno. Dále byly tytéž údaje uvedeny u nevěsty (spíše než odkaz na zaměstnání, je zmínka že pochází z jiné lokality – často se objevuje formulace „sloužící v Kutné Hoře řadu let”); u svobodné ženy je vždy uvedeno jméno jejího otce, často i jeho zaměstnání, a vždy místo původu. U ovdovělé nevěsty je vždy uvedeno i jméno jejího zesnulého manžela, často jeho zaměstnání a místo původu; jestliže zesnulý manžel pocházel z Kutné Hory, následovala poznámka „soused kutnohorský”. Pokud některý ze snoubenců nepocházel přímo z Kutné Hory, je to vždy uvedeno, zvlášť u osob pocházejících z Kaňku. Teprve od roku 1762 měl Kaňk samostatnou matriku; vzhledem k tomu, že sňatečnost byla analyzována jen za období let 1725-1755, byla tato okolnost pro výzkum irrelevantní. Zápis o sňatku obsahuje rovněž jména svědků; avšak tyto údaje nebyly při dalším zpracování použity.

Matrika zaznamenávající úmrtí uvádí datum úmrtí, sociální postavení a věk zemřelého, často zaokrouhlovaný k číslům končícím nulou nebo pětkou. Na tomto místě třeba říct, že záleželo na svědomitosti toho kterého kněze, s jakou pečlivostí se pokusil zjistit věk zemřelého

³ Státní oblastní archiv Praha, Sbirka matrik, sign. M 10-2-6.

osoby. Věk byl pravděpodobně zapisován dle dobrozdání pozůstalých či jiných příbuzných, mnohdy pravděpodobně ale jen na základě vlastního matrikářova soudu. Protože právě toto je nejméně spolehlivý údaj všech matrik, a mohl by v konečném důsledku zkreslit zkoumané demografické údaje vztahující se k úmrtnosti, pokusil jsem se na vybraném vzorku zjistit, s jakou přesností se dané zápisy vedly (prostým porovnáním věku zemřelé osoby uvedeného v matrice s věkem zjištěným na základě data narození).

U dětí je věk při úmrtí zaznamenáván s větší přesností, uváděny jsou týdny případně i dny, kromě toho je v matričním záznamu uvedeno jméno i zaměstnání, případně sociální postavení otce.

Sociální postavení se také odráží v občas se vyskytujícím titulu osoby jako „statečný a urozený wladyka”; v Kutné Hoře žilo několik rodin dědičné erbovní šlechty, které zde zůstávaly i dvě a více století po období největšího rozkvětu města a obdržení tohoto nižšího šlechtického titulu. V záznamech se často vyskytoval termín „soused“, což v této době znamenalo plnoletou osobu mužského pohlaví, vlastníci ve městě (vsi) nějakou nemovitost (Turková V., Šerych J., 1996, 32). Často se vyskytoval i termín podruh, což byly osoby, které žily v podnájmu. Se sociálním postavením osoby blízce souviselo i užívání termínu osedlé obyvatelstvo (používalo se spíše ke správním a ekonomickým potřebám, pro výpočet daňového zatížení, atd.); v matričních zápisech se v této podobě přímo nevyskytovalo, ale úzce souviselo s označením „soused”. Charakteristické pro takovéto osoby bylo, že se vzhledem k vlastnictví nemovitého majetku jen málo stěhovaly.

Naproti tomu tak zvané neosedlé obyvatelstvo (podruzi, čeledí) bylo velmi mobilní. Podruzi byli nejvíce proměnlivou složkou populace. Pod označením podruh se mohlo skrývat značně různorodé sociální postavení; podruh byl v podstatě nájemníkem, v dané lokalitě neměl vlastní obydlí. V záznamech z matrik Kutné Hory se toto označení také vyskytuje, ale je těžké ze samotných zápisů rozhodnout, zda se vždy zaznamenávalo, jednalo-li se o podruha. Protože se tato zmínka se objevuje relativně často, zaměřil jsem se v příslušné kapitole i na tuto problematiku.

1.3. Další zdroje demografických dat v předstatistickém období

V Čechách, o něco méně často i na Moravě, se od konce 16. století prosadila praxe velice podrobné evidence poddaných mnohdy i s údaji o věku dané osoby. Tuto evidenci pořizovaly

vrchnostenské či městské kanceláře, přičemž ale platilo, že jejich obsah a forma se vzájemně odlišují (Maur 1978).

Významným zdrojem demografických dat a jedinečným materiálem pro zkoumání struktury rodiny v Čechách v době po třicetileté válce, je tzv. Soupis obyvatelstva podle víry z roku 1651, který byl sestaven z iniciativy pražského arcibiskupství. Jeho vznik provázely organizační těžkosti, na části území vůbec nebyl vyhotoven, na některých panstvích sice vznikl, ale brzy potom byl zřejmě záměrně zničen. Dochované části jsou členěny podle jednotlivých měst a venkovských sídel (podrobněji srv. např. úvod ke svazku Čáslavsko v edici, který vyšel péčí Státního ústředního archivu v Praze v roce 1999 a který připravily Magda Zahradníková a Eva Štrejnová). Podle jednotlivých rodin bylo v postatě zachyceno všechno přítomné křesťanské obyvatelstvo. Soupis je obvykle sestaven podle domů nebo podle rodin; obsahuje zpravidla všechny členy domácnosti s tím, že na prvním místě je uvedena osoba stojící v čele domácnosti (použijeme-li soudobé dikce), zpravidla muž, dále jsou uvedeni všichni další členové domácnosti v pořadí manželka, děti, další příbuzní, čeledí nebo podruzi; někdy jsou podružské rodiny uváděny odděleně. U každé osoby je uveden věk a to, zda jde o osobu katolického nebo nekatolického vyznání. Hlavním nedostatkem Soupisu obyvatelstva podle víry je, že nebyl zpracován jednotným způsobem a že jeho autoři často do seznamu osob nezahrnuli děti předzpovědního věku. Je velkou ztrátou, že se Soupis dochoval pouze pro část Čech. Kutná Hora patří k té části, pro kterou data neexistují, jistě by poskytly řadu nedocenitelných možností pro další studium demografických dat a zejména společenské struktury.

Zjistit demografické charakteristiky populace Čech a tudíž i Kutné Hory je pro následující období možné také pomocí zpovědních seznamů. Katoličtí duchovní v té době měli za povinnost jednou v roce v období Velikonoc evidovat osoby, které se dostavily ke zpovědi. Tyto údaje jsou za Kutnou Horu k dispozici, a ačkoli v nich nejsou zaznamenávány děti předzpovědního věku (jejich počet se vzhledem k relativně stabilnímu podílu dětské složky v populaci dá odhadnout), poskytují představu o počtu obyvatel. Zpovědní seznamy vyšly díky J. V. Šimákovi v edici.

V následující tabulce č. 1.1. jsou uvedeny počty osob, které se dostavily k velikonoční zpovědi v Kutné Hoře v jednotlivých letech na začátku 18. století. Nápadné je poměrně velké kolísání počtu zpovídaných osob mezi jednotlivými roky, i když je zřejmé, že počet zpovídaných osob na konci sledovaného období, tedy v roce 1725 je přece jen výrazně vyšší než v roce 1700.

Tabulka č. 1.1 : Počty osob u Velikonoční zpovědi v Kutné Hoře v letech 1700-1725

Rok	1700	1701	1702	1703	1704	1705	1706	1707	1708	1709	1710	1711	1712
Počet osob	3406	3602	3689	3628	3721	3811	4021	4081	4381	4373	4155	4437	4179
Rok	1713	1714	1715	1716	1717	1718	1719	1720	1721	1722	1723	1724	1725
Počet osob	4520	4450	4238	4986	4749	4708	4843	4455	4711	4766	4631	4657	4959

Pramen: Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671-1725 (zpracoval dr. J.V.Šimák)

I tak je ale potřeba mít na paměti, že i ve zpovědních seznamech mohlo docházet k záměrnému uvádění zkreslených údajů v oblastech, kde evangelické vyznání bylo hluboce zakořeněno, například ve východních Čechách nebo na východní Moravě, kde zůstával větší počet tajných nekatolíků, či z jiných důvodů.

V tehdejších církevních záznamech se rozeznávali: kající se věřící chodící ke zpovědi, nekající se vyhýbající se kostelu, kacíři a obrácení na víru. V roce 1671 například na jindřichohradecku z asi 33 tisíc osob bylo 93% kajících se, 7% nekajících se a 37 kacířů, tj. asi 0,1% (Mišovič, 2001, 60). Proto proto ani tyto záznamy nebyly jistě úplné. V poddanských seznamech lze naproti tomu předpokládat vyšší počty uváděných poddaných osob než bylo na panství skutečně přítomných (Dudáček et al. 1989).

Poněkud méně známé Sčítání konzumentů soli z roku 1702 bylo oceňované jako prvořadý zdroj informací již Josefem Pekařem, který toto prvé úřední sčítání obyvatelstva Čech v podstatě znovuobjevil, a po něm i dalšími historiky (Maur aj., 1994, 7). Zahrnovalo sice pouze osoby starší 10 let, týkalo se pouze Čech, ale zohledňovalo tehdejší zemské členění, takže lze sledovat vývoj lidnatosti jednotlivých oblastí Čech v souvislosti s ekonomickým vývojem. Obsahoval ovšem i údaje za jednotlivá města a vesnice, je tak k dispozici i údaj o počtu obyvatel starších 10 let za Kutnou Horu v roce 1702. Soupis uvádí zřejmě zaokrouhlené číslo 2700 osob ve městě a 273 osoby ve vsích náležejících ke Kutné Hoře (Maur aj., 1994, 49). Tento údaj je možné porovnat s výše uvedenými počty osob, které se dostavily k Velikonoční zpovědi v roce 1702. I když by měl jít o téměř stejný okruh osob, je zřejmé, že údaj ze zpovědního seznamu je podstatně vyšší (3689 osob).

Jednou ze zajímavých skutečností, kterou Soupis konzumentů soli mapoval, byla přítomnost židovského obyvatelstva v jednotlivých městech i vesnicích. V tomto ohledu předbíhal známý Soupis židovského obyvatelstva podle víry z roku 1793. Rozložení židovských komunit ale bylo velmi nepravidelné a tak, i když je známo, že i zde se vyskytovaly administrativní záměrné chyby, můžeme říct, že v Kutné Hoře, jakožto horním městě, ani na začátku 18.století (1702), ani na jeho konci (1793) židé nebyli evidováni (Ebelová et al. 2005).

Dalším zdrojem demografických dat jsou konskripce obyvatelstva, které se na našem území konaly od roku 1754 a které začaly éru pravidelně se opakujících šetření týkajících se populace českých zemí. Problémem je jejich spolehlivost alespoň zpočátku vlivem primitivní techniky soupisu a obav obyvatel i vrchnosti ze zdanění. Charakteristické je, že se v prvních soupisech (do roku 1769) příliš neshodují údaje získané prostřednictvím vrchnostenských úřadů s daty získanými prostřednictvím církve (Obyvatelstvo 1978, s. 15-18).

Výstupy poskytnuté těmito prvními sčítáními na našem území se však pro analýzu vývoje obyvatelstva ve městě Kutná Hora využít nedají.

2. Kutná Hora v kontextu historického vývoje Čech do 18.století

2.1. Stručný nástin dějin Kutné Hory do 18.století

Počátek historie dolování a mincování na území dnešní Kutné Hory se datuje do konce 10. století, do let 981-995. V té době se zde totiž razila tzv. Malínská mince. Šlo o slavníkovské denáry s nápisem „Malin civitas” ale i reprezentační denáry věnované sv. Vojtěchu. Vyvražděním Slavníkovců 28. 9. 995 došlo pravděpodobně k zániku mincovnictví. O Malíně se zmiňuje i Kosmas ve své kronice, v roce 1101 se zde měla střetnout vojska přemyslovských knížat Bořivoje a jeho bratra Oldřicha. Další zpráva zaznamenaná jezuitským knězem a kronikářem Kořínkem v díle nazvaném Staré paměti kutnohorské z roku 1675 se zmiňuje o založení kláštera v Sedlci v roce 1142 na základě donace statků od Miroslava z Cimburka. Počátek dolování podle něj spadá do 13. století, přesněji do roku 1237, když podle pověsti narazil na stříbrnou rudu kněz a mnich sedleckého kláštera, který se jmenoval Anton. Aby místo, kde rudu objevil nezapomněl, přikryl ho kutnou. Odtud pak pochází název Kutná Hora i typický oděv tehdejších horníků. Tento druh pověsti se ovšem nevztahuje jen ke Kutné Hoře, běžný byl i v Německu. Jisté je, že v listině opata sedleckého z tehdejší doby, se již někteří horníci jmenují „od Hory” (Vrátný, 1998, 4).

První rozmach i následný útlum dolování a města Kutné Hory vůbec spadá do období vlády Přemysla Otakara II. (1253-1278), zvaného také král stříbrný a zlatý, ve zjevné narážce na jeho bohatství pocházející zejména z kutnohorské těžby stříbra. Do Kutné Hory se přilákán nebyvalou prosperitou začal stěhovat patriciát z Kolína a z Čáslavi a za vlády Oty Braniborského (1278-1283) vznikla i v Kutné hoře další německá osada. O německém charakteru města vypovídají například i názvy prvních dolů : Zu Badstuben, St. Jurgen, Lefléři, Zum Schuhmarkt, Stammhaus (Matějková 1962, 7-8).

I zde bezvýhradně platilo to, co napsal V. Oehm o založení Kouřimi, Kutné Hoře geograficky blízkého města: jako i v jiných královských městech, bylo původní obyvatelstvo při založení sídla německého původu, k němu se však záhy připojila i velká část Čechů (Oehm, 1894, 50).

Největší sláva a rozmach Kutné Hory spadá do období vlády krále Václava II. (1283-1305), kdy se Kutná Hora, zvaná též latinsky civitas Montas Gutnae, stala hned po Praze nadlouho druhým městem v Českém království. Sám král si přisvojil propůjčování práv dolování, bohatství dolů se zdálo nevyčerpatelné a výnosy byly v té době obrovské, nevážilo se na hřivny (asi 0,2kg) ale na centýře (Pludek, 1979, 64). V roce 1300 byl v Kutné Hoře zřízen

nádherný královský dvorec a pozvání mincířů z Itálie a ti začali razit po staletí oblíbené pražské groše. Václav II. pozval z Itálie, která sama zažívala obrovský hospodářský a kulturní rozkvět, také právníky a v témže roce 1300 vydal Italem Gozzim vypracovaný Horní zákoník, latinsky „Ius Regale Montanorum” (Vrátný, 1998, 4).

O zdejším bohatství se vyprávěly legendy po celé Evropě. Štýrská kronika (z počátku 14. století) uvádí, že v Kutné Hoře pracuje na 100 tisíc horníků nejen z Čech, ale hlavně z Polska, Pomorán, Míšeňska a slovenských horních měst. V Porýní se tradovalo, že zde pracuje dnem i nocí 60 tisíc horníků. Skutečně se zde pracovalo i v noci, po čtyřech šestihodinových směnách (Vrátný, 1998, 6). Pověsti se ukázaly paradoxně jako nebezpečné, přitahovaly totiž zájem zvenčí. Roku 1303 Albrecht, císař římský, přitáhl s vojskem ke Kutné Hoře a žádal na Václavovi II. 80 tisíc hřiven. Než ale došlo k boji s českým vojskem, postavily se jim na odpor tisíce horníků. Ti nakonec zvítězili, ne v bitvě, ale úskokem, neboť otrávil vodu arsenem a zdecimovaná císařská armáda raději odtáhla (Vrátný, 1998, 6).

Období panování lucemburské dynastie, Jana (1310-1348), Karla IV. (1348-1378) a Václava IV. (1378-1419), bylo pro Kutnou Horu delším obdobím klidu, rozkvětu a prosperity. Král Jan Kutné Hoře v roce 1327 rozšířil práva o svobodné jmenování perkmistrů, písařů atd. Karel IV. respektoval a rozšiřoval výsady a privilegia měst, přičemž Kutnou Horu měl v obzvláštní oblibě, udělil ji např. právo skupovat po celé zemi statky a nemovitý majetek (1371). Václav IV. privilegia vydaná pro Kutnou Horu rozšířil (Spěváček, 1986, 404). Ve 14. století byl podle Františka Šmahela počet obyvatel v Kutné Hoře přibližně 8 tisíc, druhý nejvyšší po Praze, kde v době panování Karla IV. žilo asi 40 tisíc obyvatel (Dějiny obyvatelstva českých zemí, 1996, str.50).

Na začátku 15. století bylo dokončeno osídlení Čech, částečně i díky imigraci z Německa (A. Boháč odhadoval, že se do konce 14. století přistěhovalo do Českých zemí 150-200 tisíc obyvatel právě z Německa. Počet obyvatel v českých zemích se okolo roku 1400 odhaduje na 2,8-3,3 mil. (Srb, 2004, 23). Za husitských válek (od roku 1419 do bitvy u Lipan roku 1434) se Kutná Hora stavěla ostře proti táboritům, a ačkoliv nejvyšší mincmistr Divůček z Jemniště byl jako zastánce Husa i v Kostnici, pod vlivem násilností se obrátil proti husitům. Bouře z let 1419-1421 vyústily až v pogrom proti husitům. Podle Vavřince z Březové bylo v Kutné Hoře v krátké době zabito 1600 husitů, pochytaných na rozličných místech a svržených do dolů, rukama kutnohorských Němců, jak zdůrazňuje kronikář, s odkazem na převahu německého etnika ve městě (Vavřinec z Březové: Husitská kronika - Píseň o vítězství u Domažlic, str.40). Podle

kutnohorského děkana Matouše Hradeckého v Kutné Hoře zahynulo až 5496 osob (Turková aj., 1996, 21).

Z hlediska složení obyvatelstva byly husitské války první výrazným předělem v historii Kutné Hory, původně nejněmečtější české město (Urbánek, 1937, 1) bylo zcela počeštěno a zanikla i německá jazyková enkláva v okolí Kutné Hory a Čáslavi. Od roku 1433 platilo, že žádný cizinec nesměl být rychtářem ani úředníkem města, oficiálním jazykem se stala čeština. Po bitvě u Lipan připadl chrám sv. Barbory katolíkům, ostatní chrámy pak osobám husitského vyznání (podobojí).

V roce 1444 se představitel východočeské lanfrýdy (samosprávných územních celků velikosti dnešních krajů) Jiřík z Poděbrad (1458-1471) stal zemským správcem a uspěl jak v jediné volbě českého šlechtice českým králem (1458), tak i v obnově země. Kutná Hora se k opětovnému rozkvětu probouzela jen pomalu (v roce 1466 zde byl zřízen havířský cech).

V 15.století došlo k vylidnění Čech, a to jak městských, tak i venkovských oblastí, které ale připravilo podmínky pro další příliv imigrantů z Německa ve století následujícím (Dějiny obyvatelstva českých zemí, 1996, str. 70). Kvůli tomuto období stagnace zemský sněm přijal v 2. pol. 15. století opatření směřující k omezení pohybu poddaných (Urban, 1991, 73).

Volba krále Vladislava Jagellonského (1471-1516) proběhla 27. 5. 1471 v Kutné Hoře. Za jeho vlády prožívalo město druhý největší rozkvět, dolování vzkvétalo a přinášelo slušný zisk. Horníci bohatli a král je povyšoval do šlechtického stavu - odtud má původ kutnohorská erbovní šlechta. Královskou listinou z roku 1501 si Kutná Hora udržovala v rámci Českého království místo hned po Praze. V té době byly v Kutné Hoře vinice a 60 právovárečných měšťanů. Ani to nestačilo, dováželo se pivo z pivovarů v Kolíně, Bydžově, Chlumci nad Cidlinou, Chocni, Kouřimi i Jičíně. V roce 1515 byly postaveny nové mlýny, aby byl dostatek mouky pro vzkvétající a rozrůstající se město. Zároveň v unikátním pozdně gotickém slohu dokončili významní stavitelé Matěj Rejsek a Benedikt Rejt chrám sv. Barbory. Bohatá šlechta v Kutné Hoře nakupovala domy. V městě s předměstími žilo v době okolo roku 1500 asi 10 tisíc, snad dokonce 18 tisíc osob, i když vyšší číslo považuje J. Macek za poněkud nadsazené (Macek, 1998, 72).

Konec blahobytu a rozmachu Kutné Hory nastal za vlády Ferdinanda I. (1526-1564), a třebaže hlavní příčinou bylo postupné vyčerpání nalezišť stříbra v štolách pod městem a v okolí, spolupůsobily i další faktory, které k útlumu těžby a tím i poklesu ekonomického a politického významu města výrazně přispěly. Jednak to byl panovník, který nehodlal další těžbu podporovat v souvislosti s dovozem zlata a stříbra z nově získaných amerických španělských

území (z Peru a zejména z Bolívie po roce 1535). To vedlo k prudkému poklesu ceny stříbra a k rozvratu celého peněžního systému (cenová revoluce) v tehdejší Evropě.

A dokonce i v Čechách byla objevena roku 1516 bohatá naleziště stříbra v Jáchymově. V Jáchymově, povýšeném na město roku 1520 (od roku 1579 královské město) byl výtěžek stříbra obrovský - v letech 1516-1545 se zde vytěžilo 3 209 777 fl., v letech 1586-1601 to bylo 305 790 hřiven, (Sedláček, 1998, 350). V Abertamech, založených roku 1529, byl roční výtěžek stříbra a cínu v letech 1531-1558 asi 359 643 tolarů (Sedláček, 1998, 1). Za největšího rozkvětu mělo město Jáchymov asi 1200 domů, v nichž žilo 12 až 14 tisíc horníků. Do roku 1531 se datuje počátek vedení matriky v Jáchymově, vůbec nejstarší, která se v Čechách dochovala. Úpadek Jáchymova nastal ze stejných příčin jako u Kutné Hory a obyvatelé se zejména po roce 1652 v důsledku tvrdé protireformace stěhovali do Saska (odhadem odešla celá polovina obyvatel města), kde si založili vlastní horní město Johanngeorgstadt přímo na druhé straně hranice (Štěříková, 2004).

Revolta stavů z roku 1547 dopadla zejména na měšťanský stav a postihla města odebráním tradičních výsad a omezením starých městských práv. Napříště už moc v zemi přešla mimo panovníka výhradně na první dva stavy, tedy duchovenstvo a šlechtu, zejména pak na panstvo. Kutná Hora byla zbavena přednostních práv hned po Praze, na její místo postoupily České Budějovice, Ústí nad Labem a Plzeň. V roce 1551 byly v Kutné Hoře raženy poslední pražské groše.

Tabulka č. 2.1 : Předpokládaný počet obyvatel v největších městech Českého království v letech 1500-1650

Město	Období			
	1500-1530	1550-1580	1600	1650
Kutná Hora	10 000-18 000	.	8 000	.
Praha	25 000-30 000	40 000	53 600-70 000	26 450-30 300
České Budějovice	3 800-4 500	.	2 500 (1651)	.
Hradec Králové	.	.	7 000-8 000	.
Plzeň	4 000	5 000	5 000-6 000	2 200 (1654)
Cheb	5 700	5 500-7 000	6 400	5 300
Jáchymov	5 000 (1520)	18 000 (1534)	2 200 (1601)	.
Brno	4 500-5 500	5 000	5 000-5 500	.
Budyšín	.	5 700-6 000	.	6 000
Žitava	.	5 700-6 000	.	6 000
Vratislav	20 000-25 000	23 500-29 500	30 000-32 000	25 400 (1640)
Jihlava	2 600	3 000-4 000	6 000-8 000	4 500
Žatec	.	.	4 300	2 000

. údaj není znám

Pramen: Miller J., Uzavřená společnost a její nepřátelé - města středovýchodní Evropy 1500-1700, Praha 2006, str. 37-39.

S povlovným úpadkem Kutné Hory v 16. století kontrastuje situace v celém Českém království jako celku, které zažívalo období relativní prosperity, zejména díky rozvoji tzv. režijního velkostatku. Za ekonomické konjunktury vzrostl počet obyvatel až k hranici „přelidnění“, opět i díky imigraci z Německa, když po přijetí luteránské víry došlo k opětovnému sblížení obou zemí po předešlém období náboženské nesnášenlivosti. Země se těšila náboženské svobodě, politický systém se blížil Anglii a bývá označován za stavovský dualismus.

Od počátku 17. století byl ale úpadek těžby v Kutné Hoře nevyhnutelný, změnily se poměry v dolech i sociální a národnostní struktura města, například byli najímáni horníci z Tyrolska a z Jáchymovska. Vše stvrdila Třicetiletá válka (1618-1648), která zpustošila celou střední Evropu. K výrazným ztrátám během třicetileté války došlo jednak v důsledku vystěhovalectví nekatolíků, ale především v důsledku opakovaného šíření velkých epidemií nakažlivých nemocí (tyfus, mor). Neexistují ovšem žádná přesná data, pouze odhady, podle některých z nich ztratily české země až 60 % obyvatel, podle J. Pekaře či E. Maura se jednalo v průměru „pouze“ o 30 % obyvatel. I tak se zdá být pravděpodobné, že demografické ztráty v českých zemích se zacelily až za přibližně 150 let, podle údajů J. Pekaře asi za jedno století (Srb 2004, 24-25). O. Placht podrobným rozбором dochovaných pramenů ukázal, že některé oblasti ztratily až 2/3 obyvatelstva, zatímco jiné naopak získaly v důsledku útěků obyvatel před vojsky, jako například Posázaví díky uprchlíkům z těžce postiženého Polabí (Placht, 1959).

Tabulka č. 2.2.: Odhady počtu obyvatel českých zemí podle českých historiků a demografů (v mil. osob)

Autor	Rok					
	1200	1415	1500	1582	1650	1702
Pavlík	1,0		3,0	3,8 (1600)	2,0	2,8 (1712)
Srb	1,1	2,3 (1400)		3,0 (1600)	2,0	2,4(1705-20)
Boháč		3,0		3,8		jen Čechy 1,55
Maur	1,235	2,8-3,3(1400)	2,3			
Matiega				jen Čechy 1,4-1,5		jen Čechy 1,5
Pekař		3,0(1420)		jen Čechy < 2,0		
Dvorský				3,0	1,0	

pramen: Srb V., 2004, str.23-26; Pavlík, Rychtaříková, 1986; Dějiny obyvatelstva českých zemí, 1996, str.386-387

Poměr protestantů a katolíků před třicetiletou válkou byl snad 9:1, po plíživé rekatolizaci ve druhé polovině 16. století byl podle Josefa Pekaře snad jen 3:1 (Srb 2004, 158), v důsledku násilné rekatolizace a emigrace se poměr obrátil. Na konci 17. století se již v zemi nekatolíci téměř nevyskytovali. Nejhorší ztráty byly ale duchovní, národ přinucený změnit proti své vůli

víru, nebyl respektován ani vítězi, kteří mu nedůvěřovali. To určovalo i vývoj v následujícím století, s častými případy emigrace pro víru a se skrytými sympatiemi k protestantským zemím-Švédsku a zejména později k nově se formujícímu Prusku.

V červnu 1621 se po popravě českých pánů, mezi nimiž byl i nejvyšší mincmistr a primátor kutnohorský Jan Šultys z Felsdorfu, z Kutné Hory vystěhovalo 100 rodin, na 300 domů zůstalo prázdných. V roce 1639 dobyli a vyplnili Kutnou Horu Švédové a pak znovu v roce 1643 vypálili mnoho domů i radnici (Šroblová aj, 2000, 197). I po podepsání Vestfálského míru 24. 10. 1648 se Švédové drželi v okolí města nejméně rok.

Kutná Hora se z důsledků Třicetileté války obtížně vzpamatovala, dolování válkou velmi utrpělo, upadalo a doly už nebyly tak výnosné. Po roce 1620 zaniklo dolování na Kaňku, zčásti pak bylo obnoveno v 80. letech 17. století na Turkaňku, Rejzském a Hloušeckém pásmu. Postupně se omezovala i ražba, až v roce 1726 byla mincovna zcela zrušena.

V roce 1733 bylo otevřeno několik dolů na dvorci Skalka severně od Kaňku, ale naleziště bylo záhy vyčerpáno. Zdá se být ale, na základě analýzy matrik Kutné Hory zřejmé, že v této době bylo v dolech zaměstnáno relativně velké množství horníků z řad obyvatel Kutné Hory (viz tab. č. 3.4.). Koncem 18. století tak pracovalo v Kutné Hoře (na Kaňku) 10-20 horníků- na počátku 19. století těžba zcela zanikla (Kuča 1998, 298).

Tabulka č.2.3 : Odhad celkové těžby stříbra v dolech v Kutné Hoře letech 1290-1800

	1290-1350	1351-1420	1460-1620	1621-1800	1290-1800
kg/rok	20000	10000	3360	318	x
celkem tun	1200	700	530	56	2486

pramen: Vrátný F., Sláva i zánik kutnohorského dolování od r.985 do r.1991 (podle J.Kořána)

2.2. Historické okolnosti působící bezprostředně na obyvatelstvo Kutné Hory v 18.století

Pro hospodářský i politický vývoj českých zemích v 18. století byly důležité geopolitické změny, které postupně v Evropě probíhaly. Rozhodující pro ně bylo přináležení do působnosti habsburské dynastie. A byly to právě osudy panovnického habsburského domu, jejichž důsledky zasáhly i do jejich populačního vývoje. Habsburkové sice vedly dlouhodobou válku s Tureckem, ta se ale bezprostředně českých zemí (respektive Čech) nedotýkala, pomineme-li daňové zatížení. Obdobně tomu bylo během válek o dědictví španělské. Situace se ale změnila po smrti Karla VI. (1711-1740), jímž habsburská dynastie vymřela v mužské linii. Aby zajistil

následnictví své dceři Marii Terezii, vyhlásil sice Karel VI. tzv. Pragmatickou sankci, tu však po jeho smrti odmítli okolní panovníci respektovat. Českému království tehdy hrozil zánik, nešlo už o změnu vyznání obyvatelstva, ale o to, rozdělit si České království tak, aby Prusku připadlo Slezsko (což se, až na knížectví opavské a těšínské stalo), Bavorsku Čechy a Sasku Morava (polským králem byl saský kurfiřt August III.).

Pruský král Friedrich II, obsadil v prosinci roku 1740 Slezsko a bavorský kurfiřt Karl Albrecht se v prosinci 1741 nechal v Praze prohlásit českým králem. Roční pobyt jeho bavorské a 30 tisícové francouzské armády výrazně zatížil Prahu a okolí. Celkově jejich pobyt stál 1 milion zlatých, ale hlavně se šířily nemoci a hladomor, ceny stouply až 30 krát.

Vzápětí vpadl na Moravu pruský král Friedrich II., dostal se až ke Znojmu, ale upustil od tažení na Vídeň a 17. 5. 1742 u Chotusic (7 km na východ od Kutné Hory) s asi 18 tisíci muži porazil stejně početnou rakouskou armádu. V bitvě padlo asi 11 tisíc vojáků. Po bitvě se podařilo vyjednat mír, který ukončil válku a uznal pruské držení Slezska. Ačkoli prostým vojáků pramálo záleželo na tom, jaký dojem v obyvatelstvu zanechají, je doloženo, že Friedrich II. (pravděpodobně sám si ne zcela jist úspěchem tažení), plánoval před bitvou u Chotusic jak ukazují jeho depeše radě do Berlíně, že umožní přesídlení části českého obyvatelstva do vlastního Pruska.

Z pohledu Kutné Hory je zajímavé, že již od středověku zde působící organizace střelců (tzv. obrana) sestávající z měšťanů se uplatnila právě v bitvě u nedalekých Chotusic. V této bitvě, a vlastně už v 1. slezské válce, poskytla zemské obraně Kutná Hora ze svého středu a na vlastní náklady setninu čítající 90 mužů. V matrice Kutné Hory se pak objevily v matrice sňatků zápisy typu „vdova od Chotusic”.

Pobyt pruských vojsk v Kutné Hoře od května 1742 je doložen i třemi sňatky pruských vojáků s ženami z Kutné Hory v průběhu léta roku 1742 (v jednom případě se objevuje v katolické matrice zápis, že oba snoubenci jsou stejného tj. luteránského vyznání, naopak v jiném případě, že oba snoubenci jsou katolíci, což jistě v případě nábožensky tolerantního Pruska překvapuje mnohem méně, než prve zmiňovaný zápis). Město jinak ale velmi trpělo v důsledku ubytování pruského vojska a povinnosti zaopatřovat potraviny a pečovat o raněné a nemocné, kteří byli do Kutné Hory od 6. 6. 1742 přiváženi k delšímu pobytu v lazaretech.

Za zmínku stojí i to, že přes Kutnou Horu táhla také ruská vojska, a to v roce 1748 (a předtím v roce 1735). Obyvatelstvo se staralo o ubytování a zásobování a je zaznamenáno, že na obyvatelstvo udělala hluboký dojem příbuznost jazyků a také ruské pravoslavné obřady. Aby

se cítili jako doma, zřídilo město v jezuitském seminářském domě ruskou lázeň (Štroblová H., Altová, 2000, 159).

Prusové obsadili Čechy i v roce 1744, ale na jaře 1745 shromáždili Rakušané v Hradci Králové 100 tisícovou armádu, ovšem při ústupu do Slezska 4. 6. 1745 Friedrich II. rakouskou armádou u Dobromierzu rozdrtil. Jak dokládají kroniky, Prusové představovali obrovské naděje pro české (tajné) protestanty. Ve Vratislavi propukl nekonečný jásot, když se rozšířila zpráva o vítězství (Schoeps 2004, 56).

Sedmiletá válka (1756-1763) znamenala pro střední Evropu obnovení bojů za nové politické konstelace. Francie našla proti Anglii spojence v Rakousku, Prusko se tzv. westminsterskou dohodou stalo jediným spojencem Anglie na kontinentě. Koncem srpna 1756 vpadl Friedrich II. do Saska, aby získal předpolí pro útok na Čechy, u Olomouce se mezitím formovala armáda Piccolominiho, u Kolína armáda polního maršála Browna. 1. 10. 1756 byl Brown poražen u Lovosic, ale Prusové se na zimu stáhli do Saska, aby v létě roku 1757 znovu obléhali Prahu. Prusové se tehdy v Čechách chovali velmi nepřátelsky k obyvatelstvu, zabavovali koně, dobytek i obilí, ti co se stavěli na odpor byli pokutováni a vězněni, domy měšťanů a šlechticů, kteří opustili své sídla, byly pleněny.

Lidé utíkali často před příchozí armádou do lesů a brali vše, co mohli pobrat. Za té situace Prahu zachránil maršál Leopold Daun, který přispěchal z Moravy na pomoc, u Kolína rozdrtil 18. 6. 1757 druhou pruskou armádu. Pak se Prusové začali stahovat do Slezska a Pruska (Stellner F. 2000, 193- 211).

Tabulka č. 2.4: Odhady ztrát na životech v Evropě během tzv.sedmileté války (1756-1763)

Země	Vojáci	Civilní obyvatelstvo
Prusko	180 000	320 000
Rakousko	140 000	160 000
Rusko	120 000	-
Francie	70 000	-
Anglie	cca 15 000	-
Sasko	cca 10000	90 000

pramen: Stellner F., Sedmiletá válka v Evropě, 2000, str. 312, 313

2.3. Doba osvícenského absolutismu 18. století a reformy Marie Terezie a Josefa II.

Po skončení sedmileté války byl čas na nejdůležitější zatím odkládané reformy, které vycházely z merkantilismu. Národohospodářské teorie merkantilismu kladly důraz právě na populaci a populační politiku (Kvirenc, 2007, 160). Jednou z hlavních myšlenek merkantilismu

bylo, že nikoli velikost země obohacuje národ či stát, ale naopak síla populace je důležitá pro ekonomický růst země (Memluková 1999, 9). Tyto názory byly názorně zdokumentovány příkladem 23 tisíc exulantů ze Salcburska po roce 1731. Tito exulanti svým odchodem významně poškodili Salcbursko a naopak přinesli užitek zemi, která je přijala, tj. Prusku. Tyto migrace exulantů pro víru se netýkaly jen střední Evropy, známou skutečností je také vystěhování asi 200 tisíc Huguenotů z Francie do Anglie na konci 17. století (Livi-Bacci 1999, 157). Merkantilisté považovaly populační růst za výhodný, neboť zvyšoval odbyt zemědělských výrobků, celkově rostla spotřeba a tím i obchod a blahobyt státu. Státní politika v habsburské monarchii v letech 1646-1740 vycházela právě z merkantilistických teorií.

V rozsáhlejší míře začal stát formulovat jasnou vlastní (pro)populační politiku až v době osvícenského absolutismu. Vedle přímých metod (podpora migrací) se rozvíjely i nepřímé metody (vytváření vhodných ekonomických a sociálních podmínek k zajištění populačních přírůstků), sem můžeme řadit např. omezení robot z roku 1775, raabizaci, podporu reluce (finanční náhrady místo roboty), podporu zrušení nevolnictví atd. Formulují se a sjednocují se populační teorie a populační politika.

Pokud v době Marie Terezie byly úlohy a vliv katolické církve a státu v podstatě vyvážené, za vlády Josefa II., už hrál hlavní roli stát a dominovaly myšlenky osvícenství, přirozeného náboženství a společenské smlouvy (Memluková 1999, 15). Lze říci, že šlo o modernizaci státu, o upevnění centralizované monarchie, šlo o to vybudovat z mnohonárodnostní říše celek řízený a spravovaný z jednoho ústředí, na základě jedné hierarchie moci. V tom byl hlavní nedostatek dobře míněných snah Josefa II. Smysl osvícenského absolutismu nejlépe formulovala věta, kterou řekl již v roce 1759 F. K. von Moser: „Všechno pro lid, nic skrze něj”.

Promítaly se zde mnohé osvícenské ideje v Evropě tenkrát módní, intenzivně diskutované na panovnických dvorech (Hora-Hořejš, 1996, 38). Osvícenské myšlenky formulované Rousseauem, Fénelonem či Voltairem byly použity v průběhu 18. století osvícenskými panovníky, ale na konci století se již všechny možnosti tohoto spojení kdysi tak podnětného a inspirujícího vyčerpaly, oddělily se od svého propojení s feudálním státem, a obrátily se proti němu a během francouzské revoluce rozbily „régime ancien”. Rakousko tehdejší doby, nebýt náhle zastaveno šokem francouzské revoluce, směřovalo pravděpodobně ke změnám stejně jako revoluční Francie.

Je třeba také zmínit, že se v této době uskutečnilo první sčítání lidu na našem území, bylo to v roce 1754. Touto akcí začíná nové období demografického bádání, kdy nejsme odkázáni jen

na sekundární data a odhady, ale máme relativně spolehlivá data o početnosti a demografické skladbě obyvatelstva za celou zemi. Byť o spolehlivosti dat z tohoto období existují určité pochyby, jsou neocenitelným zdrojem pro historickou demografii. Ještě dříve než v tehdejší rakouské monarchii, proběhlo v roce 1748 úplně první sčítání lidu dům od domu ve Švédsku a v Prusku. Před sčítáním v našich zemích se sčítání uskutečnilo ještě ve Finsku (1749) a později než u nás v Norsku a Dánsku (1769), Švýcarsku (1789), ve Francii a ve Spojených státech (1790; Pavlík aj., 1986, 56).

Metodika těchto sčítání se postupně vyvíjela, předepsaná tabulka sčítání z roku 1754 obsahovala údaje o věku osob ve věkových kategoriích 1-15 let, 15-20 let (jen s rozlišením pohlaví), u věkových kategorií 20-40 let, 40-50 let, 50 a více let pak bylo požadováno i členění podle rodinného stavu). Výsledky tohoto sčítání zůstaly ovšem 100 let širší veřejnosti utajeny.

Tabulka č. 2.5: Obyvatelstvo českých zemí podle věku a náboženského vyznání podle první konskripce v roce 1754 (v tis.)

Země, vyznání	1-15 let		15-50let		Přes 50 let		Celkem
	muži	Ženy	muži	ženy	muži	ženy	
Čechy kř.	318,7	332,8	478,4	572,9	112,4	126,1	1941,3
Židé	29
Celkem	1970,4
Morava kř.	155,6	155,2	216,4	250,7	45,8	43,9	867,2
Židé	3,4	3,4	5,4	5,7	0,9	0,9	19,8
Celkem	159,0	158,6	221,8	256,4	46,7	44,8	887,0
Slezsko kř.	6,8	8,0	57,1	63,0	8,6	9,7	154,2
Židé	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,6
Celkem	6,9	8,1	57,2	63,1	8,6	9,7	154,8
České země kř	481,1	496,0	751,9	886,6	166,8	179,7	2962,7
Židé	49,4
Celkem	3012,1

Pramen: Obyvatelstvo 1978, s. 47.

Další konskripce naplánovaná na rok 1757 se neuskutečnila kvůli válce s Pruskem, takže na první soupis z roku 1754 bylo navázáno až v roce 1761; ovšem výsledky tohoto soupisu nebyly příliš hodnověrné. Proto se počínaje rokem 1762 přistoupilo ke každoročním soupisům, navíc se zjišťoval i počet usedlých a neusedlých rodin a povolání mužů. Ze soupisů z let 1762-1769 se zachovala data tříděná podle jednotlivých krajů. I tyto soupisy zajišťovaly jak církevní tak vrchnostenské orgány (a zdá se, že někde nebyly započítávány děti) a také z důvodu obavy ze zdanění docházelo ke zkreslení výsledků. Odhaduje se, že data z politických soupisů jsou o 6-7 % podhodnocena (Pavlík aj., 1986, 66). Po roce 1770 se změnila metodika, konaly se jen vojenské konskripce za účelem zjištění především počtu branců, v letech 1780-1803 se pak opět zjišťovalo všechno obyvatelstvo (muži i ženy) ale pouze starší 1 roku.

Reformy Josefa II. se opíraly o učení kameralistů Johanna von Justi a Josepha von Sonnenfels. Kameralisté ekonomiku spojovali s jejím uplatněním v politice, varovali před jakýmkoli přílišným útlakem obyvatelstva, které vede k vyhladovění, chudobě. Náboženství podle nich nemá být samo o sobě cílem státu, má být důležitým prostředkem, který má vytvářet občanské mravy a může jím být každé náboženství, které uznává „boží soud“, tedy budoucí odměnu dobrých činů a potrestání těch zlých. Zato oficiálně neuznaná společenství a ateisté a další volnomyšlenkáři mají být potrestáni jako političtí zločinci, ne kvůli svým myšlenkám, ale proto, že jejich existence ohrožuje rovnováhu a bezpečnost státu.

V praxi se pak ale ukázalo, že uplatnění kameralistických zásad je problematické. Narazily na odpor vrchností, které panovníka a jeho okolí upozorňovaly již v průběhu 60. let 18. století, že růst populace bez odpovídajícího ekonomického rozvoje povede pouze k rozšíření počtu chudých vrstev společnosti, že pouze přibude nespokojených po radikálních změnách toužících osob. Obavy se naplnily již na počátku 70. let 18. století, kdy během hladomoru zemřelo 250 tisíc osob pouze v Čechách (tj. 10 % obyvatel). Tento hladomor postihl i obyvatelstvo v Kutné Hoře (Steinbachová, 2001). I přesto se počet osob českých zemí z dlouhodobého pohledu zvyšoval, jak je patrné z tab. č. 2.6.

Tabulka č. 2.6: Přírůstek počtu obyvatel v českých zemích (%)

Země	1754-1780	1780-1790
Čechy	9,4	10,2
Morava	7,3	7,7
Slezsko	8,6	9,3

pramen: Srb V.: 1000 let obyvatelstva českých zemí, str. 24.

Snášenlivost v oblasti náboženství měla ještě jiný obsah, lidem poskytla větší prostor pro realizaci vlastní osobnosti, k podnikání, k přístupu ke vzdělání a k profesnímu uplatnění, příležitost k získání měšťanských práv či přijetí do cechu. Na příkladu armády, kde díky Josefovi II. už v 60. letech 18. století platilo, že schopnosti mají mít přednost před rodovými šlechtickými privilegii, začaly fungovat základy nové společnosti.

Školská reforma z roku 1774 zavedla povinnou školní docházku dětí do 12 let, jak to doporučoval již Jan Amos Komenský. Věkový limit 12 let byl víceméně vynucen hospodářskou realitou, neboť již od tohoto věku se děti běžně zapojovaly do pracovního procesu. Děti tvořily velmi významnou část populace, na venkově ještě se silnějším zastoupením než ve městech. Na venkově tvořily děti 36-43 % populace a 29-37 % ve městech, podle dat která jsou získána na základě Soupisů podle víry z r. 1651, při stabilním zastoupení věkové kategorie 15-49 let kolem 50 % (Dějiny, 106). Použijeme-li dat z prvních konskripcí z roku 1754, bylo v českých zemích

33,0 % dětí ve věku 0-14 let, tedy 977 149 dětí z celkového počtu 2 962 713 sečtených osob (Srb, 2004, 101).

Mezi významná opatření Josefa II. můžeme počítat i uzákonění dědičnosti a neměnnosti příjmení v roce 1780, i když se stoletým zpožděním oproti Bavorsku či Sasku (Pohanka 2002, 31). Do té doby nebylo výjimkou, že v případě, kdy se muž přizemil do chalupy nebo na statek, převzal postupně rodné příjmení partnerky.

Zrušení nevolnictví 1. 11. 1781 ukončilo sice připoutanost poddaných k půdě a jejich osobní nesvobodu, ale ještě víc posílilo moc císaře. Josef II. omezoval samosprávu měst, cechů, univerzit, vrchností i církve, zasahoval do oblasti práva a soudnictví, do hospodářství a financí, policejního dohledu a cenzury. Všude byl prosazován záměr jednotného řízení všech oblastí života obyvatel, sledující záměr dosažení všeobecné prosperity a „obecného blaha“.

Díky opatřením Josefa II., mají demografové od roku 1785 k dispozici data o pohybu obyvatelstva. Dekretem z roku 1781 byly matriky prohlášeny za veřejné listiny, a o tři roky později byla správcům matrik uložena zákonná povinnost pravidelně zasílat výpisy z matrik vedené ve formě jednotného matričního formuláře příslušné státní správě (Dějiny, 141).

Pro vlastní město Kutná Hora byla významné ještě další události: v roce 1770 zde vypukl požár, při němž vyhořely 53 domy včetně radnice. V roce 1772 byla zdejší jezuitská kolej před zrušením řádu (v roce 1773) proměněna na kasárna. A konečně byl roku 1784 zrušen úřad nejvyššího mincmistra, čímž bylo definitivně potvrzeno ukončení výjimečného postavení Kutné Hory.

3. Obyvatelstvo Kutné Hory v 18. století a jeho sociální struktura

Na počet obyvatel Kutné Hory ve sledovaném období je možné usuzovat z dobových pramenů – z počtu osob přístupujících k Velikonoční zpovědi, případně z počtu domů nebo jiných údajů vzniklých k fiskálním účelům (například fase Tereziánského katastru českého). Ještě v roce 1654 stálo v Kutné Hoře 810 domů (ale z nich bylo 285 dosti podstatně poničeno během třicetileté války) a obydleno bylo jen 525 domů. Přibližně na tomto čísle se pak počet domů v městě na dlouhou dobu stabilizoval, v roce 1715 byl 512, později se zvýšil na 535 domů v roce 1757, aby se pak opět snížil po požáru v roce 1770, který zničil 53 domy včetně radnice (Kuča 1998, 302).

Při odhadu celkového počtu obyvatel žijících ve městě nevystačíme s násobením počtu domů tzv. norimberským kvocientem (4,68), který byl do české historiografie vnesen historikem Bedřichem Mendelem a až do 50. let mechanicky aplikován na výpočty počtu obyvatel všech našich měst, protože ten zohledňuje počty osob připadajících na jednoho daňového poplatníka, tedy v podstatě vyjadřuje průměrnou velikost rodiny. Ve městech žili také četní podruhoví, což byly osoby nebo i celé rodiny, které nevlastnily dům a žily v podnájmu. To je třeba zohlednit. Podobná studie pro Domažlice odhaluje, že zde žilo v roce 1631 v 258 domech 1030 obyvatel (podle zpovědních seznamů). Petr Mužík z toho usuzuje, že celkový počet obyvatel v Domažlicích v té době byl při asi 72% podílu obyvatel účastnících se zpovědi (tedy starších 12 let) asi 1319, což představuje 5,1 obyvatel žijících v jednom domě. Přitom platilo, že městské jádro bylo osídleno hustěji než předměstské oblasti, kde byl počet osob žijících v jednom domě nižší; v Domažlicích to bylo v průměru 4,6 osoby (Mužík, 1986, 116).

Tabulka č.3.1.: Počet domů a obyvatel ve vybraných českých městech v 17. a 18. století

Město- rok	Počet domů	Počet obyvatel	Počet osob na 1 dům
Domažlice 1631	258	1 319	5,11
Praha 1654	3 112	26 451	8,50
Poděbrady 1713	126	992	7,87
Pardubice 1713	235	1 521	6,47
Kolín 1713/15	188	1 602	8,52
Plzeň 1713	308	2 772	9,00
Č. Budějovice 1811	710	5 843	8,23
České země 1776	602 422	3 777 802	6,27

pramen: Kuča Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3., 4, 5.díl (Praha Kuča podle Lívý; Domažlice Mužík, str.116; české země Srb, str. 38 podle Sekery).

Počet osob žijících v jednom domě se poněkud lišil podle jednotlivých období a zejména velikosti a atraktivitu města. Pomineme-li Domažlice (5,11 obyvatel žijících v jednom domě v roce 1651), neboť zde se časově nacházíme v době třicetileté války, vyznačující se velkým pohybem obyvatelstva, je zřejmé, že na opačném konci pomyslné škály stojí Praha a Plzeň s 8,5, respektive 9 obyvateli žijícími v jednom domě. Nebylo to samozřejmě z toho důvodu, že by se v uvedených městech utvářely početnější rodiny, ale bylo to způsobeno tím, že zde žilo více osob v tzv. podruží. Počet takovýchto osob se pak pochopitelně zvyšoval v 19. století v souvislosti s industrializací a urbanizací, např. v Praze v polovině 19. století se polovina obyvatel narodila v jiné lokalitě (Kuča, 2002, 467). Velice cenný údaj pak poskytuje soupis obyvatelstva z roku 1776, který pokrýval celé české země, a z něhož vyplývá, že na jeden dům připadalo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v průměru 6,27 obyvatel (Srb, 2004, 38). Tento průměr pak převyšují právě největší města.

Nepočítá-li se pražské čtyřměstí, řadila se Kutná Hora v 18. století mezi čtyři největší česká města, v nichž stálo alespoň 500 domů vedle Chebu, Liberce a Jindřichova Hradce (Maur, 2001, 45).

Z dat Tereziánského katastru českého se nedá přímo určit, jaký byl podíl osob, které žily v dané době v Kutné Hoře v podruží. Pokusil jsem se o to tedy na základě matriky Kutné Hory, protože zde se v matrice křtů vyskytuje u otce dítěte občas zmínka o tom, že se jedná o podruha. Kromě toho je možno z těchto dat získat také škálu zaměstnání otců dětí a porovnat je tak s jistým časovým odstupem s daty z fasí z roku 1733, které jsem také zpracoval (viz příloha č. 1).

3.1. Profesní složení obyvatelstva Kutné Hory v 18. století

Důležitým zdrojem dat o sociálním složení obyvatelstva je Tereziánský katastr český z roku 1748. Je členěn podle tehdejších krajů, Kutná Hora patřila v té době do kraje Čáslavského a v katastru je uváděna po číslem 390 jako: Kutná Hora, královské město; pod číslem 391 pak: Kutná Hora, městské vsi (Hořany, Přitoky, Poličany, Lomec, Vilémovice, Dědice, Štipoklasy a Černíny).

Dále uvedená data (příloha 1) se nevztahují k roku 1748, ale k fasí z roku 1733. V případě tzv. fasí se jednalo o přípravný materiál ke katastru - rustikální, vrchnostenská, duchovenská a městská příznání (Pavlík aj., 1986, 64; Bumba 2007, 180). Podle Tereziánského

katastru ve městě stálo 395 domů a na předměstích další 53 domy. Jako i v jiných městech odpovídá skladba řemesel potřebám obyvatel a požadavků místního trhu. Platilo, že tato skupina obyvatelstva byla velmi mobilní z geografického hlediska, ačkoliv v rámci jednotlivých cechů se přísně rozlišovalo, jedná-li se o řemeslníka v městě usedlém nebo neusedlém (Matušková 1998, 76). Platilo také, že i velká část řemeslníků hospodařila na vlastních polnostech a chovala dobytek pro vlastní potřebu. Je to patrné z faze 1713/1714, podle revizitace z let 1726/1727 ale velikost obdělávané půdy a počet kusů dobytka klesaly (Matušková, 77).

Tabulka č. 3.2.: Zastoupení jednotlivých řemesel v Kutné Hoře v roce 1733 (podle fasi)

Hlavní profese	Počet	Vedlejší ekonomická aktivita	Počet
Krejčí	23	krejčí a prodavači plátna	2
Pekaři	17	pekař a šenkuje pivo	1
Ševci	12	švec-prodavač plátna	1
		švec-vede šenk pivní	1
zedniční tovaryši	12		
zednický tovaryš a vinopal	1		
Zedníci	6		
Punčocháři	12		
Řezníci	10	řezník-šenkýř piva	1
Hutníci	7		
Soukeníci	7		
Kováři	7		
Hrnčíři	6		
Truhláři	6		
Kramáři	5		
šenkýři piva	5	šenkýř piva-prodavač ryb	1
		šenkýř piva a muzikant	1
Škrobaři	5		
Zahradníci	5		
Hrstníci	4	hrstince, punčochářka, vinopalka	1
Mlynáři	4	mlynář, pekař, vinopal	1
Muzikanti	4	muzikanti- duchovní fasi	2
Mydláři	4		
Perníkáři	4		
Tkalci	4		
Bednáři	3	bednář a šenkuje pivo	1
Felčáři	3	felčar a vinopal	1
Formani	3	forman a škrobař	1
Kožešníci	3	kožešník a šenkýř piva	1
Ostatní	64		8
Celkem	246		24

Pramen: Tereziánský katastr český

Z faze z roku 1733 vyplývá, že v Kutné Hoře žilo z 301 osob zachycených ve fasi (příloha č.1) 28 osob ve špitále pro chudé a evidováni jsou i 3 žebráci. Proto bude lépe se omezit v celkových srovnáních jen na 270 osob, které se zabývaly určitým řemeslem či vykonávaly

určitou profesí, z nich 246 se zabývalo výhradně jednou činností, zatímco dalších 24 si ke své hlavní profesi přibíralo ještě další ekonomickou aktivitu, jako vedlejší zdroj příjmů. V Kutné Hoře žilo v této době nejvíce osob (23), jejichž hlavní profesí bylo krejčovství (8,5%). Druhou nejpočetněji zastoupenou profesí bylo pekařství, v Kutné Hoře v té době žilo 18 pekařů, z toho 17 mělo tuto profesi jako svou hlavní. Představovalo to 6,7% ze všech profesí zachycených v Kutné Hoře ve fsi roku 1733. Třetí nejpočetněji zastoupenou profesí byli ševci, jichž zde žilo 14 (5,2%), z nich 12 (4,4%) provozovalo tuto činnost jako svůj hlavní zdroj obživy. Ještě více osob pracovalo jako zedníci (19), což představuje 7,0% podíl; v tomto případě ale byli evidováni i zednickí tovaryši (kteří u jiných profesí uvedeni nejsou). Početně zastoupeni byli i punčocháři (12) a řezníci (10), zajímavé je zastoupení soukeníků (7) a tkalců (4), profesí typických pro protoindustriální oblasti severozápadních a severovýchodních Čech. Z ostatních profesí stojí za pozornost počet osob živičích se jako muzikanti (6), jako lékaři, tehdejším termínem felčari (4). Kromě profesí uvedených v tabulce č. 3.2., které byly v Kutné Hoře zastoupeny minimálně třikrát, byla celá řada zaměstnání, které vykonávalo ještě méně osob, v úhrnu se ale jednalo o 57 osob (21,1%) ve 46 dalších profesích. Evidentně tedy byla škála zaměstnání zastoupených v Kutné Hoře velmi pestrá.

Tabulka č. 3.3.: Počty zaměstnaných v Kutné Hoře podle jednotlivých odvětví na základě fse z roku 1733

Odvětví	Počet	Podíl (%)
Oděvní (krejčí, ševci, tkalci, barvíři atd.)	77	28,5
potravinářské (pekaři, řezníci, vinopalové atd.)	48	17,8
Stavební (zedníci, tesaři atd.)	32	11,9
obchodníci (kramáři, prodavači ryb atd.)	17	6,3
zdravotní (lékaři, porodní báby, lazebníci atd.)	6	2,2
kovoobráběcí (kováři, nožíři, soustružníci atd.)	23	8,5
služby (zahradníci, muzikanti, formani atd.)	20	7,4
úředníci (prokurátoři, kalkati, učitelé atd.)	5	1,9
jemná řemesla (minciř, zlatník, hodinář atd.)	6	2,2
Ostatní	36	13,3
Celkem	270	100,0

pramen: Tereziánský katastr český

K tomu je možno poznamenat, že se zde jedná o sociální skladbu středně velkého města, v dané době prakticky nepoznamenaného rozvojem manufakturní výroby, plátenictvím či soukenictvím, případně faktorským systémem. V Kutné Hoře přesto působil faktor Jan M. Pilner, pro kterého předlo v českých zemích dohromady 671 osob a který byl dodavatelem bavlnářské manufaktury v Linci (Novák aj. 2003, 39). Ve městě byly koncem 18. století i tři

přádelny, jedna na vlnu a dvě na bavlnu dováženou z Ameriky, ale první manufakturou v Kutné Hoře byla až Breuerova tiskárna kartonů, založena v roce 1787 (Matějková 1962, 78).

3.2. Sociální struktura Kutné Hory v 18. století ve světle farních matrik

V matrice Kutné Hory je u mužských jmen často poznámka *soused*. Toto slovo znamenalo v historické době osobu mužského pohlaví starší 18 let (přesněji řečeno plnoletou osobu), která vlastnila v daném městě či lokalitě dům (Turková aj., 1996, 32). Naopak *podruzi* byly osoby které žily v podnájmu. Ve městech převládali podruzi, kteří si pronajímali hospodu či kovárnu, patřili sem nádeníci i žebráci, někdy se sem počítali i výměnkáři. Podruzi se většinou živili námezdní prací (čeledíni a tovaryši uzavírali dlouhodobější pracovní poměr), takže nebyli jako oni přímo zařazeni do domácnosti a pod disciplinární pravomoc hospodáře (Brabcová 1996, 100). Podruzi často žili v neúplných rodinách, bývali to osoby ovdovělé nebo trvale svobodné (starý hospodář, neprovdaná žena atd).

Jelikož fase uvádějí pouze řemesla či profese vykonávané jednotlivými daňovými poplatníky, pokusil jsem se využít matriky křtů Kutné Hory, kde je (téměř) vždy uvedena profese otce pokřtěného dítěte. V letech 1726-1740 se u otců narozených dětí podařilo rozlišit 190 podruhů a 403 vlastníků domů (z 1591 případů). Při volné formě zápisu do matriky křtů se zmínka o tom, jednalo-li se o podruhy či sousedy objevila pouze ve zmiňovaných 593 případech, což představuje 37,8% všech zápisů o křtech. Současně se dá ale předpokládat, že tento způsob určení daného poměru ve sledované době je poměrně spolehlivý a vyjadřuje poměrně přesně zastoupení podruhů v tehdejší městské populaci-byla to přibližně 1/3.

Pro analýzu skladby profesí či sociálního postavení obyvatel Kutné Hory jsem použil stejný soubor manželských párů jako při analýze porodnosti. Soubor byl vymezen tak, že se opět jednalo o 1591 párů, kterým se narodilo mezi lety 1726-1740 v Kutné Hoře alespoň jedno dítě. Na rozdíl od analýzy porodnosti, která byla zaměřena na ženy, jsem se zde zaměřil na muže, respektive na jejich profese, které byly v matrice křtů uvedeny. Forma matričního zápisu byla ovšem v dané době poměrně volná, proto není zcela ve všech případech možno určit profesi otce dítěte (v celkem 190 případech se omezuje matriční zápis na poznámku, že daná osoba nebyla v poddanském poměru - byla to tedy, „svobodná osoba“).

Jelikož se jedná o delší časové období, docházelo poměrně často ke změnám povolání otců. Pokud k tomu došlo, pak v následující tabulce i textu je bráno jako směrodatné to povolání, které muž vykonával při křtu prvního dítěte, narozeného mezi lety 1726-1740. Na rozdíl od fází

z roku 1733, které zachycovaly situaci v určitém časovém okamžiku (a pouze u 301 osoby z předpokládaného počtu asi 4-5 tisíc obyvatel), zde se jedná o zachycení situace v delším časovém období, ale hlavně je možnost dohledat i některé aspekty sociálního postavení uvedených osob. Například je zde možné stanovit alespoň přibližně podíl podruhů, případně na druhé straně osob příslušejících k potomkům kutnohorské erbovní šlechty.

Tabulka č. 3.4.: Profese a sociální postavení otců dětí narozených v Kutné Hoře v letech 1726-1740

Zaměstnání otce	Počet	Zaměstnání otce	počet
horník	555	vrchní nad horníky	4
zedník	51	tovaryš zednický	1
hutník	43		
mlynář	34	tovaryš mlynářský	1
služebník, servus	25		
krejčí	24		
ovčák	24	pastucha	4
švec	21		
řezník	16		
služebník kláštera	15		
soukeník	15		
kovář	13	tovaryš kovářský	3
punčochář	13		
sládek	12	tovaryš sladovnický	4
šafář	12		
tesař	11		
truhlář	9		
bednář	8		
zahradník	8		
muzikant, varhaník	7		
kárník	7		
pekař	7		
kantor	6	podučitel	1
pacholek	5		
písař	6		
kočí	5	forman	2
dělník v huti	4		
kloboučník	4		
lékař	4		
hrnčír	4		
nožíř	4		
nádeník	18		
radní	17	městský úředník	3
ostatní	87	tovaryši, posel právní	3
celkem	1094		26
tovaryš	11		
statečný vladyka	19		
svobodná osoba	190		
podruh	120		
celkem	340		

pramen: matrika Kutné Hory

Zvláště zajímavé je stanovení početního zastoupení podruhů, o kterém již byla zmínka. Z matriky je patrné, že někteří se v Kutné Hoře později usadili ve vlastním domě, takovéto případy jsou v matrice zaznamenány 3 (ze 120 podružských rodin. Tyto změny se samozřejmě děly během jistého časového úseku, s rostoucím věkem osob klesaly pochopitelně počty tovaryšů, podruhů atd.. Například M. Mitterauer uvádí nejvíce těchto osob bylo ve věkové skupině 20-25 let (v Anglii 60%), ale později se jejich podíl v populaci výrazně snižoval (Mitterauer, 1992, 310)

Obdobně se dá v případě mužů, kteří měli v Kutné Hoře v letech 1725-1740 alespoň jedno dítě, určit podíl osob s nižšími šlechtickými tituly- v uvedeném souboru se jednalo o 19 osob titulovaných v matričním zápisu jako „statečný a vysoce urozený vladyka/rytíř“. Jednalo se tedy o málo více, než 1 % osob.

Ve městech se mnohé profese či řemesla v minulosti zřejmě často dědily v rámci rodiny (děti byly zapojeny do pracovního procesu v domě a výrobě byla uzpůsobená určitá část domů, takže domy plnily obytnou i výrobní funkci. Dům - a nikoliv rodina - tvořil v raném novověku základní jednotku společenského života (van Dülmen, 1999, 13).

Zajímavý je podíl osob, které změnily svou profesi během sledovaného období pouhých 15 let (1726-1740). Z dat matriky křtů Kutné Hory vyplynulo, že 43 mužů v takto krátkém období zcela změnilo zaměstnání (například z řezníka se stal kočí), ve třech případech se u mužů při narození prvního dítěte objevila poznámka tovaryš (kamenický, sladovnický, zednický), a v pozdějším období již pouze kameník, sladovník, zedník. V dalších 11 případech došlo ke změně jednoho povolání za povolání velmi blízké (hutník- ramíř), případně k změně postavení v profesi (bývalý voják - vrchní nad rejтары).

3.3. Diferenciace demografického vývoje v českých zemích v 18. století

V 18. století docházelo postupně i na našem území k převratným změnám, které se již dříve odehrály v západní Evropě, zejména v Anglii. Hospodářský život v českých zemích byl do 18. století významně určován vlivem cechů (ze staroněmeckého Zeche - řád, pořádek). Cechy byly spolky řemeslníků jednotlivých odvětví, které vznikaly již v 10. století v Itálii, později ve Francii a Německu a na počátku 14. století se začínaly objevovat i v Čechách (většího vlivu ale nabyly až po Husitských válkách). Smyslem cechů byla ochrana před konkurencí, a vzájemná

podpora jejich členů (Vykoupil, 2000, 69). Cechy se vedle toho zabývaly obstaráváním surovin pro své členy, určování kandidátů na mistry, stanovení doby učení a jeho pravidel, regulací výroby stanovením povoleného množství výrobků i dohlížení na dodržování sortimentu. Všechny tyto ochranné prvky se ovšem již v 18. století začínaly jevit i v českých zemích jako poněkud omezující. V duchu merkantilistických zásad se úřady ve Vídni rozhodly jejich vliv omezit, zákony z let 1708 a 1731 si panovník vyhradil právo potvrzovat cechovní výsady a statuta. V roce 1739 byly sjednoceny cechovní předpisy - tzv „generální cechovní artikule“. A od roku 1765 získali tovaryši oprávnění provozovat živnost i bez cechovní příslušnosti a konečně v roce 1776 byla vyhlášena svoboda obchodu a výroby.

Vliv cechů byl omezován z ekonomických důvodů, neboť brzdil rozvoji manufaktur, které podstatně změnily hospodářské poměry v českých zemích a s nimi i demografický vývoj. Vznik manufaktur se v počátečním období odehrával za prudkých střetů s nimi. Proto manufaktury navazovaly na počátku spíše na venkovská domácí řemesla, která fungovala mimo cechovní struktury. První manufaktury u nás zakládali cizinci, které povolávali šlechtici, jako například v Rumburku v roce 1697, kdy založil místní firmu na zpracovávání českého plátna Angličan Robert Allason (Vykoupil, 2000, 325). Některé významné šlechtické rody, jako například Valdštejnové a Kinští se významně angažovali v tomto druhu podnikání a na svých panstvích cíleně přesouvali poddané ze zemědělské výroby k tkalcovským stavům (Melton van Horn, 1988, 122).

V českých zemích se manufakturní způsob výroby plně prosadil v plátenictví – přádláci a tkalci žili na vesnici, o obstarávání suroviny a odbytu výrobků se starali faktoři. Tato výroba měla svým charakterem rozptýlená, v centrálních dílnách probíhala až konečná úprava výrobku. I největší rakouská manufaktura v Linci, která zaměstnávala v polovině 18. století až 12 tisíc osob, zpracovávala až konečnou surovinu. Dokonce i v Kutné Hoře pro ni pracovalo několik faktorů, zejména již zmiňovaný J.M. Pilner.

Uvádí se, že ke konci 18. století se v českých zemích předení lnu či vlny věnovalo až 600 tisíc osob, tedy 1/5 populace (Vykoupil, 2000, 326). Rozvoj manufaktur umožnil získat zaměstnání bezzemkům a městské chudině, čímž umožnil absorbovat část pracovních sil v době prudce rostoucí populace (Mandelová, 2006, 575) a zároveň vytvářel podmínky k dalšímu populačnímu růstu. Z tabulky č. 3.5. je patrný soustavný prudký vzestup počtu přádláků v Čechách ve druhé polovině 18. století, zejména ovšem po odstranění většiny omezení po roce 1776.

Tabulka č. 3.5.: Počty přádláků v Čechách v letech 1768-1779

Surovina/ rok	1768	1776	1779
Len	79 520	100 454	229 400
Bavlna	7 267	6451	6410
Vlna	22 590	30 996	37 943

Pramen: Melton Van Horn J, Absolutism and the eighteenth-century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria, str. 121 (z Hofkamerarchiv Vienna: Kommerz Noumen nr. 794 fol. 41-43).

Všechny tyto změny se výrazně promítaly do demografického vývoje v jednotlivých krajích, do změn ve velikosti jejich populace i do změn hustoty osídlení v rámci českých zemí. Z uvedeného je zřejmé, že k výrazně vyššímu růstu počtu obyvatel docházelo v protoindustriálních oblastech (tedy v krajích s manufakturní výrobou v severozápadních a severovýchodních Čechách). Nelze však říci, že oproti těmto oblastem by tradiční české zemědělské kraje v 18. století populačně zcela stagnovaly, i zde docházelo k velkému nárůstu počtu obyvatel, jen byl o něco mírnější.

Tabulka č. 3.6.: Demografický vývoj v českých zemích podle jednotlivých krajů

Kraj	Výměra v km ²	1722		1773		1790	
		počet obyv.	hustota obyv na 1 km ²	počet obyv.	přírůstek obyvatel- stva v % 1773-1790	počet obyv.	hustota obyv na 1 km ²
Kouřimský	2646	87 760	33	131 834	-2,0	129 279	49
Boleslavský	2901	124 116	43	188 677	48,3	279 777	68
Hradecký	6013	282 6351	47	.	.	417 855	69
-Bydžovský	2702	177 101	66
-Hradecký	3311	240 754	73
Chrudimský	4857	107 147	22	164 436	33,6	219 700	66
Rakovnický	2562	62 547	24	92 387	28,6	118 810	46
Čáslavský	3248	82 145	25	116 779	39,5	162 871	50
Berounský	2901	47 075	16	94 353	29,5	122 193	42
Plzeňský	3896	207 063	53	215 097	34,3	163 492	42
-Klatovský	2426					125 419	52
Žatecký	2280	166 750	73	181 396	46,6	109 671	48
-Loketský	3047					156 227	51
Litoměřický	3311	179 654	54	.	.	279 777	82
Bechyňský	7936	177 987	22	241 703	32,3	319 892	40
-Tábořský	3243					151 475	47
-Budějovický	4271					168 417	40
Prácheňský	4573	93 876	21	142 633	37,0	195464	43
Praha x	12	440 001				73 780	6147

pramen: Srb V., 1000 let obyvatelstva českých zemí, str. 43-44 a Steinbachová L., Demografický vývoj za hladomoru 1771-1772, Historická demografie 25, str. 111 a 113.

Srovnávání velikosti populace a rozlohy českých krajů naráží na komplikace způsobené dvojí změnou územního členění v průběhu 18. století. Pro období let 1714-1751 platilo územní

členění s 12 kraji, tak jak je zobrazeno v příloze č. 3. Po roce 1751 se 4 kraje rozdělily (Bechyňský, Hradecký, Plzeňský a Žatecký), takže od toho okamžiku existovalo v českých zemích 16 krajů (a Praha), jak je naznačeno v tabulce č. 3.6. S výjimkou kraje Plzeňského, ke kterému bylo následně přičleněno Chebsko, a Žateckého, k němuž bylo připojeno Loketsko, byly následní změny již nepodstatné. Zmíněné územní členění pak zůstalo v platnosti po celé následující století až do roku 1849 (Pohanka 2002, 37; Pavlík aj., 1986, 563).

Zajímavé je sledovat zejména vývoj změn počtu obyvatel po roce 1773, kdy odezněla mortalitní krize v letech 1771-1772 a počet obyvatel začal nebývale růst. Do roku 1790 se zvýšil počet obyvatel v kraji s největším zastoupením manufaktur a nejpokročilejším rozvojem protoindustrializace, tady v kraji Boleslavském, o 48,3 %. Následoval kraj Žatecký s 46,6% růstem a i v kraji Čáslavském, kam patřila Kutná Hora, se za uvedených 17 let zvýšil počet obyvatel o 39,5 %. Naproti tomu méně rozvinuté agrární kraje zaznamenaly v letech 1773-1790 o něco nižší přírůstky počtů obyvatel : Bechyňský kraj 32,3 %, Berounský kraj 29,5 % a kraj Kouřimský dokonce (jako jediný z českých krajů) pokles počtu obyvatel, a to o 2,0 %.

Hustota osídlení byla tradičně nejvyšší v kraji Litoměřickém, kde žilo v roce 1790 asi 82 obyvatel na km², následovaly kraje Hradecký (73) a Chrudimský, nejnižší hustota osídlení byla naopak v krajích Berounském a Plzeňském (42) a v kraji Budějovickém (40). Kraj Čáslavský byl tehdy s 50 obyvateli na km² lehce pod průměrem českých zemí, kdy na rozloze o málo větší než dnes (79 317 km²) žilo 4,468 mil. obyvatel, což představovalo hustotu zalidnění 56 obyvatel na km² (Srb, 2004, 44).

3.4. Čeští exulanti pro víru a náboženské menšiny v Čechách

Ve středověku byly české země cílem emigrace zejména ze sousedního Německa, kterou způsobilo přelidnění pocitované v některých německých oblastech do poloviny 14. století a pak v 16. století. Dále sem přicházeli specialisté i z jiných zemí (zvláště z Itálie a z dalších zemí), především řemeslníci se speciálními dovednostmi či obchodníci. Důvodem těchto migrací bylo hledání lepšího uplatnění v nové zemi.

Naproti tomu v 17. století z Čech a Moravy část obyvatelstva odešla. Do exilu odcházeli protestanti (nejen Češi, ale i Němci) již bezprostředně po bitvě na Bílé hoře na podzim roku 1620 a pak zejména po vydání Obnoveného zřízení zemského v letech 1627-1628. Ačkoli

neexistují žádná přesná data, odhaduje se, že v několika vlnách mezi roky 1620 a 1650 opustilo české země asi 36 tisíc protestantských rodin, to je asi 140-150 tisíc lidí (Peschek 2001, 102). Podobně vysoký odhad počtu exulantů z českých zemí v této době předpokládá i H. Kretschar. Ve svých *Geschichte Saschens* uvádí, že ze 150 tisíc vystěhovalých osob se 80 tisíc usadilo v Sasku a že emigranti z Čech tak tvořili 10-15% saského obyvatelstva. Podle W. Weise a K. Blaschkeho to ale bylo spíš jen 4-5% (Bobková 1999, 63).

Z tohoto období pochází také první souhrnný soupis obyvatel Kutné Hory, umožňující si vytvořit jistou představu o velikosti tehdejší populace tohoto města. Pochází z roku 1624, kdy na příkaz nejvyššího mincmistra byly zaznamenány všechny děti (naprostou většinou) utrakvistické, bylo jich sečteno 1944 (Leminger, 2006, 78). Komisaři si měli všimnout i katolických rodin které, řečeno dobovým jazykem „čeládky kacířské přechovávají“. K uvedeným soupisům došlo proto, že i po vypovězení evangelických kněží ze země (již v roce 1621) predikanti v Kutné Hoře stále tajně kázali v 10, 20 i 100 členných společenstvích (Leminger, 2006 - díl 2., 12).

Existovaly seznamy evangelíků, podle nichž byly ještě v prosinci 1630 předvolávány manželky v nich uvedených mužů před rychtáře a zde napomenuty „aby zanechaly již dalších výmluv a k víře katolické se přejítí rozhodly“. Ovšem již předtím opustilo Kutnou Horu nejméně 48 osob s rodinami (těch, u nichž se podařilo dohledat další místo jejich pobytu) a 32 osob, u nichž jsou známa jen jména (Lominger, 2006, 82-88). Poměr osob, které zemi opustily, a osob, které přestoupili na katolickou víru, se v Kutné Hoře asi příliš nelišil od okolních měst - uvádí se, že do exilu odešla čtvrtina šlechty a pětina měšťanů (Toms, 1996, 25). V samotné Kutné Hoře bylo podle dobových údajů již v roce 1628 opuštěno 146 domů (Jelínek, 1990, 65).

Odchod některých kutnohorských měšťanů dokládá například záznam v žitavské kronice: pan Sixtus Sextiles, druhdy občan v Kutné Hoře, nyní ve vyhnanství zde, uzavřel sňatek s pannou Alžbětou, dcerou Jiřího Graura, kožešníka z Kutné Hory, 29. května 1629 (Schultz 1876, 77).

Emigrace z Čech z důvodů víry, byť se nedá přesně odhadnout jejich rozsah, zdaleka neskončila v 17. století, ale pokračovala i v 18. století, kdy stále více směřovala do Pruska. Po úspěchu s přilákáním hugenotů a solnohradských se pruská politika zaměřila na tajné protestanty v českých zemích. Do Čech přicházeli z Pruska, Slezska i Saská luteránští kazatelé, nebo i sami bývalí emigranti či potomci emigrantů a mnohdy převáděli přes hranice jednotlivce i celé rodiny. Zejména ve 20. letech 18. století, v době nové vlny rekatolizace, musíme počítat s poměrně silnou emigrací z českých zemí. Když totiž v roce 1721 vydal císař Karel VI. nový

zákaz všech protestantských aktivit v jeho zemích, je doloženo, že jen v samotné Praze bylo z tohoto důvodu vězněno (již se nepřístupovalo k drastičtějším trestům) přes 1000 osob (Rill, 2006, 562). Dá se to doložit na případě kněze Liberdy a jeho pokusu o vystěhování asi 30 tisíc protestantů z východních Čech do Lužice (byť pokusu neúspěšného). K vytvoření představy, o jak velkou akci se tehdy jednalo, je možné podotknout snad jen to, že počet obyvatel například Chrudimského kraje se odhaduje v roce 1722 na asi 107 tisíc, kraje Hradeckého pak na 241 tisíc (Srb V, 2004, str. 44).

Emigraci z náboženských důvodů v 17. a 18. století z Čech do sousedních protestantských zemí na základě analýzy místních matrik se systematicky zabývá Edita Štěrčíková. Z matrik úmrtí exulantských kolonií je možné zjistit, z kterého místa v Čechách či na Moravě zemřelé osoby pocházely. Při zpracovávání matrik českých exulantských kolonií na předměstích Berlína je možné dočíst se o osudech exulantů z Čáslavského kraje se vztahem ke Kutné Hoře, či přímo v Kutné Hoře narozených (Štěrčíková 1999, 516, 523). V seznamu exulantů narazíme například na záznam o úmrtí Jana Vorla, narozeného 6. 6. 1727 v Kutné Hoře jako syna barvíře (tajného luterána), který emigroval v roce 1756 do Žitavy a ale od roku 1758 pracoval v Berlíně jako učitel a zemřel také tam v roce 1797. Záznam o jeho narození se v matrice křtů Kutné Hory zachoval.

V berlínské úmrtní matrice je také záznam o úmrtí Jana Vacka, který se narodil v Bylanech 25. 8. 1715 a který měl studovat u jezuitů v nedaleké Kutné Hoře, ale po té, co uzavřel v roce 1735 sňatek s dívkou z českobratrské rodiny v roce 1739 emigroval. V roce 1740 se vrátil pro manželku a děti. Do Berlína se přestěhoval v roce 1756, kde jako měšťan, manchesterfabrikant, zemřel v roce 1782 (Štěrčíková 1999).

Další zmínka o osobě spojené s Kutnou Horou se týká Jana Mojžíše, který se narodil v Kutné Hoře a od roku 1735 žil v Žitavě. Jiný Jan Mojžíš byl 11. 5. 1735 zadržen při pokusu převést přes hranice dceru Matěje Růže, která bydlela na předměstí Kutné Hory v domě Kubínově (Štěrčíková 1999, 413). I takové byly osudy některých pokusů o emigraci z Čech. Jinak jsou též známy případy osob, které odešly do exilu, po nějaké době se vrátily, aby po letech znovu odešly do emigrace. Jinak se ale mnohé kolonie v Berlíně rozrůstaly o emigranty z Čech, a uvádí se, že právě Češi stáli u rozvoje manufaktur a později průmyslu v Berlíně.

3.5. Židovská náboženská menšina

Podle Soupisu konzumentů soli z roku z roku 1702 v Kutné Hoře nežili obyvatelé židovského vyznání. V matrikách se jen zcela výjimečně objevují zmínky pokřtění židovského dítěte, několikrát pak záznam úmrtí dětí židovské víry. Bylo to způsobeno tím, že velké komunity židovského obyvatelstva byly v okolních městech, například v Kolíně (tomu se dokonce v těch dobách říkalo „Jeruzalém na Labi“). Židé se na jedné straně těšili náboženské svobodě, na druhé straně však byla jejich situace nejistá, žili zcela na okraji společnosti, často v ghettech, byli vystaveni okamžitým náladám panovníka i ústrkům či pogromům se strany většinového obyvatelstva.

V roce 1702 mělo pražské židovské město 314 domů, v nichž žilo 11617 osob, což bylo asi polovina všech židů v Čechách. Ti byli z některých královských měst, jako např. z Hradce Králové či Kadaně po roce 1650 vypovězeni, stejně jako z moravských královských měst. Zato tvořili svéráznou součást poddanských měst a městeček jižní Moravy, středisko měli v Boskovicích, zastoupeni byli silně i v Prostějově, Třebíči (Dějiny obyvatelstva, 115).

Zato v Kutné Hoře se zápisy o židovském obyvatelstvu vyskytují jen sporadicky, několik zmínek v matrice o úmrtí židovského chlapce či holčičky, za celé sledované období 1700-1780 jen jedna zmínka o křtu židovského chlapce. Pramenilo to z toho, že již císař Maxmilián II. (1564-1576) v zákonu z roku 1568 zamezil usazování židů v horních městech, tedy i v Kutné Hoře, a to do vzdálenosti 1 míle (Kuča 1998, 3. díl, 297).

V zemích Koruny české žilo v roce 1754 podle údajů sčítání obyvatelstva 46 421 osob židovské víry a předpokládá se, že dalších 100 tisíc židů žilo v Uhrách (Srb, 2004, 226).

4. Vývoj obyvatelstva Kutné Hory v letech 1700-1780 přirozenou měnou

4.1. Sňatečnost

Sňatek, jakožto jeden z nejdůležitějších životních okamžiků člověka, měl i hluboko do minulosti obřadný a symbolický význam. Výjimečnost tohoto okamžiku stvrzovala přítomnost kněze, jakožto stvrzení úplnosti svazku tělesného a duševního spojení dvou blízkých lidí. Forma sňatku se v čase měnila v důsledku měnících se kulturních i materiálních podmínek. V době před tridentským koncilem (1545-1563) například i v českých zemích a zejména pak v Praze byl obřad více neformální. Stávalo se, že probíhal pouze v rodinném kruhu, i tak byl formálně uznáván, stvrzoval se výměnou snubních prstýnků a svatební nocí. Po tridentském concilu se sňatek musel konat v kostele za přítomnosti kněze. Církev tak usilovala o kontrolu nad svými věřícími a bránila tak i případné pozdější konverzi. Concilem bylo manželství prohlášeno za svátost. Na manželský svazek se nemělo pohlížet jako na výraz společenské prestiže či osobních zájmů (snaha omezit v dětství dohodnuté budoucí sňatky), ale jako společný závazek vůči Bohu.

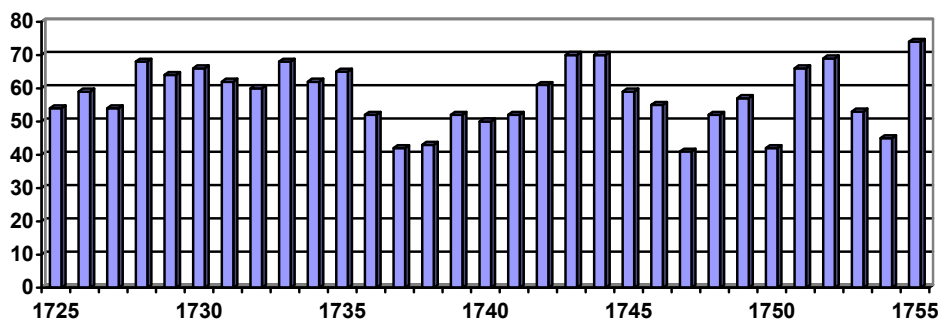
Sňatky byly zaznamenávány do matriky, která ve zvláštních, sporných případech měla sloužit jako hmatatelný důkaz použitelný k ověření platnosti sňatku. Jen skutečnost, že by sňatek posvětil kněz, který neznal ani jednoho ze snoubenců a jeho rodinu, mohla být podkladem případného zpochybnění platnosti takového sňatku.

Povinný souhlas vrchnosti se sňatkem, i když byl ve své nejhlubší podstatě v rozporu s usnesením samotného tridentského concilu, se ve velké části střední Evropy a tudíž i v Čechách jako nepsaná tradice udržoval od poloviny 16. století až do roku 1781 (Grulich, 2000, 75). Na obyvatelstvo Kutné Hory, která byla královským městem a obyvatelstvo zde bylo z velké většiny právně svobodné (v matrice křtu Kutné Hory je u 190 osob poznámka „osoba svobodná“-viz. Tab. č. 3.4.), se tato omezení nevztahovala. Výjimkou mohli být podruzi, čeledi atd., v jejichž případě se v matrikách Kutné Hory občas vyskytuje poznámka, že se jedná o osobu poddanou (např. poddanou panství opočenskému).

K posouzení úrovně sňatečnosti v Kutné Hoře v období let 1725-1740, resp. 1741-1755 je možno používat velmi spolehlivých údajů. Můžeme vycházet z matriky farnosti sv. Jakuba, která zahrnovala celé město i sousední Kaňk. Jedná se samozřejmě o relativně velmi krátké období, ale na druhou stranu období začínajících společenských změn. Z dat je možné získat údaje o tom, jestli byli snoubenci svobodní nebo jednalo-li se o sňatky osob ovdovělých, dále sociální a

profesní status snoubenců, tytéž údaje o otci i v případě, že již nežil. U osob, které se nenarodily v Kutné Hoře, je možné zjistit, odkud pocházely. Ovšem nutno dodat, že ne vždy jsou k dispozici všechny tyto údaje.

Graf č. 4.1: Roční počty sňatků uzavřených v Kutné Hoře v letech 1725-1755

pramen: matrika Kutné Hory

Z dat kutnohorské matriky sňatků je patrné, že počty sňatků v jednotlivých letech výrazně kolísaly mezi 41 uzavřenými sňatky v roce 1747, až po 74 sňatků v roce 1755 (graf č. 4.1). Za běžných okolností by se dalo říci, že počet sňatků závisel v daném období při neměnných společenských podmínkách na počtu lidí v jednotlivých věkových skupinách. Na změny četnosti měly pochopitelně vliv výjimečné události: počet sňatků klesal ve válečných letech či během mortalitních krizí, aby po jejich odeznění došlo ke kompenzaci v podobě krátkodobého výrazného zvýšení počtu sňatků. V uvedených letech 1725-1755 bylo takovýchto poklesů následovaných kompenzacemi několik.

Jelikož roční průměr sňatků v daném období v Kutné Hoře byl 57,6, je zřejmé, že v letech 1727-1735 byl počet sňatků nadprůměrný. Naopak v letech 1737 a 1738 bylo uzavřeno sňatků nejméně, pouze 42, respektive 43 sňatky. V následujících letech se počet sňatků poněkud zvýšil, výrazné maximum počtu uzavřených sňatků bylo zaznamenáno v letech 1742-1744. V dalších letech byl opět zaznamenán pokles ročního počtu sňatků až na již uváděné minimum 41 sňatek z roku 1747, po opětovném zvýšení bylo zaznamenáno další minimum v roce 1750 (42 sňatky) a pak ještě 45 sňatků v roce 1754, ovšem s výrazně vyššími počty sňatků v bezprostředně předcházejících a následujících letech. Tedy žádný trend zde nejpozději po roce 1750 nebylo možno vysledovat, docházelo k prudkým změnám počtu sňatků z roku na rok, jako například z 45 sňatků uzavřených v roce 1754 až k 74 sňatkům uzavřeným v roce následujícím. Tyto značné výkyvy jsou ale typické pro relativně malou populaci – dlouhodobé průměrné počty

uzavřených sňatků by odpovídaly velikosti souboru zhruba mezi 6 a 8 tisíci obyvateli (uvažujeme-li, že hrubá míra sňatečnosti byla v rozmezí 7-10 ‰).

4.1.1. Sňatky podle rodinného stavu snoubenců

Ve sňatkové kohortě 1725-1740 připadalo z 920 sňatků uzavřených v tomto období nejvíce na sňatky svobodných mužů a dívek, těch bylo uzavřeno 538, což představuje 58,5 % z celkového počtu. Druhou nejčastější variantou byl sňatek vdovce se svobodnou dívkou, těch bylo 165 a představovaly tak 17,9 % z celkového počtu sňatků.

Pokud se podíváme pouze na skladbu mužů, kteří vstupovali do manželství, z hlediska jejich rodinného stavu, najdeme vysvětlení právě zde. Nejvíce z mužů sice bylo svobodných (610, tj. 66,3 %), ale vdovci tvořili 23,4 %; v 90 případech (9,8 %) se však nepodařilo zjistit rodinný stav muže. Oproti téměř čtvrtinovému podílu vdovců z celkového počtu ženichů byl podíl vdov jen 13,9 % (128).

Odtud je patrný vysoký podíl svobodných dívek z celkového počtu nevěst, a to 84,7 % (779 z celkového počtu 920), přičemž byl jen velmi malý podíl žen, u nichž rodinný status nebyl v matrice uveden. Nestalo se tak jen ve 11 případech z 920, což představuje 1,2 % všech sňatků. Pokud se podrobněji zaměříme na druhé a další sňatky vdov, zjistíme, že častěji se vdávaly za svobodné muže - 67, to představuje 52,4 % sňatků vdov a 7,3 % všech uzavřených sňatků, až pak četností následovaly vzájemné sňatky ovdovělých, jichž bylo celkem 48, tedy 5,2 %.

Tabulka č. 4.1: Sňatky uzavřené v Kutné Hoře v letech 1725-1740, podle rodinného stavu snoubenců

Ženiši	Nevěsty											
	svobodné		svobodné?		vdovy		vdovy?		neuvedeno		celkem	
		%		%		%		%		%		%
svobodní	538	58,5	1	0,1	67	7,3	-		4	0,4	610	66,3
svobodní?	-	-	-		1	0,1	1	0,1	-	-	2	0,2
vdovci	165	17,9	-		48	5,2	-		2	0,2	215	23,4
vdovci?	2	0,2	-		1	0,1	-		-	-	3	0,3
neuvedeno	74	8,0	-		11	1,2	-		5	0,5	90	9,8
celkem	779	84,7	1	0,1	128	13,9	1	0,1	11	1,2	920	100,0

Vysvětlivky: svobodní? vdovci? atd. není z textu matriky ani kontextu rodinný status úplně jasný, pouze velmi pravděpodobný
pramen: matrika sňatků Kutná Hora

Ve druhém sledovaném období, v letech 1741-1755, charakterizovaném především válečnými konflikty Habsburské monarchie s Pruskem, odehrávajícími se také na území poblíž Kutné Hory, došlo k určitým změnám v rozložení sňatečnosti podle rodinného stavu, ale překvapivě zdaleka ne tak významným, jak by se dalo předpokládat. Celkový počet sňatků byl sice v absolutních číslech nižší (866) než v předešlém období (920), ale v průměru byl počet sňatků během jednoho roku vlastně téměř stejný 57,7 sňatků za rok, oproti 57,5 v předešlém období.

Také jen zcela nepatrně se změnila skladba sňatků podle rodinného stavu snoubenců. Na sňatky svobodných mužů se svobodnými dívkami připadal stále největší podíl z celkového počtu sňatků, a to 56,1 % (486). Sňatky vdovců se svobodným dívkami tvořily 20,0 % (173) ze všech sňatků. Podíl sňatků vdov se svobodnými muži se sice mírně snížil na 6,7 % (58 sňatků) a byl dokonce nižší než podíl sňatků vdov s vdovci, kterých bylo 61 a tvořily 7,0 % všech zde uzavřených sňatků, ale celkově šlo o zanedbatelné posuny oproti sňatkové kohortě 1725-1740.

Snad největší změnou bylo zvýšení podílu vdovců na 28,2 % na celkovém počtu uzavřených sňatků oproti 23,8 % v předešlém období let 1725-1740, ovšem i tato změna je prakticky zanedbatelná. Podíl mužů, u nichž nebyl uveden rodinný stav před vstupem do manželství, se také snížil, nebyl uveden u 71 osob, tedy u 8,2 % z celku.

Mezi lety 1725-1740 a 1741-1755 se sice dramaticky změnila politická situace, ale nedošlo k žádné podstatné změně v chování lidí, pokud se týká sňatečnosti, i když právě zde by se dala předpokládat určitá citlivost, nehledě k tomu, že byly válečné odvody i ztráty v samotné Kutné Hoře. Podstatné bylo asi to, že zmiňované okolnosti nevyvolaly zásadní a dlouhodobější mortalitní krizi, jak se o tom zmiňují v příslušné kapitole 4.3.5.

Tabulka č. 4.2: Sňatky uzavřené v Kutné Hoře v letech 1741-1755, podle rodinného stavu snoubenců

Ženiši	Nevěsty											
	svobodné		svobodné?		vdovy		vdovy?		neuvedeno		Celkem	
		%		%		%		%		%		%
svobodní	486	56,1	3	0,3	58	6,7	1	0,1	1	0,1	549	63,4
svobodní?	-	-	-	-	-	-	1	0,1	-	-	1	0,1
vdovci	173	20,0	3	0,3	61	7,0	2	0,2	5	0,6	244	28,2
vdovci?	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,1
neuvedeno	49	5,7	5	0,6	10	1,2	-	-	7	0,8	71	8,2
celkem	709	81,9	11	1,3	129	14,9	4	0,5	13	1,5	866	100,0

Vysvětlivky: svobodní?vdovci? atd. není z textu matriky ani kontextu rodinný status úplně jasný, pouze velmi pravděpodobný
pramen: matrika sňatků Kutná Hora

Situace byla i proto proti předešlému období prakticky neměnná i z toho důvodu, že šlo o oblast ekonomicky stagnující; v českých zemích patřily k ekonomicky se rozvíjejícím regionům spíše protoindustriální oblasti severních a východních Čech.

Uvedené údaje se dají porovnat s daty z jiných zemí či měst, tak například podle E. A. Wrigleye žilo v Anglii 16. století asi 25-30 % snoubenců před sňatkem již v předchozím manželství, což bylo samozřejmě zejména v důsledku vysoké mortality. Postupně se tento podíl snižoval až na asi jen 10 % (pol. 19.století). V Čechách to bylo před polovinou 18. století asi 20 až 25 % osob, konkrétně v Kutné Hoře mezi lety 1725-1755 představovaly vdovy a vdovci 20,0 % snoubenců

4.1.2. Věk při prvním sňatku v Kutné Hoře v letech 1725-1755

Na základě zápisů z matriky Kutné Hory, jsem se pokusil zjistit průměrný věk při vstupu do manželství. To je velmi závažný údaj, zejména z hlediska následné úrovně plodnosti, protože při odkládání sňatků do vyššího věku se v manželství rodí v průměru méně dětí. Toto odkládání sňatků však také samo o sobě vypovídá o společenských a hospodářských podmínkách dané země, nebo regionu, poněvadž odkládání vstupu do manželství je výslednicí převážně vnějších vlivů.

V minulosti se sňatkový věk v souvislosti se zvyklostmi a společenskými podmínkami velmi měnil (nutno vzít taky v úvahu, že naděje dožití v 15 letech byla v 18. století ještě nízká, okolo 40 let)⁴. Mohly existovat významné rozdíly v průměrném věku při prvním sňatku ve stejném časovém okamžiku i v rámci jedné země.

Nejprve jsem se pokusil stanovit sňatkový věk pro sňatkovou kohortu 1725-1740. V této době bylo v Kutné Hoře uzavřeno celkem 920 sňatků. Z těchto 920 sňatků se podařilo v matrikách s údaji o křtech dohledat datum narození 109 mužů a 189 žen, což představuje 11,8 %, ženichů a 20,5 % nevěst. Nižší podíl mužů, u kterých se podařilo dohledat narození v matrice Kutné Hory, souvisí primárně s tím, že dle církevních doporučení se měl sňatek konat v místě bydliště nevěsty. Průměrný věk při prvním sňatku mužů činil v tomto období 26,7 let (jde o průměr počítaný pro 109 mužů).

U nevěst ze sňatkové kohorty 1725-1740 se podařilo dohledat datum narození v matrice Kutné Hory u 185 žen. Z nich pak většina (183) byla svobodných, naopak dohledat datum

⁴ Osoby, které se dožily 15 let věku, měly před sebou v průměru ještě asi 40 let života.

narození vdov bylo nesrovnatelně obtížnější (málokdy, pouze v 5 případech, se totiž podařilo dohledat jejich předešlý sňatek v té samé sňatkové kohortě 1725-1740). I v případě těch, u kterých se to zdařilo, šlo o ženy, které se do Kutné Hory přivdaly předchozím sňatkem, pocházely však z jiné lokality. Průměrný věk 184 svobodných žen, které v dané době uzavřely sňatek v Kutné Hoře, byl 24,2 roku.

Úspěšnost zjištění data narození u snoubenců sňatkové kohorty 1741-1755 nebyla o mnoho vyšší. V matrice narozených Kutné Hory se podařilo dohledat datum narození u 139 mužů a 146 žen, to znamená u 16,1 % mužů a 16,9 % žen. Z tohoto počtu připadalo 84 na svobodné muže a 45 na vdovce. Průměrný věk mužů při uzavření prvního sňatku byl v letech 1741-1755 28,8 let, zatímco u vdovců to bylo již 36,7 roku, průměrný věk při sňatku činil 31,5 let.

Tabulka č. 4.3: Skladba snoubenců podle věku v Kutné Hoře v letech 1725-1740

Věk	Ženiši			Nevěsty		
	celkem	svobodný	vdovec	celkem	svobodná	vdova
15-19	2	2	0	34	34	0
20-24	27	25	2	82	81	1
25-29	46	41	5	56	55	1
30-34	18	17	1	13	13	0
35-39	6	4	2	0	0	0
40-44	0	0	0	0	0	0
45-49	0	0	0	0	0	0
50+	0	0	0	0	0	0
celkem	99	89	10	185	183	2

Pramen: matrika Kutné Hory

Tabulka č. 4.4: Skladba snoubenců podle věku v Kutné Hoře v letech 1741-1755

Věk	Ženiši			Nevěsty		
	celkem	svobodný	vdovec	celkem	svobodná	vdova
15-19	0	0	0	12	12	0
20-24	30	28	2	55	54	1
25-29	37	28	9	47	47	0
30-34	24	17	7	26	24	2
35-39	18	6	12	9	8	1
40-44	11	5	6	11	10	1
45-49	11	2	9	1	1	0
50+	1	0	1	0	0	0
celkem	132	86	46	161	156	5

Pramen: matrika Kutné Hory

Průměrný věk žen při vstupu do prvního manželství, který byl v letech 1725-1740 jen 24,2 roky, se v letech 1741-1755 zvýšil na 27,3 let, což je nezanedbatelný a markantní rozdíl

více jak 3 roky. V případě vdov byl průměrný věk při uzavření opakovaného sňatku 33,5 roků; vzhledem k tomu, že je počítán z pouhých 5 případů, však nemá tento údaj vypovídací schopnost.

Zjištěné údaje odpovídají dosavadním poznatkům o úrovni sňatečnosti obyvatelstva českých zemí v 18. století. Po celé 18.století se na území českých zemí dívky vdávaly nejčastěji mezi 20-24 lety, muži naopak o 4-5 let starší. Snad jen v úrodných moravských úvalech a na moravsko-slovenském pomezí klesal věk nevěst častěji i pod 20 let. Do manželství nevstoupilo během svého života z různých důvodů asi 10 % obyvatel. V průběhu 18.století se věk při prvním sňatku zvyšoval, až byl u mužů ve městech okolo 30 let, na vesnici to bylo v o něco nižším věku. Mezi regionální rozdíly zaznamenané na našem území patří tedy ta skutečnost, že na Moravě byl věk při vstupu do prvního manželství o něco nižší než v Čechách.

Tabulka č. 4.5: Průměrný sňatkový věk ve vybraných lokalitách v 17-19. století (první sňatky)

Lokalita	Období	Muži	Ženy
Kutná Hora	1741-1755	28,8	27,3
Budyně n. Ohří	1701-1750	27,5	23,7
Hostivař	1688-1763	25,5	22,8
Břevnov	1700-1750	26,1	25,6
Komín	1700-1759	28,4	24,4
Jablonec	1700-1759	25,9	25,0
Jablonec	1750-1799	26,0	23,9
Domažlice	1700-1749	31,2	27,3
Šňáhlavy	1661-1720	28,2	24,4
Šňáhlavy	1721-1786	27,5	25,0
Oppenheim	1650-1794	26,9	23,1
Luzern	1786-1895	29,3	27,2
Meulan	1765-1789	28,0	26,3
Silenen	1765-1785	26,5	24,0

pramen: van Dülmen R., Kultura a každodenní život v raném novověku (16-18. století), str. 138 ; dle Poulová 2006, 203 ; Dokoupil a kol, 1999, s. 74.

Například Petra Brabcová ve své studii o populaci moravské obce Komín nacházející se tehdy nedaleko města Brna (dnes je částí Brna) zjistila nižší sňatkový věk svobodných nevěst (24,4 let) a relativně naopak spíše vyšší sňatkový věk svobodných ženichů (28,4 roku) pro sňatky uzavřené v letech 1700-1759. Znamenalo to poměrně výrazný rozdíl 4,6 let ve věku mužů a žen v nově uzavřených sňatcích (Brabcová 1996, 53). V Kutné Hoře byl naopak rozdíl u sňatků uzavíraných v letech 1741-1755 poměrně nízký, pouze 1,5 roku.

Jak vysoce variabilní mohla být výše věku při uzavření prvního manželství, ukazuje tabulka č. 4.5. Z ní je zřejmé, že na severu Čech v Jablonci vstupovali v letech 1700-1759 muži poprvé do manželství v pouhých 25,9 letech, což bylo o 2,9 roku méně než zjištěný údaj pro

muže v Kutné Hoře v letech 1741-1755, kde byl průměrný věk při vstupu do manželství 28,8 let. To by se velmi blížilo údajům z Budyně nad Ohří a Komína, kde byl tento věk stanoven na 28,6 let, respektive 28,4 let. Naproti tomu v západočeských Domažlicích byl v letech 1700-1749 průměrný věk svobodných ženichů vysoký, a to 31,2 roku; byl tak o 5,2 roku vyšší než v Jablonci a o 2,4 roky vyšší než v Kutné Hoře. Z uvedeného vyplývá, že sňatkový věk byl velmi proměnlivá veličina a byl do značné míry ovlivněn hospodářskou situací. Například Jablonec byl jedním z center protoindustrializace na našem území (Kárníková 1965). Zde, stejně jako jinde v severních a východních Čechách, kde se úspěšně rozvíjely manufaktury a také faktorie po domácímu provozovaného soukenictví a plátenictví, se s přílivem kapitálu také měnilo demografické chování obyvatelstva, lidé získávali i v rámci omezení feudálního systému vlastní příjem a s ním svobodu rozhodovat si o svých záležitostech sami, jedním z výsledků byl pravděpodobně i dřívější vstup do manželství.

Oblasti, které stály stranou tohoto procesu, jako například Domažlice ale i Kutná Hora, neprocházely ani těmito změnami v demografickém chování, tendence k vstupu do manželství v nižším věku se tu nemohla plně projevit.

U žen věk při vstupu do prvního manželství tolik variabilní nebyl, pro 1. polovinu 18. století se pohyboval mezi 24,2 let v Budyni nad Ohří po 27,3 let v Domažlicích. V Kutné Hoře v letech 1741-1755 byl rovněž v tomto intervalu a s 26,8 lety se blížil spíše situaci v Domažlicích. Rozdíl mezi jednotlivými lokalitami byl nižší, 3,1 roku.

Při tomto úhlu pohledu na věk při vstupu do prvního manželství se dá z uvedené tabulky také vyčíst, že v případě Jablonce v letech 1700-1759 byl úplně nejmenší rozdíl ve věku mužů a žen při uzavírání prvního sňatku, bylo to jen 0,9 let. Jinde se rozdíl mezi věkem muže a věkem ženy pohyboval v průměru okolo 4 let (ovšem v Kutné Hoře také pouze 1,2 roku).

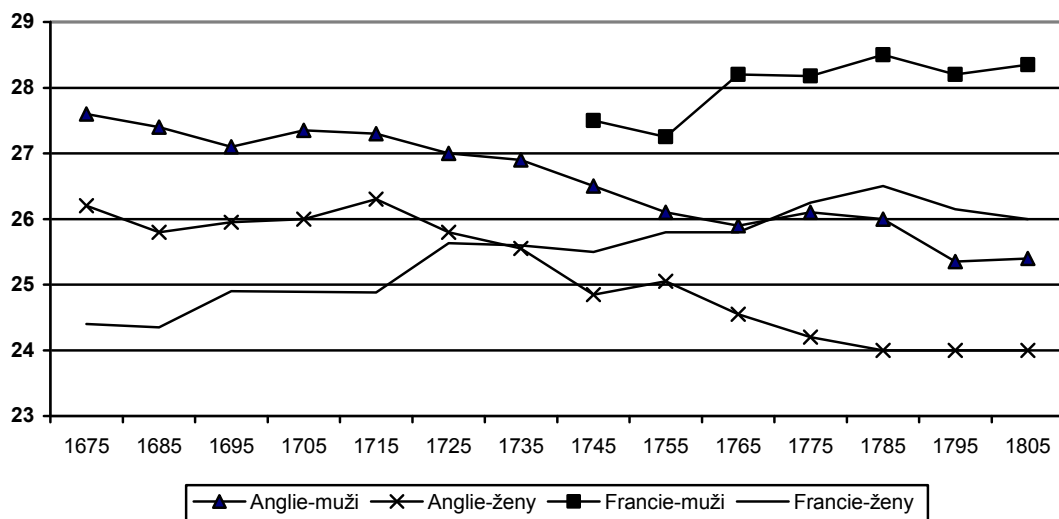
Vývoj v českých zemích je možné porovnat se situací v jiných evropských zemích, například ve Francii nebo v Anglii. Ze známých dat je zřejmý poměrně pravidelný vzestup sňatkového věku ve Francii jak mužů (jsou k dispozici jen data po roce 1735) tak žen od poloviny 17. století. Jestliže v roce 1675 byl ve Francii průměrný věk žen při sňatku 24,5 let, v roce 1725 to bylo 25,6 let a v roce 1785 to bylo již 26,5 let. Vzestup byl relativně mírný a prakticky stejný vývoj měl i věk francouzských mužů při uzavření prvního sňatku. Ten byl po celé sledované období téměř vždy o 2 roky vyšší než u žen. Průměrný věk mužů ve Francii při uzavření prvního manželství byl nejnižší během sledovaného období v roce 1755, a to 27,2 roky, nejvyšší v roce 1785 a to 28,5 let. V této souvislosti, jak upozorňuje F. Lebrun, je těžké určit, jedná-li se o zcela nový fenomén, či pouze o návrat k modelu sňatkového chování běžného ve

Francii od 13. a 14. století, neboť po francouzské revoluci se sňatkový věk opět snížil (Livi-Bacci, 1999, 139).

Naopak v Anglii během 18. století průměrný věk při uzavření prvního sňatku klesal: v roce 1675 byl u mužů 27,6 roku a u žen 26,2 roku, do roku 1745 se ale snížil na 26, 5 roku u mužů a 24, 8 roku u žen (v případě žen už byl nižší než ve Francii), ale minima ve sledovaném období dosáhl v roce 1795 (25,4 roku u mužů a 24,0 roku u žen). Rozdíl ve sňatkovém věku mužů a žen byl v Anglii relativně nízký, jen výjimečně 2 roky, (v roce 1785), jinak obvykle 1,3-1,5 let, minimum roce 1715 činilo pouze 1 rok; v letech 1675 a 1755 to bylo 1,1 roku.

Pro Německo jsou k dispozici data o věku při prvním sňatku jen za některá období 18. století, podle Josefa Ehmera zde byl tento věk v letech 1725-1749 u mužů 27,8 let a u žen 25,3 let (blížil se tedy spíše situaci v Anglii), později se ale mírně zvýšil, a to na 28,0 let u mužů a 25,7 let u žen (Klášterská 1998, 151).

Graf č. 4.2 : Vývoj průměrného věku při prvním sňatku v Anglii a Francii v letech 1675-1805

pramen: Livi-Bacci, 1999, 139.

Je to zvláště vývoj sňatkového chování v Anglii, který přitahuje trvale pozornost badatelů. Podle Hajnalovy teorie se evropský typ rodiny vyznačuje vyšším sňatkovým věkem a nejtypičtější zemí v tomto směru by byla zcela jistě Anglie. Přesto se zde během 18. století věk při uzavření prvního sňatku snižoval. Příčinou bylo zřejmě to, že se Anglie stala dominantní evropskou mocností s velkým hospodářským potenciálem. Ten umožnil snížení věku při vstupu do manželství, aniž by to cokoli měnilo na předpokladech zakládajících Hajnalovu teorii. Podrobně se tímto jevem zabýval i Josef Ehmer, podle něhož je rovněž příčinu nutno hledat

v specifickém hospodářském vývoji Anglie (Ehmer 1991, 28-29). Podobný vývoj v nesrovnatelně menším měřítku nastiňují například Ludmila Kárníková v souvislosti s již zmiňovaným rozvojem manufakturní výroby v severních a východních Čechách (Kárníková, 1965) nebo i Petr Mužík ve studii o obyvatelstvu města Domažlic (Mužík, 1986). Pro všechny tyto oblasti a města bylo typické, že se při zlepšujících ekonomických podmínkách první sňatky mužů i žen posunovaly do nižšího věku. Opačný vývoj, který je patrný i v případě Kutné Hory, tak značil spíše opačný hospodářský vývoj, respektive stagnaci.

4.1.3. Rozdíl věku mezi partnery

Ve sňatkové kohortě 1741-1755 se z celkového počtu sňatků 866 podařilo nalézt data narození u obou snoubenců pouze v 29 případech, což je 3,3 % z celého statistického souboru. I tak se ukázaly překvapivé souvislosti. Téměř ve třetině z uvedených 29 sňatků byla žena starší o 0-4 roky nežli muž. Mohlo by se zdát, že tato skutečnost je ovlivněna tím, že se jednalo o opakované sňatky vdov, ale není tomu tak, z oněch 29 sňatků připadalo 9 sňatků vdovců, ale všech 29 dívek vstupovalo do prvního manželství.

Tabulka č. 4.6: Rozdíl věku mezi partnery, sňatky v letech 1725-1740

Starší muž

Rozdíl v letech	1-4	5-9	10-14	15 a více	Celkem
Počet	10	6	3		19
Podíl celkem	34,5%	20,7%	10,3%		65,5%

Starší žena

Rozdíl v letech	1-4	5-9	10-14	15 a více	Celkem
Počet	7	3	-	-	10
Podíl	24,1%	10,3%			34,5%

Tabulka č. 4.7: Rozdíl věku mezi partnery, sňatky v letech 1741-55

Starší muž

Rozdíl v letech	1-4	5-9	10-14	15 a více	Celkem
Počet	8	7	3	-	18
Podíl celkem	27,6%	24,1%	10,3%		62%

Starší žena

Rozdíl v letech	1-4	5-9	10-14	15 a více	Celkem
Počet	9	2	-	-	11
Podíl	31,0%	6,9%			38,0%

pramen: matrika Kutné Hory

Že situace v Kutné Hoře nebyla v tomto směru nijak výjimečná, dokládají i studie za jiná česká města. Jak uvádí Eduard Maur ve studii „Populační vývoj českých komorních

panství po válce třicetileté“, bylo nejméně 10 %, ale mnohdy až 25 % sňatků, kde byla starší žena, mnohdy i dost výrazně (Maur, 1972).

Data ze Soupisu podle víry z roku 1651 za město Beroun, které zpracovala Marie Tošnerová (Tošnerová 1997), ukazují, že ze 113 manželských párů připadalo 73 % na páry, kdy byl věkový rozdíl manželů do 10 let; z toho byla ve 20 % starší žena. Páry s věkovým rozdílem manželů vyšším než 10 let tvořily 19 %, a z těch byla třetina, kdy byla starší žena. A konečně při věkovém rozdílu nad 20 let (tvořily 8 %) byl počet párů, ve kterých byl starší muž, 7, ve dvou případech byla starší žena.

Můžeme dodat, že na rozdíl věku snoubenců měly vliv soudobé úmrtnostní poměry, poněvadž míra úmrtnosti obecně byla vysoká, bylo i vysoké procento ovdovělých osob. Nezřídka se pak stávalo, že věkový rozdíl manželů byl značný, protože ovdovělý muž si bral zpravidla o mnoho let mladší ženu, byť nezřídka brzy po svém ovdovění. Navíc, jak ukazují výzkumy Ladislava Duška z Budyně nad Ohří pro léta 1751-1800, znovu se oženilo asi 60 % vdovců a 40 % vdov (Dušek 1985). Bylo to dáno tím, že šance starší ženy (zhruba nad 35 let) znovu se vdát, pokud nevlastnila kupříkladu statek nebo jiný majetek, byla minimální. Naopak, pokud se vdova znovu vdávala, nezřídka se věkový rozdíl partnerů otočil a žena v novém manželství byla často o mnoho let starší nežli muž. Ten si po případném ovdovění mohl vzít za manželku mnohem mladší partnerku. Tento způsob uzavírání sňatků byl poměrně běžný.

4.1.4. Původ snoubenců ze sňatkové kohorty 1725-1755 z geografického pohledu

V Kutné Hoře bylo v letech 1725-1755 uzavřeno 1786 sňatků, z nich 785 připadalo na sňatky, kdy oba snoubenci pocházeli přímo z Kutné Hory, což představuje asi 44,0 % z celkového počtu zde uzavřených sňatků. K rámci Kutné Hory a sousedního Kaňku bylo takových sňatků 901, tedy polovina všech zde uzavřených sňatků, přesněji vyjádřeno 50,4 % sňatků, kdy oba snoubenci pocházeli buď z jedné nebo druhé z těchto blízkých lokalit. To se zdá být relativně nízký podíl, ale je třeba mít na paměti, že mobilita městského obyvatelstva byla značná zvláště v důsledku čelední služby a tovaryšských cest. Proto nemůže překvapovat, že mobilita obyvatelstva se odrážela i ve sňatečnosti.

Častěji pocházely z Kutné Hory nevěsty, těch bylo 1225, tedy 68,6 %, zatímco u mužů bylo toto zastoupení přímo v Kutné Hoře narozených ženichů v dané sňatkové kohortě o něco nižší, celkem jich bylo jen 1076, tedy 60,2 %. Podle doporučení Tridentského koncilu se měly

sňatky konat v místě bydliště či rodiště nevěsty. Přesto, pokud nevěsta žila v Kutné Hoře delší dobu, sňatek se odehrával zde a ne v místě jejího rodiště. To, že byl sňatek uzavřen v Kutné Hoře, ale neznamenalo, že manželé pak žili nadále v tomto městě. Sňatek se sice konal v místě bydliště nevěsty, manželé pak ale žili v zpravidla v místě bydliště manžela.

Tabulka č.4.8: Vzdálenost místa narození obou snoubenců od Kutné Hory

	KH	Kaňk	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	100-109	110-119	120-129	130-139	140-149	150-199	200-249	250 +	?	Celkem
KH	785	27	9	24	30	11	18	17	17	10	16	10	14	19	12	7	8	4	3	1	0	1	4	2	1	26	1076
Kaňk	41	48		3	1			1			2			3	1								2			1	103
0-4	25	4	5	0	3	1	1						1	2	1	1							1			3	48
5-9	41	1	1	3	2	1	1	2	2			1		1	1			1								4	62
10-14	28	4	3	1	6	2	1		1				1		1	1						1				4	54
15-19	9	4		0			2	2							1				1							1	20
20-24	20	1	1	2	1	1	1	1				1		2											1		32
25-29	18	0		1			1				2				1				1								24
30-34	14	1	1			1			1		1	1														1	21
35-39	3	2									1															1	7
40-44	25	2	2	1	1		1			1	1			1	1												36
45-49	8	0		1								3			1												13
50-59	33	0		1	1				1		2		1		1				1							3	44
60-69	37	0				1	1		3	1		1	3	2			1					1				2	53
70-79	7	2									1	1	1		3				1								15
80-89	22	2	1		1		1							1		1										1	30
90-99	8	0																									8
100-109	4	2																									6
110-119	10	1														1										1	13
120-129	7							1			1					1											10
130-139	3														1						1						5
140-149	6																										6
150-199	16						2													1							19
200-249	6												1													1	8
250+	17			1			1											1	1	1					1		23
?	32	6	2	2			2					1			2			1								1	49
celkem	1225	107	27	40	46	18	33	24	25	12	27	19	21	32	27	12	9	7	6	3	1	3	7	2	3	50	1786

pramen: matriky Kutné Hory

Ze vzdálenosti do 25 km pocházelo 1396 mužů a 1496 žen, tedy 78,2 % mužů a 83,8 % žen. Ze vzdálenosti do 50 km to bylo 1497 mužů a 1603 žen, tedy 83,8 % mužů a 89,8 %. Počty ženichů i nevěst se s rostoucí vzdáleností snižovaly. Výjimkou byla vzdálenost 60-70 km od Kutné Hory, ze které pocházelo 53 ženichů a 32 nevěst. Je to dáno tím, že v této vzdálenosti od Kutné Hory se nachází Praha (přibližně 65 km), a tak vyšší podíl zastoupení mužů z této vzdálenosti připadá právě na sňatky Pražanů s nevěstami z Kutné Hory. Za sledovaných třicet let to bylo 19 sňatků s výrazným vzestupem ke konci sledovaného období, tj. v letech 1740-1755 (13 sňatků). Překvapivě jen o málo méně bylo sňatků žen pocházejících z Prahy s muži z Kutné Hory, těch bylo z daném období 14, přičemž více jich bylo v letech 1725-1740, a to 9. Vazby

mezi oběma městy byly samozřejmě těsnější než mezi Kutnou Horou a jinými městy, s výjimkou těch v bezprostředním okolí. Praha přece jen zůstávala sídlem zemského zastupitelství a zemských úřadů, a v neposlední řadě byla s asi 40 tisíci obyvateli největším městem v Čechách.

Relativně četné byly sňatky svobodných mužů pocházejících z větších měst v blízkosti Kutné Hory, z Pardubic, z Hradce Králové, z Litomyšle (ve všech případech po 4 %), z Nových Dvůrů a Čáslavi (3 %). Nejvzdálenější místa narození muže, který si vzal za ženu obyvatelku Kutné Hory, byly Augsburg, Vídeň, nebo Uherský Brod či Bratislava (Prešpurk). Dokumentuje to skutečnost charakteristickou pro dané období, že totiž v případě mužů, kteří měli větší možnosti cestovat mimo město, nehrála geografická vzdálenost tak podstatnou roli. Způsobovala to migrace obyvatel za prací (tovaryši), která byla relativně velmi vysoká. Podle A. McFarlana mezi pubertou a sňatkem ve sledovaném období 2/3 chlapců a až 3/4 děvčat nežily u své rodiny, ale sloužily v cizích domácnostech (Mitterauer, 1992, 312) .

U nižších sociálních vrstev bylo běžné, že níže sociálně postavení a méně majetní mužové z Kutné Hory si brali velmi často děvčata z okolních vesnic, která přicházela ve velkém počtu do města jako služebné. Vyjádřeno matematicky, pokud bychom vypočítali průměrnou vzdálenost místa narození nevěst pocházejících z jiného města či obce od Kutné Hory, bylo by to 29,6 km. Pokud bychom obdobně vyjádřili tuto vzdálenost v případě ženichů, došli bychom ke vzdálenosti 50,5 km, což je jistě nezanedbatelný rozdíl, přesto poněkud menší, než by se dalo očekávat. Za těmito průměry, způsobenými i v případě několika žen misty narození velmi vzdálenými od Kutné Hory, se poněkud skrývá skutečnost, že většina mužů pocházela spíše z větších měst nebo městeček, méně pak z venkovského okolí Kutné Hory, zatímco u žen to bylo naopak.

Určitý nepoměr pohlaví, pokud jde o vzdálenost rodiště osob, které se nenarodily v Kutné Hoře, ale uzavřely tam sňatek, existuje podle předpokladů v případě velmi odlehlých míst původu. Je obvyklé, že jsou to muži, kteří migrují více na delší vzdálenosti než ženy. Také z kutnohorských snoubenců ze ve vzdálenosti nad 150 km od města pocházelo pouze 12 žen oproti 49 mužům. Ženy pocházející ze vzdálenějších míst byly nejčastěji z jižní Moravy či ze západních Čech, tedy byly pravděpodobně českého původu, zatímco u mužů tomu bylo zcela jinak. Naprostá většina z nich totiž pocházela z Německa, případně z Rakouska, velká většina pak z Bavorska či Švábska.

Obdobná situace panovala i v Praze, v letech 1622-1784 ve farnosti Panny Marie u podřetězem ze snoubenců, u nichž se podařilo zjistit místo původu, se podle výzkumu Evy Kačerové narodila pětina ženichů jinde než v českých zemích. Z nevěst to byla sedmina (Fialová 2006, 245).

Z výzkumů migrací obyvatelstva podniknutých v různých oblastech je zřejmé, že v minulosti se lišila sňatková mobilita obyvatelstva v souvislosti s ekonomickou situací a profesí obyvatelstva. Vysoká byla mobilita čeledí a tovaryšů, pro které se místo dočasného pobytu stalo i místem nalezení životního partnera. Menší roli hrála skutečnost, že se lidé scházeli i dříve, v určitých místních (městských) centrech společenského života, ať již se jednalo o návštěvu kostela, náboženské procesí, či výroční trhy (Grulich, Zeilthofer 1998, 98.)

Mnohdy platilo, že se sňatky uzavíraly v rámci některých profesních skupin; běžné to bylo v rodinách obchodníků či řemeslníků, i sedláků na vesnicích. V matrice sňatků Kutné Hory je možné nalézt několik sňatků mlynářů a synů mlynářů s dcerami či vdovami po mlynářích z bližšího i vzdálenějšího okolí města Kutné Hory. Volba partnera tak probíhala mnohdy spíše s ohledem k profesním a ekonomickým aspektům sňatku, menší roli už, zdá se, hrála geografická vzdálenost.

Poněkud překvapivé je, jak nízký byl podíl sňatků osob ze stejné lokality na konci 16. století například v Prachaticích a Třeboni, když se pohyboval pod 25 %. To se vysvětluje kromě výše uvedených příčin také tím, že sídla v Čechách byla v té době relativně malá, země byla pokryta hustou sítí měst a městeček, ale chyběla středně velká sídla. I hospodářsky stagnující Kutná Hora se svými 4-5 tisíci obyvateli patřila v té době ke středně velkým městům. Přesto se ovšem jedná o městská sídla, která se přece jen svým charakterem odlišují od vesnic. Ve venkovském prostředí docházelo ke sňatkům osob se sousedních vesnic i z toho prostého důvodu, že mnohdy při malém počtu osob v dané vesnici byla většina osob zde spřízněna pokrevními příbuzenskými svazky.

Běžnou praxí byl odchod děvčete z venkovského prostředí do služby v měšťanské domácnosti. To ovšem vedlo obvykle k tomu, že dívka se později ve městě i provdala. Pro mladé muže z vesnice se naopak uplatnění naskýtalo většinou zase jen na vesnici, a jen výjimečně se muž z vesnice oženil se ženou z města. Pokud k takovému sňatku došlo, zpravidla se pár po svatbě usadil ve městě (Grulich 2006, 69).

Tabulka č. 4.9 : Podíl manželských párů podle shodného či odlišného místa jejich původu ve vybraných lokalitách v 16. – 18. století

Země, lokalita, období	Ze stejného místa	Z různých míst
Čechy: Prachatice, 1585 město	24,5	75,5
Třeboň, 1586- Lomnice n. Luž.	23,2	76,8
-Veselí n. Lužnicí	10,4	89,8
-městečka	62,5	37,5
-vesnice	21,0	79,0
Chýnov,- Chýnov, 1642-1660	42,9	57,1
-Ratibořské Hory, 1643-1660	61,3	38,7
-vesnice vřesec.rychty 1642-81	13,0	87,0
Anglie: Sowerby (farnost) 1680-1820	83,0	17,0
Calverley (farnost) 1680-1820	97,0	3,0
Tyrolsko: Martelltal, vesnice 17.století	64,1	35,9
18. století	87,5	12,5
Zillertal, vesnice, 1751-1800	80,5	19,5
Šlesvic.-H.:Lezen, vesnice 1720-1800	40,0	60,0

pramen: Grulich J., Zeithofer H., Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení, Historická demografie 22, str. 98.

K podobných závěrům došli i autoři zabývající se migracemi obyvatelstva na venkově. Například na libějovickém panství podle J. Grulicha a H. Zeithofera, pocházelo na počátku 17. století pouze 8 % párů z celkového počtu 466 sledovaných manželských párů ze stejné lokality, v níž po sňatku oba manželé také žili (Grulich aj., 1998, 99). Povolení k uzavření sňatku a přestěhování se na jiné panství v té době asi nebylo větším problémem, protože majitelé panství si poddané vyměňovali na základě reciprocity. Zároveň platilo, že mobilita v důsledku uzavření sňatku měla trvalejší charakter než mobilita pouze za prací.

Z uvedeného vyplývá, že mobilita obyvatelstva v souvislosti se sňatečností byla relativně velmi vysoká. Přitom je evidentní, že tato mobilita se týkala především mladých lidí, zejména ve věku 20-35 let, jak poukazovala například i M. Seligová (Seligová 2004). U věkové kategorie nad 35 let, tedy ve věku, kdy už naprostá většina osob v dané populaci uzavřela sňatek, mobilita obyvatelstva ztrácela na významu a prakticky se blížila nule.

4.1.5. Podíl vdaných žen podle věku

Významnou skutečností ovlivňující sociální a demografické charakteristiky snoubenců při sňatku byla také feminita populace 16. a 18.století, o níž se zmiňuje Eduard Maur. Podle něho zůstávala asi čtvrtina venkovských a třetina městských žen trvale mimo manželství. Rozdíl byl dán tím, že do měst přicházelo množství mladších žen z venkova, aby zde pracovaly jako

děvečky. Početní převaha žen v populaci způsobila, že si muži mohli vybírat manželky nejen mezi svými vrstevnicemi a často volili mnohem mladší ženy.

V důsledku velmi významné migrace se ukázalo být velmi problematické sledovat určitou generaci narozenou v Kutné Hoře longitudinálně a tak určit podíl vdaných žen v určitém věku. Bylo to způsobeno tím, že velmi významný podíl žen odcházel z domova již v ranném věku. Proto jsem se zaměřil na stanovení počtu žen, které nevstoupily do manželství na základě analýzy matriky úmrtí, kdy byla v případě mužů i žen poznámka o tom, jestli byla žena vdaná (uvedeno je jméno jejího manžela); v případě svobodných žen je rovněž poznámka dcera (včetně jména jejího otce), děvečka či panna.

V letech 1750-1759 zemřelo v Kutné Hoře 393 žen ve věku nad 50 let. V následující tabulce č. 4.10. je rozdělení těchto žen podle věku a podle rodinného stavu. Z uvedených dat vyplývá, že v Kutné Hoře zemřelo z těchto žen nejméně 19,6 % svobodných. Tento údaj byl ale pravděpodobně ještě vyšší, neboť u 11,2 % žen se nepodařilo zjistit jejich rodinné postavení, byť lze předpokládat, že velká část z nich byla na konci svého reprodukčního období rovněž svobodná.

Tabulka č. 4.10: Počet žen podle rodinného stavu zemřelých v Kutné Hoře v letech 1750-59

Věk	Vdovy	Vdané	Svobodné	Nezjištěno	Celkem
50-54	18	17	15	5	55
55-59	9	14	9	2	34
60-64	28	17	17	15	77
65-69	18	7	8	3	36
70-74	53	14	19	10	96
75-79	20	6	3	4	33
80-84	24	5	4	4	37
85-89	8	3	1	1	13
90+	10	1	1	-	12
celkem	188	84	77	44	393

pramen: matrika Kutné Hory

V Kutné Hoře v letech 1725- 1755 vstoupilo v nižších věkových skupinách, konkrétně ve věku 15-19 let, do manželství 46 z celkem 346 žen, narozených v Kutné Hoře, u kterých se podařilo zjistit datum narození. Bylo to tedy 13,3 %, což bylo relativně málo oproti jiným lokalitám. Toto ovšem nic neříká o podílu vdaných žen v dané věkové skupině (pouze o podílu dané věkové skupiny na celkovém počtu sňatků). Protože existoval poměrně významný podíl žen, které vůbec neuzavřely manželství, byl podíl vdaných žen v Kutné Hoře ve věku 15-19 let výrazně menší, odhadem pod 10 %.

Z následující tabulky č.4.11. je zřejmý rozdíl mezi typy demografického chování podél Hajnalovy hranice na linii Petrohrad-Terst. Na jedné straně se objevují lokality na západ od této linie, kde byl podíl vdaných žen v letech 15-19 let velmi nízký. Na západ od pomyslné linie dělící evropský a východoevropský typ rodiny, byl podíl vdaných žen ve věku 15-19 let podstatně nižší, v Schoenwaldu v pruském Dolním Slezsku to byly pouze 4 %, ve francouzském Longuenesse (rok 1778) a anglickém Ealingu (rok 1599) dokonce nebyl zaznamenán žádný sňatek dívek v této věkové skupině. V případě českých lokalit okolo 10-15 %, v Břevnově 15 %, stejně velký podíl jako v Kolíně u křesťanského obyvatelstva (15,7 %) a v Budyni nad Ohří 16,9 %.

Tabulka č. 4.11: Podíl vdaných žen ve věku 15-19 let ve vybraných lokalitách (od poloviny 18. do pol. 19. století)

Sídlo	Podíl v %
Brezno nad Hronom	50%
Břevnov u Prahy	15%
Besenka (jižní Uhry)	46%
Schoenwald (Dolní Slezsko)	4%

pramen: Dějiny obyvatelstva českých zemí, str. 199-200

Oproti tomu na východ od této linie byl podíl vdaných žen v této věkové skupině velmi vysoký, dívky vstupovaly do manželství velmi mladé, i když na plodnost to nemuselo mít velký vliv, neboť jak ukázal maďarský demograf Andorka, novomanželé mohli žít i po několik let odděleně. Přesto podíl vdaných žen v této části Evropy byl zejména v porovnání se západní Evropou výrazný, v maďarské Besence to bylo 46 %, v srbském Bělehradě v letech 1733-1734 dokonce 77%.

V následující tabulce č. 4.12. jsou uváděny i podíly židovských žen provdaných již ve věku 15-19 let, které se výrazně odlišovaly od okolní většinové české (křesťanské) populace. Podstatný je ovšem i nápadný rozdíl v podílech vdaných žen mezi jednotlivými lokalitami v dalších věkových skupinách. Z uvedeného vyplývá, že do 30 let věku se podíl vdaných žen v Budyni nad Ohří prakticky vyrovnal podílu v daných žen v Bělehradě, ovšem v anglickém Ealingu se sňatky odkládaly do výrazně vyššího věku, a podíl vdaných žen zde v této věkové skupině byl pouze 54 %, v Longuenesse ještě výrazně méně (18 %).

Tabulka č. 4.12 :Podíl vdaných žen ve vybraných věkových skupinách v různých městech Evropy

Město	15-19 let	20-24 let	25-29 let
Budyně n. Ohří 18.st.	16,9%	62,8%%	94,4%
Kolín - křesťané 1651	15,7%	.	.
Kolín - židé 1651	50,0%	.	.
Bělehrad 1733/34	77,0%	92,0%	95,0%
Ealing (Anglie) 1599	0,0%	14,0%	40,0%
Longuenesse (Francie) 1778	0,0%	0,0%	18,0%

pramen: Dějiny obyvatelstva českých zemí, str.111

Pro české země v tomto období (polovina 18. století) platí, že trvale svobodných zůstávalo zhruba 5 % mužů a o něco větší podíl žen, ve městech byl tento podíl vyšší než na venkově. Podíl svobodného obyvatelstva se zřejmě zvyšoval v důsledku stoupajícího počtu obyvatel a přetrvávající závislosti na zemědělské výrobě; zdroje zemědělské půdy byly již počátkem 18. století vyčerpány a podíl bezzemků, odkázaných zároveň na souhlas vrchnosti s uzavřením sňatku, rostl. Je pravděpodobné, že část nemajetných osob se k založení manželství neodhodlala, část nedostala povolení. Jiná situace byla pouze v podhorských oblastech severních a východních Čech, kde zajišťovala lidem práci domácí výroba, soukenictví, přádelnictví atd. Tím se v Čechách okolo roku 1754 živilo až 350 tisíc osob, které tak získaly jistou finanční nezávislost a možnost svobodněji rozhodovat o svých záležitostech (Kárníková, 1965).

4.1.6. Sezónnost sňatků

Rozložení sňatků během roku bylo určeno do značné míry církevním kalendářem, takže bylo takřka vyloučené uzavřít sňatek v době půstu před Velikonocemi a zejména v době adventu (4 týdnů před Vánocemi). Květnové minimum sňatků, jak ho známe v posledních desetiletích, tehdy neexistovalo.

Tabulka č.4.13: Počet sňatků podle kalendářních měsíců v Kutné Hoře

Léta	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
1725-1755	213	316	9	61	170	124	150	133	122	193	295	-	1786
den. průměr	0,22	0,36	0,01	0,07	0,18	0,13	0,16	0,14	0,13	0,20	0,32	-	0,16

pramen: matrika Kutné Hory

V době půstu před Velikonocemi byl zanedbatelný počet sňatků hned ve dvou měsících, a to březnu a dubnu (protože jde o pohyblivé svátky). Počet sňatků uzavřených v dubnu byl vyšší, neboť Velikonoce v některých letech připadají již na konec března. Existovala také zvyklost pořádat svatební obřady spíše v chladnější části roku, což byl zejména na venkově obvyklý jev,

spojený se sezónností práce v zemědělství; nejvíce svateb se tak slavilo v listopadu, lednu a únoru.

4.1.7. Sňatky v době mortalitních krizí

V matrikách Kutné Hory jsem se pokusil vyhledat údaje o sňatečnosti ve vybraných mortalitních krizích, zvláště v obdobích posledních morových epidemií a posléze během velkého hladomoru, který postihl české země na počátku 70. let 18. století. Sledoval jsem počty sňatků před obdobím zvýšené úmrtnosti, během mortalitní krize a také v roce následujícím. Obecně platí, že po demografické krizi dochází ke zvýšení počtů sňatků jednak v důsledku jejich odkladů z období krize na příznivější období, jednak i v důsledku snahy ovdovělých osob o brzké uzavření nového sňatku. V neposlední řadě i proto, že po úmrtí sourozenců či rodičů mohly uzavřít sňatek i ty osoby, které by jinak odkládaly z ekonomických důvodů sňatek do vyššího věku (Steinbachová, 2001, 103).

Sňatečnost v letech 1680-82

V tomto případě se jednalo o vývoj související s morovou epidemií, která zachvátila Kutnou Horu v roce 1680. Ta byla poslední vážnější mortalitní krizí, která město postihla, neboť morová epidemie v roce 1713 se městu a jeho širšímu okolí vyhnula. Dalo se přepokládat, že počet obyvatel se ale může do jisté míry obnovit migrací, a to třeba i v důsledku uzavírání nových sňatků. Jistě se dá ale předpokládat menší počet sňatků během epidemie a výrazně vyšší počet po odeznění epidemie. To dokládají data v následující tabulce, která ilustruje, jak se prudce zvýšil počet sňatků po odeznění epidemie. Tato skutečnost není až tak překvapivá, to se samozřejmě dalo předpokládat, ale zajímavé je, jak velmi brzy po epidemii, takřka ještě v jejím průběhu, se intenzita sňatečnosti zvýšila.

Tabulka č. 4.14: Počet sňatků v Kutné Hoře během let 1680 a 1681

Rok	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1680	5	10	3	-	2	4	3	1	1	6	15	-
1681	30	27	-	8	13	8	7	7	7	11	14	-

pramen: matrika Kutná Hora

Z tabulky je patrné, že zvýšení sňatečnosti začalo již během listopadu, tedy v době doznívání epidemie a čtyři měsíce po jejím vypuknutí. Sňatky se uzavíraly v tak krátké době

zejména kvůli hospodářské nezbytnosti. Rodina fungovala jako základní hospodářská a výrobní jednotka, kde měl každý její člen své nezastupitelné místo, proto nad citovými pohnutkami výrazně převyšovaly ty ekonomické. V rodině bývalo výrazně více dětí než dnes a v případě ztráty jednoho z rodičů byla i tato okolnost motivem k brzkému uzavření sňatků. Projevuje se to i na složení snoubenců podle rodinného stavu, který jsem podle matriky sestavil pouze za tři měsíce s výrazně zvýšenou intenzitou sňatečnosti, tj. za listopad 1680 a leden a únor 1681.

**Tabulka č. 4.15: Sňatky podle rodinného stavu
v Kutné Hoře v listopadu 1680, lednu a únoru 1681**

listopad 1680

Ženiši	Nevěsty			
	svobodné	vdovy	nezj.	celkem
svobodní	2	1	1	4
vdovci	2	2	-	3
nezj.	5	2	-	7
celkem	9	5	1	15

leden 1681

Ženiši	Nevěsty			
	svobodné	vdovy	nezj.	celkem
svobodní	3	3	-	6
vdovci	1	6	1	8
nezj.	5	11	1	17
celkem	9	20	1	30

únor 1681

Ženiši	Nevěsty			
	svobodné	vdovy	nezj.	celkem
svobodní	8	2	-	10
vdovci	9	4	1	14
nezj.	2	1	-	3
celkem	19	7	1	27

pramen: matrika Kutné Hory

Je evidentní, že na začátku období, ve kterém bylo uzavřeno velký počet nových sňatků, tj. v listopadu 1680, byl podíl osob, které uzavíraly sňatek poprvé, a druhých a dalších sňatků vdov a vdovců víceméně vyrovnaný, což již samo o sobě naznačuje vyšší podíl opakovaných sňatků oproti běžnému stavu, který byl v této době obvykle pod 25 %. Otázkou zůstává, kam zařadit ty snoubence, u kterých nebyl výslovně uveden předešlý rodinný stav. Jejich podíl je v tomto období nepochybně demografické krize výrazně vyšší, než-li v kterémkoli jiném období. S největší pravděpodobností se podle charakteru zápisu (nejsou uvedena data o rodičích, jméno otce, jeho řemeslo, či povolání, šlo-li o tzv. sousedy, tj. osoby vlastníci dům v Kutné Hoře nebo pocházející z jiné lokality); to vše bylo u svobodných osob vždy uvedeno, u ovdovělých, a to

zejména u mužů, zpravidla naopak opomenuto. Proto se s největší pravděpodobností jednalo o osoby ovdovělé, což sice v dalším výkladu nebude explicitně zmiňováno, ale jen to zvyšuje platnost daných zjištění. Na závěr v tabulce č. 4.16 jsem si z výše uvedených důvodů dovolil obě dvě kategorie spojit.

Pokud bychom se zaměřili na analýzu zvýšené sňatečnosti v měsících lednu a únoru 1681, která je nejzajímavější, zjistíme skutečně výrazně ekonomický podtext uzavírání sňatků. Při porovnávání sňatečnosti z ledna a února 1681 je nápadný zejména posun podílů žen, které vstupovaly do manželství jako vdovy: ty jednoznačně převažují v lednu, zatímco v únoru převažují výrazně sňatky svobodných dívek. Tato skutečnost se dá analyzovat na základě dat s naprostou jistotou, neboť nepřesná evidence rodinného stavu se týká pouze mužů, u žen je striktně rozlišováno, jedná-li se o osobu svobodnou, či vdovu.

Tabulka č. 4.16: Úhrn sňatků podle rodinného stavu - listopad 1680 až únor 1681

Ženiši	Nevěsty		
	svobodné	vdovy	celkem
svobodní	13	7	20
vdovci	24	28	52
celkem	37	35	72

pramen: matrika sňatků Kutná Hora

Data v tabulce naznačují, že největší podíl na sňatcích měli ovdovělí muži (ženiši, u nichž nebyl rodinný stav uveden, byli považováni za vdovce), kteří si volili nevěsty nejprve mezi zaopatřenými vdovami a teprve potom mezi svobodnými děvčaty. Jejich počet je sice v součtu obou měsíců téměř vyrovnaný, ale z dříve uvedených dat je zřejmá převaha ovdovělých žen uzavírajících sňatek v lednu a naopak stejně výrazná převaha svobodných nevěst v následujícím měsíci, tj. únoru 1681.

Sňatečnost v letech 1710-1714

Ačkoli poslední morová epidemie, která postihla české země v letech 1711-1713, se Kutné Hoře stejně jako velké části východních Čech v podstatě vyhnula, přesto jsem sňatečnost v tomto období podrobněji zpracoval. Na konci roku 1713, o který se zde zejména jedná, není patrný nijaký nárůst počtu sňatků.

Tabulka č. 4.17: Počet sňatků v Kutné Hoře během let 1710-1714

Rok	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
1710	1	6	-	-	2	6	1	1	6	3	7	-	33
1711	4	6	-	-	4	4	5	2	4	4	12	-	45
1712	6	5	-	-	5	6	3	4	6	5	8	-	48
1713	5	10	-	-	4	8	3	4	4	5	11	-	54
1714	9	4	-	-	4	4	6	4	6	5	4	-	46

pramen: matrika Kutná Hora

Snad jediné relativní zvýšení počtu sňatků, nepočítáme-li únor 1713, je 11 uzavřených sňatků v listopadu 1713. Ačkoli to nemá opodstatnění v předešlé zvýšené úmrtnosti, pokusil jsem se analyzovat rodinný stav snoubenců. Únorové počty sňatků jsou zkreslené, neboť ve třech případech se nepodařilo zjistit rodinný stav ženicha. I tak ale rozložení četností prvních a opakovaných sňatků se nijak nevymyká běžné situaci.

Tabulka č. 4.18: Sňatky podle rod.stavu v Kutné Hoře- únor 1713

Ženiši	Nevěsty			Celkem
	svobodné	vdovy	nezj.	
svobodní	3	2		5
vdovci	2			2
nezj.	3			3
celkem	5	2	-	10

pramen: matrika Kutná Hora

V listopadu 1713 byla situace ve skladbě snoubenců podle rodinného stavu ještě překvapivější, i když o to více podtrhovala fakt, že epidemie se Kutné Hoře a jejímu okolí vyhnula. V listopadu nebyla v kutnohorské matrice zaznamenána větší intenzita sňatečnosti ovdovělých osob, spíše naopak, když 9 z 11 zde v daném měsíci uzavřených sňatků (tedy 82 %), připadalo na páry, v nichž oba snoubenci uzavírali svá první manželství. Pouze jeden sňatek připadal na ovdovělý pár uzavírající opakovaný sňatek, v případě jednoho sňatku se nepodařilo zjistit, šlo-li o svobodného či ovdovělého muže, za manželku si bral svobodné děvče.

Tabulka č.4.19: Sňatky podle rod.stavu v Kutné Hoře- listopad 1713

Ženiši	Nevěsty			Celkem
	svobodné	vdovy	nezj.	
svobodní	8	1		9
vdovci	2	1		1
nezj.	1			1
celkem	10	1	-	11

pramen: matrika Kutná Hora

Sňatečnost v letech 1770-1774

V letech 1771-1772 se jednalo o skutečnou mortalitní krizi, poslední hladomor na našem území, při kterém zemřela až desetina obyvatel Čech; nejinak tomu bylo i v Kutné Hoře. Při pohledu do následující tabulky (č.4.20) je zřejmé, že zde ke zvýšení počtu sňatků nedošlo. Jednak asi z toho důvodu, že jednalo-li se o hladomor, umíraly na něj primárně osoby nižšího sociálního postavení, nemajetné, u nichž i po odeznění epidemie v případě přeživších nebyly vyhlídky na bezprostřední zlepšení životních podmínek. Krom těchto osob umíraly nemocné či jinak oslabené osoby, stejně tak i osoby staré či naopak malé děti - po nikom z nich nezůstávali vdovy či vdovci, jejichž opakované sňatky by mohly počty sňatků zvýšit.

Tabulka č. 4.20: Počet sňatků v Kutné Hoře během let 1770-1774

Rok	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
1770	3	6	-	-	3	3	6	3	2	3	7	-	36
1771	1	3	-	4	4	4	7	3	3	3	3	-	35
1772	1	9	2	-	4	6	6	1	6	5	9	-	49
1773	4	13	-	-	5	4	5	2	3	8	8	-	52
1774	5	11	-	-	7	-	2	3	4	4	7	1	44

pramen: matrika Kutná Hora

Ač se počet sňatků po odeznění demografické krize koncem roku 1772 příliš nezvýšil (v porovnání s běžnou situací v tomto ročním období), jejich skladba podle rodinného stavu přece jen vykazovala vyšší podíl sňatků ovdovělých osob; z 9 uzavřených sňatků připadalo 8 na sňatky svobodných dívek, ale jen polovina z nich se provdala za svobodného ženicha, zatímco druhá polovina uzavřela sňatek s vdovcem.

Tabulka č. 4.21.: Sňatky podle rod.stavu v Kutné Hoře- listopad 1772

Ženiši	Nevěsty			Celkem
	svobodné	vdovy	nezj.	
svobodní	4			4
vdovci	4	1		5
nezj.				
celkem	8	1	-	9

pramen: matrika Kutná Hora

V únoru 1773 bylo uzavřeno vůbec nejvíc sňatků (13) v celém sledovaném období let 1770-1774. V tomto případě platilo, že únor byl v té době měsícem, kdy se uzavíralo obvykle více sňatků, protože v následujících týdnech, v době před Velikonocemi, jakožto hlavními církevními svátky to možné nebylo. Na složení těchto sňatků podle rodinného stavu snoubenců je zřejmé, že v tomto období po odeznění mortalitní krize z let 1771-1772 převládaly jednoznačně sňatky svobodných. V 10 případech uzavřeli sňatek dva svobodní snoubenci

(zajímavé je, že během demografické krize v letech 1771-1772 bylo uzavřeno několik sňatků vojáků s dívkami z Kutné Hory), a i v tomto období se odehrály 2 takové sňatky.

Tabulka č. 4.22: Sňatky podle rod.stavu v Kutné Hoře- únor 1773

Ženiši	Nevěsty			Celkem
	svobodné	vdovy	nezj.	
svobodní	10	1		11
vdovci	2			2
nezj.				
celkem	12	1	-	13

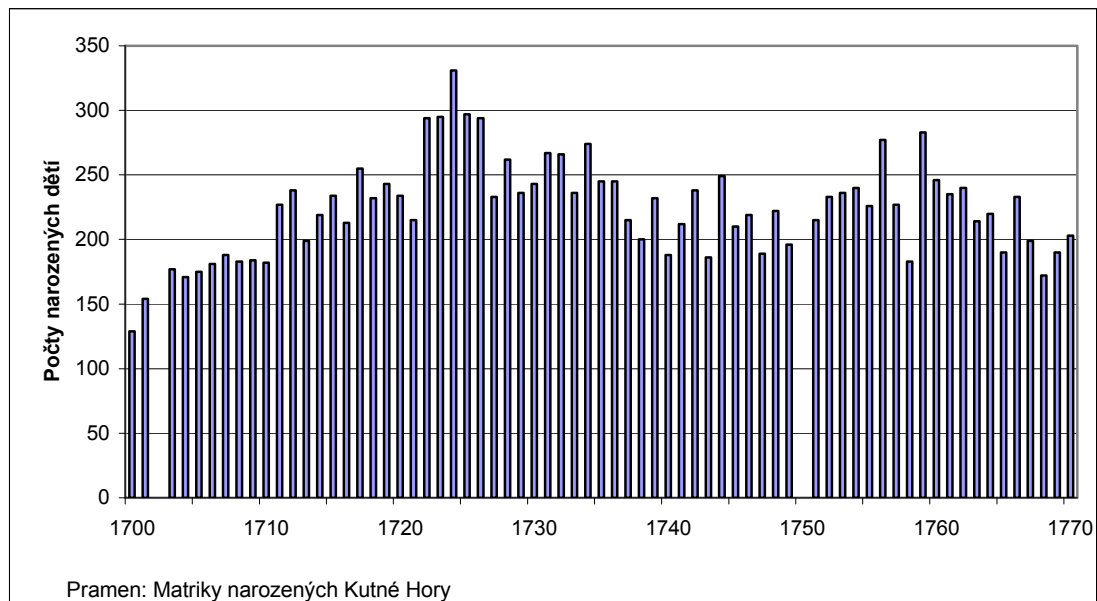
pramen: matrika Kutná Hora

4.2. Porodnost

Základním demografickým údajem pro výzkum porodnosti jsou počty narozených dětí. Excerpce narozených byla provedena pro léta 1700-1770. V té době se ve městě Kutné Hoře a na Kaňku podle záznamů farních matrik narodilo více než 17 tisíc dětí. Křty dětí byly zaznamenávány do zvláštní matriky; při tom byla pro děti narozené mimo manželství vyhrazena zvláštní kniha (sign. M-10-2/6). Vzhledem k tomu, že se v matrice Kutné Hory nepodařilo za roky 1700-1705 dohledat nemanželsky narozené děti, jsou v grafu 4.3. uvedeny pouze děti narozené v manželství.

Během období let 1700 až 1749 počty narozených dětí v Kutné Hoře nejdříve stoupaly a pak klesaly, když dosáhly maxima v letech 1720-1724, Naopak v letech 1750-1770 byl počet narozených dětí v jednotlivých letech poměrně stabilní. V prvních dvou desetiletích počty narozených stoupaly, od výrazného minima počtu narozených v letech 1700-1705, jichž bylo pouze 738, a v letech 1705-1709, kdy se zde narodilo 938 dětí, se počet narozených a s největší pravděpodobností i celkový počet obyvatel žijících v Kutné Hoře zvyšoval. Vyšší byl i v následujícím období, až dosáhl maximálního počtu narozených v letech 1720-1724, kdy se zde narodilo 1455 dětí, což je o 97 % více, než v letech 1700-1704, v těchto letech se počet obyvatel Kutné Hory evidentně zvyšoval.

Graf č. 4.3: Počty dětí narozených v manželství v Kutné Hoře v letech 1700-1770

V následujícím období už k žádnému výraznému vzestupu počtů narozených dětí nedocházelo, hodnoty kolísaly a následně klesaly od zmiňovaných 1455 narozených v letech 1720-1724 až na 1074 v letech 1745-1749, aby došlo k opětovnému zvýšení počtů narozených dětí v letech 1750-1754, snad v důsledku zlepšení celkové situace po odeznění válečných konfliktů s Pruskem. Ovšem i v dalším pětiletém období, 1755-1759, opět poznamenaném válečným konfliktem, se počet narozených dětí nesnížil, naopak zvýšil se na 1304 a ještě více v letech 1760-1764, a to na 1358 narozených dětí. Výraznější rozdíl v počtech narozených nenastal ani v letech 1765-1769, kdy se v Kutné hoře a na Kaňku narodilo 1258 dětí. Po roce 1762 byla vedena samostatná matrika za Kutnou Horu a zvláště i za Kaňk, na Kaňku se narodily v letech 1765-1769 jen 164 děti, což představovalo 13 % z celkového počtu narozených v Kutné Hoře a na Kaňku dohromady, jichž bylo v daném období zmiňovaných 1258.

S výjimkou prvních let 18. století se dá říct, že populace Kutné Hory byla během 18. století relativně stabilní, neboť i úmrtnost, jak je zmíněno v kapitole o úmrtnosti, byla v sledovaném období relativně velmi konstantní.

Z celkového počtu narozených dětí (17035) bylo 8726 chlapců a 8039 dívek, což znamenalo, že index maskulinity byl 1,085, což je jen o málo více, než obvykle uváděná hodnota (1,04-1,07), vyjadřující početní převahu narozených chlapců nad děvčaty. Tento údaj byl odvozen na základě vyhodnocování dlouhodobých dat, a platí i v současnosti (Pavlík aj., 1986). V sledovaném období docházelo k menším výkyvům, a to zvláště v období válečných konfliktů,

jako zvláštní reakce lidského organismu na tuto stresovou situaci. Hypotéza o vyšší úrovni maskulinity provázející válečná léta se potvrdila jen částečně, neboť v letech slezských válek, spadajících takřka přesně do pětiletého intervalu (1740-1744), se narodilo v Kutné Hoře 583 chlapců a 553 děvčat, což představuje index maskulinity 1,054, tedy v podstatě obvyklou hodnotu. V předešlém mírovém období let 1735-1739 byl naopak rozdíl v počtech narozených chlapců a děvčat vůbec nejvyšší, neboť se narodilo se 657 chlapců a 553 děvčat, index maskulinity byl 1,188, čímž výrazně přesáhl běžnou hodnotu. Přitom šlo o mírové období a rozsah statistického souboru byl poměrně velký.

Během následujícího válečného konfliktu, sedmileté války, která se na našem území odehrávala jen v období let 1756-1758, byl v období let 1755-1759 v Kutné Hoře index maskulinity rovněž výrazně vyšší, a to 1,135, protože se zde narodilo 687 chlapců a 617 děvčat. Zajímavé je, že v podstatě jen s jedinou výjimkou období let 1750-1754, kdy se narodilo v Kutné Hoře více děvčat než chlapců (612 oproti 623, index maskulinity pouze 0,982), byla vysoká převaha počtů narozených chlapců nad děvčaty: i v letech 1765-1769, kdy to bylo 725 chlapců oproti 623 děvčatům, čemuž odpovídá hodnota indexu maskulinity 1,164.

Tabulka č. 4.23: Počet narozených dětí v Kutné Hoře (a v Kaňku) v letech 1700-1770

Rok	V manželství			Mimo manželství		Nalezené děti			Úhrnem		
	chlapci	dívky	celkem	chlapci	dívky	chlapci	dívky	Celkem	chlapci	dívky	celkem
1700-04	392	346	738								
1705-09	465	446	911	10	15	2	-	27	477	461	938
1710-14	535	530	1065	22	21	-	2	45	557	553	1110
1715-19	606	581	1187	28	26	-	-	54	634	607	1241
1720-24	692	677	1369	42	42	2	-	86	736	719	1455
1725-29	679	643	1322	39	41	-	-	80	718	684	1402
1730-34	664	622	1286	34	34	1	2	71	699	658	1357
1735-39	617	520	1137	38	32	2	1	73	657	553	1210
1740-44	550	523	1073	31	29	2	1	63	583	553	1136
1745-49	557	479	1036	17	21	1	1	40	573	503	1076
1750-54*	552	565	1117	57	57	3	1	118	612	623	1235
1755-59	639	557	1196	43	56	5	4	108	687	617	1304
1760-64	612	613	1225	52	49	2	1	104	666	663	1329
1765-69	684	553	1237	40	64	1	6	111	725	623	1258
1770	119	116	235	7	8	4	-	19	130	124	254
1700-1770	8241	7797	16038	460	495	25	19	999	8726	8309	17035

* Chybí data za březen 1753 za děti narozené v manželství

Pramen: matrika Kutné Hory; za léta 1700-1704 se nepodařilo dohledat děti narozené mimo manželství.

4.2.1. Počet dětí narozených v manželství

Na základě matrik Kutné Hory, jsem se ze zápisů o křtech pokusil při použití mírně modifikované metody rekonstrukce rodin získat údaje o úrovni plodnosti žen v Kutné Hoře ve druhé a třetí čtvrtině 18. století. Aby se se záznamy dalo smysluplně pracovat, bylo nutné vedle dat narození a jmen dítěte zaznamenávat i jména otce i matky. Při vlastní analýze jsem pak vytvářel rodinné listy podle jmen otců narozených dětí, ale vlastní analýzu jsem samozřejmě vztahoval k ženám, ale pouze k těm, které v dané době porodily alespoň jedno dítě.

Kombinací dat matriky křtů a matriky úmrtí lze u každé narozené dívky dopátrat případné úmrtí před uzavřením sňatku, kombinací s matrikou sňatků lze zjistit i případný sňatek (a tak získat potřebné informace o věku při sňatku resp. při úmrtí). Vzhledem k tomu, že sňatek se uzavíral zpravidla v bydlišti nevěsty, je u ženichů tato metoda uplatnitelná pouze v případě, že pocházeli rovněž z Kutné Hory.

Vlastní analýzu jsem zaměřil na kohortu žen, kterým se narodilo alespoň jedno dítě v letech 1726-1740, s úmyslem uvést jednak do souvislosti křty dětí se sňatky jejich matek z let 1726-1740 a zejména se záznamy narození těchto matek. Takto zvolené období let 1726 až 1740 bylo důležité i z hlediska toho, že při longitudinálním sledování žen bylo možno nalézt v matrice křtů data narození všech dětí každé z těchto žen. Pokud předpokládáme, že po roce 1726 se určité ženě narodily již děti vyššího pořadí, bylo třeba současně dohledat i narození dětí nižších pořadí (k nimž mohlo dojít již například okolo roku 1705). Obdobně, pokud se narodilo některé ženě dítě prvního pořadí ke konci sledovaného období (1726-1740), byly dále zaznamenávány i další děti vyššího pořadí narozené někdy i v 60. letech 18. století. Jinými slovy, tedy interval let 1726-1740 sloužil pouze k vymezení souboru žen, neznamenal, že by děti narozené před či po něm byly z něj vyňaty. To by samozřejmě odporovalo samotnému smyslu analýzy, protože šlo o zjištění, kdy se ženě narodily děti prvního a dalšího pořadí, jakékoli časové omezení intervalu by bylo nepřípustné.

Právě z tohoto důvodu a vzhledem k faktu, že záznamy o narozených jsem dovedl až do roku 1770, jevila se právě kohorta žen, jimž se narodilo první dítě v letech 1726-1740 jako nejvýhodnější. Takto komplikované vymezování zpracovávaného statistického materiálu bylo dáno jednak mimořádnou pracností a časovou náročností a také vlastním charakterem zápisů v matrice, pomineme-li obtíže s vlastním čtením starého textu psaného kurentem.

Z rozložení četností porodů připadajících na jednu ženu je patrné, že nejčastěji bylo v matrice zachyceno narození pouze jednoho dítěte. Může se to zdát překvapivé, ale mnoho z těchto dětí připadalo na děti narozené manželským pářům, které v Kutné Hoře přebývaly pouze

dočasně a kterým se další děti narodily už někde jinde; a také není možno zapomínat na vysokou úmrtnost v tehdejší době. V této statistice se samozřejmě navíc neodrážela jen úmrtnost žen, ale i jejich případné ovdovění, jehož pravděpodobnost byla poměrně vysoká. Nemalý byl i podíl žen, které umíraly při porodu. Důležité je, že zde jsou zachyceny jen děti narozené jedné ženě v jednom manželství. Počet žen, majících v aktuálním manželství pouze 1 dítě, činil 727, což představovalo asi 45,7 % z celkového počtu žen, které měly v letech 1726-1740 v Kutné Hoře alespoň jedno dítě. Četnost žen zastoupených v daném statistickém souboru se se zvyšujícím počtem dětí pravidelně snižovala. Jen dvě děti mělo 267 matek a tři děti 146 matek, což představuje 16,8 %, resp. 9,2 % z celkového počtu. Počet žen, kterým se narodily právě dvě děti, byl jen o něco vyšší než třetina počtu žen s jedním narozeným dítětem (9,1 %) z úhrnu žen s dětmi. Četnost zastoupení matek, jimž se narodily 4 nebo 5 dětí, byla přibližně stejná: 6,6 % respektive 6,2 %. Medián narozených dětí se nacházel mezi ženami s pěti narozenými dětmi (53,8 % dětí ze všech narozených dětí se narodilo ženám, které měly alespoň pět dětí).

Je pravděpodobné, že vysoký podíl žen, které byly v křestní matrice zaznamenány pouze jednou, byl do značné míry důsledkem i poměrně vysoké mobility zdejšího obyvatelstva, ne pouze důsledkem nepříznivých úmrtnostních poměrů.

Tabulka č.4.24: Vdané ženy podle počtu narozených dětí v aktuálním manželství v letech 1726-1740 v Kutné Hoře

počet dětí	1	2	3	4	5	6	7	8	
počet žen	727	267	145	105	99	65	58	56	
									celkem
počet dětí	9	10	11	12	13	14	15	16	4582
počet žen	19	22	13	4	4	5	1	1	1591

pramen: matrika Kutné Hory

4.2.2. Věk žen při narození prvního dítěte

Průměrný věk žen při narození prvního dítěte patří k důležitým charakteristikám reprodukčních poměrů obyvatelstva a proto je třeba mu věnovat náležitou pozornost. V historickodemografické analýze je možné studovat především průměrný věk při narození prvního dítěte vdaných žen. Ten, obdobně jako průměrný věk při prvním sňatku, informuje o věku, v němž ženy začínají realizovat svou plodnost, naznačuje, zda počátek reprodukčního chování začínal v časném věku či zda byl posunut do vyššího věku. V 18. století se již evropské populace vzájemně poněkud lišily, když se zde vyskytovaly regiony s vyšším věkem při vstupu

do prvního manželství, případně věk vstupu do manželství mírně kolísá, zpravidla v souvislosti s ekonomickým vývojem, jako to bylo poznáno na příkladu Anglie (Livi-Bacci, 1999).

Při analýze úrovně plodnosti žen v Kutné Hoře v první polovině 18. století bylo možno průměrný věk žen při narození prvního dítěte zjistit. Výpočet byl založen na rozboru reprodukčního chování souboru žen, u nichž bylo možno zjistit jak datum jejich narození, tak datum sňatku a pak i narození prvního dítěte. Tento soubor byl výrazně menší než soubor žen použitý pro zjištění rozložení podle počtu narozených dětí (respektive dětí, které bylo možno v matrice Kutné Hory dohledat). Proto byla výchozím souborem sňatková kohorta 1741-1755, neboť díky dochování spolehlivých záznamů o narozených od roku 1700 bylo zajištěno, že lze nalézt data narození všech žen, které v tomto období uzavíraly sňatek (což by v případě sňatkové kohorty 1725-1740 naneštěstí nebylo zajištěno, neboť již nevěsty staré 25 let by z tohoto souboru vypadly). U žen, které uzavíraly opakované sňatky, bylo dohledávání dat narození ještě komplikovanější.

Ze sňatkové kohorty 1741-1755 se podařilo vyhledat v kutnohorské matrice datum narození z celkového počtu 866 žen, které tu uzavřely sňatek, jen u 87 žen (10,0 %). Z nich 84 ženy byly v době sňatku svobodné (9,7 %), zatímco 3 z nich vstupovaly do nového manželství po ovdovění (0,4 %). Podařilo se mi stanovit věk při narození prvního dítěte u všech těchto 84 prvně vdaných žen : v průměru porodily poprvé ve 27,6 letech věku. Tento údaj se může snad zdát velmi vysoký, ale odpovídal průměrnému věku žen při prvním sňatku.

Tabulka č. 4.25 : Věk žen při narození prvního dítěte v Kutné Hoře (sňatková kohorta 1741-1755)

Věk	-20	20-21	22-23	24-25	26-27	28-29	30-31	32-33	34-35	36-37	38+
Četnost	1	9	17	10	13	11	6	6	3	3	5

Pramen: matrika Kutné Hory

Zvolil jsem pro větší ilustrativnost záměrně jen dvouleté věkové intervaly, ale možné by byly i klasické pětileté intervaly, ty by pak vypadaly následovně: v nižším věku než 20 let se narodilo první dítě pouze jedné ženě (1,2 %), ve věku 20-24 let rodily poprvé 32 ženy (38,1 %), ve věku 25-29 let 28 žen (33,3 %), ve věku 30-34 let ještě 13 žen (15,5 %) a ve věku 35 let a více, se první dítě narodilo 10 ženám (11,9 %).

Z uvedeného je evidentní, že nejčastěji se první děti narodily ženám ve věku 22-23 let a to v případě 17 žen, což představuje 20,2 % z daného souboru. V následující věkové skupině 24 až 25 let došlo k mírnému snížení počtů těchto žen na 10 (11,9 %), ale ve věkové skupině 26-27 let se počet žen, jimž se narodilo první dítě právě v tomto věku, zvýšil na 13 (15,5 %). Zajímavé je, že právě v této věkové skupině bychom asi oprávněně předpokládali nejvyšší kumulaci

četností, neboť by to odpovídalo s jistým časovým odstupem zhruba průměrnému věku žen při uzavření prvního manželství.

Proč tomu tak nemůže být, je evidentní z dat v tabulce 4.25; došlo k nápadnému poklesu počtu žen majících první dítě po 30. roce věku a jejich počet byl zhruba poloviční oproti předešlé pětileté věkové skupině (25-29 let - 28 žen, ve věku 30-34 let - 13 žen, jimž se narodilo první dítě). Počet je poměrně konstantní i v následující věkové skupině, i v jednotlivých po sobě následujících dvouletých věkových skupinách. Tato skutečnost výrazně zvyšuje výsledný průměrný věk žen při narození prvního dítěte.

Celkově se ale do takového rozložení věku žen při narození prvního dítěte promítá jen částečně skutečnost, že při vysoké úmrtnosti nakonec uzavřely sňatek i ženy, které by jinak zůstaly svobodné, vedle toho zde působí i další faktor, a to, že u žen vyššího věku byl mnohdy delší interval mezi uzavřením sňatku a narozením prvního dítěte.

4.2.3. Meziporodní intervaly

Velmi důležitým ukazatelem, který měl spolu se změnami sňatkového věku žen zásadní vliv na celkovou úroveň porodnosti, je délka meziporodních intervalů, vyjadřující dobu která uplyne mezi narozením dvou po sobě následujících dětí. Přitom se předpokládá, že zejména z biologických důvodů se děti u mladších žen či v prvním období po uzavření sňatku rodily v menších časových odstupech, zatímco s přibývajícím pořadím dítěte a věkem matek se meziporodní intervaly prodlužovaly. Období, v němž je žena během svého života fyzicky schopná mít dítě, trvá teoreticky přibližně 35 let (od 15 do 50 let věku). Vlivem jednak pozdějšího vstupu do manželství na počátku plodného období a v důsledku časnějšího nástupu menopauzy ke konci tohoto období se ale tato doba ve skutečnosti zkracuje. Délka meziporodních intervalů pak hraje velmi důležitou roli v tom, kolik dětí se ženám narodí. Délka meziporodních intervalů a tudíž i výsledný počet dětí narozených ženě, se lišily nejen v různých zemích či oblastech v rámci jednotlivých zemí, ale vlastně i v různých obdobích. Upozornily na to práce Louise Henryho, Artura Imhofa a dalších historických demografů.

Meziporodní intervaly se studují zpravidla jen u úplných rodin, tedy u rodin, v nichž se žena dožila konce svého plodného období, tedy 50 let, jako vdaná. Počítají se obvykle intervaly mezi narozením prvního až pátého dítěte a doba uplynulá mezi narozením dětí v nejvyšších pořadích. Délka meziporodních intervalů u starších populací je pozoruhodně stálá a zpětně se dá

řící, že se této charakteristiky využívá i zpětně pro vyhodnocování úplnosti excerpce. Průměrná délka meziporodního intervalu přitom stoupá v podstatě pravidelně s pořadím porodu.

V tabulce 4.26 jsou uvedeny průměry za celé plodné období ženy, rozříděné podle celkového počtu dětí, které se ženám narodily. Průměrná délka meziporodního intervalu byla v Kutné Hoře asi 26 měsíců, což je údaj srovnatelný s daty z Břevnova či z jiných lokalit v českých zemích: v Břevnově byla v letech 1652-1789 délka meziporodního intervalu 26,6 měsíců, v Komíně v letech 1700-1759 činila 30,5 měsíců (Brabcová, 1996, 72). Počet dětí případně porodů žen v pořadí prvním až šestém se nepatrně liší z toho důvodu, že v případě narození dvojčat se posouvá porod dalšího dítěte do vyššího pořadí. Celkově se podařilo nalézt v matrice křtů Kutné Hory 246 žen s minimálně 6 narozenými dětmi v celém plodném období. S porody sedmého a vyššího pořadí ubývá počet žen, u nichž se daly meziporodní intervaly vyhodnocovat.

Tabulka č.4.26. : Délka meziporodních intervalů podle pořadí, děti narozené ženám v Kutné Hoře v letech 1725-1755 (v měsících)

Pořadí	S-1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	Poslední
Počet žen	88	245	242	244	237	240	183	125	70	45	238
Mezip. interval	16,8	23,8	26,1	26,6	27,1	30,3	30,2	31,4	30,9	30,1	35,2

S-1 (interval mezi sňatkem a narozením prvního dítěte)- jedná se o jinak vymezený soubor žen, založený současně i na excerpce matriky sňatků.

pramen: matrika křtů Kutné Hory

Průměrná délka meziporodního intervalu se v Kutné Hoře prodlužovala s pořadím narozeného dítěte. Meziporodní interval mezi narozením dítěte prvního a druhého pořadí byl v průměru 23,8 měsíce, a postupně se prodlužoval, a to na 26,1 měsíců mezi narozením druhého a třetího dítěte a na 27,1 měsíců mezi narozením dítěte čtvrtého až pátého pořadí. Jak je z uvedeného patrné, byla délka meziporodních intervalů u porodů nižšího pořadí v podstatě značně stabilní. S rostoucím pořadím porodů a tím s rostoucím věkem žen se tyto intervaly v průměru prodlužovaly, takže mezi sedmým až osmým porodem byl odstup v průměru již 31,4 měsíce. Nejvyšší byl poslední meziporodní interval, a to i pokud vezmeme úvahu, že u uvedených 238 porodů se u části žen jednalo již o interval mezi porodem pátého a šestého pořadí, u části o porod sedmého a osmého a tak dále. Poslední interval v případě porodů žen v Kutné Hoře ve sledovaném období tedy činil 35,2 měsíce, to je téměř tři roky. To znamená, že

zatímco se druhé dítě narodilo po prvním v průměru za dva roky, rozestup mezi narozením předposledního a posledního dítěte se prodloužil o rok.

Pro srovnání můžeme použít z českého prostředí v 18. století v podstatě vesnici poblíž Prahy, Břevnov. V Břevnově byl v letech 1700-1750, tedy přibližně v období překrývajícím se s obdobím analýzy Kutné Hory, průměrný meziporodní interval mezi prvním a druhým porodem 22,8 měsíců, mezi čtvrtým a pátým 25,8 měsíců a mezi předposledním a posledním 33,2 měsíců. V případě žen, které uzavřely sňatek před 30tým rokem věku, byl jejich průměrný věk při posledním porodu 41,2 let (Dětství, 1990, str.299).

V Břevnově byl meziporodní interval v rodinách žijících v letech 1652-1789 právě 26,6 měsíce. Obdobné výsledky vyplývají i z demografické analýzy další české lokality, a to Záblatí. Na základě údajů čerpaných ze zdejší lomnické matriky vyplývá, že v poslední čtvrtině 17. století byl obdobně jako v Břevnově meziporodní interval 26,7 měsíců.

Tabulka č. 4.27 : Meziporodní intervaly v různých lokalitách českých zemí v 17. - 18. století

Lokalita	Období	S-1	1-2	2-3	3-4	4-5	poslední
Budyně	1631-1830	14,3	24,1	26,8	26,1	27,1	33,4
Hostivař	1700-1799	13,9	22,2	25,2	29,6	27,1	35,9
Domažlice	1750-1799	13,6	19,8	23,9	25,0	28,2	32,1
Brno	1710-1769	-	22,0	24,6	26,2	28,8	34,5
Komín	1700-1759	-	24,9	26,8	29,6	30,9	39,7

Pramen: Poulová M., Plodnost vdaných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století, Historická demografie 31, str. 67.

Data tabulky č. 4.27. naznačují, jak relativně málo se lišila průměrná délka meziporodních intervalů mezi jednotlivými lokalitami v českých zemích v 17. a 18. století. Do jisté míry se z uvedeného vymykají západočeské Domažlice, kde jsou meziporodní intervaly mezi porody nižšího pořadí kratší. U ostatních sledovaných populací se interval mezi prvním a druhým porodem pohybuje mezi 22-25 měsíci, což odpovídá hodnotám zjištěným i pro Kutnou Horu (23,6 měsíců). Mezi druhým a třetím porodem byl meziporodní interval také okolo 24-27 měsíců, obdobně jako v Kutné Hoře, kde to bylo 26,1 měsíců. Totéž platí i pro délky intervalů mezi narozením dětí vyšších pořadí včetně posledního, jehož hodnoty se ovšem zcela podle předpokladů liší nejvíce (neboť jsou data získávána ze stále menšího počtu pozorování). Ve sledovaných městech a vesnicích nacházejících se v českých zemích se délka tohoto intervalu

pohybovala mezi 32-40 měsíci, v Kutné Hoře to bylo 35,2 měsíce, čemuž se nejvíce blíží hodnoty z Brna (34,5 měsíce), případně pak Hostivaře (35,9 měsíce).

Ačkoli z uvedeného vyplývá, že v českých zemích panovala určitá homogenita v rozdílech délky meziporodních intervalů, přesto mohou nastat překvapivě významné rozdíly v mezinárodním srovnání. Proč jsou z hlediska celkové úrovně porodnosti meziporodní intervaly tak důležité, ukázal dobře právě A. Imhof na případech několika vesnických lokalit z Francie, Německa (Bavorska) a Skandinávie (Norska, Švédska). Dokázal, že okolo poloviny 18. století (v letech 1740-1780) byla pravděpodobně v důsledku nižších zdravotních a řekněme i citových rizik během celého plodného období plodnost žen ve Francii asi o třetinu vyšší než plodnost žen ve Švédsku, značná část tohoto rozdílu spočívala právě v rozdílných meziporodních intervalech (Dětství 1990).

Průměrnou délku meziporodních intervalů historičtí demografové užívají také jako ukazatele úrovně plodnosti obyvatelstva. Historickodemografický výzkum totiž poopravil dřívější mylné názory, že ženy v období středověku a raného novověku rodily dítě každý rok. To se podařilo vyvrátit až na základě odborné analýzy matrik metodami historické demografie, která prokázala, že ženy v předstatistickém období rodily v průměru každé 2 až 2 a půl roku, tj. průměrný meziporodní interval byl 28 měsíců. Několik prvních porodů následovalo rychle po sobě, ve vyšším věku ženy se pak meziporodní interval prodlužoval, ovšem zkracoval se, pokud zemřelo předchozí dítě (Dětství, str. 296).

Zakladatel moderní francouzské demografie Louis Henry považoval za příklad plodnosti v tzv. starém demografickém režimu, kdy ještě obyvatelstvo prakticky neomezovalo svou porodnost, 28 měsíců dlouhý meziporodní interval matek rodících po celé své plodné období ve francouzské vesnici Crulai v 18. století. V té samé době byl meziporodní interval ve francouzsky hovořících oblastech Kanady asi 23 měsíců. V Břevnově u Prahy to bylo u rodin vzešlých ze sňatků v letech 1652-1789 asi 26 měsíců, u rodin založených v letech 1800-1849 pak 29 měsíců, což znamená, že je možné pokládat úroveň plodnosti ve středních Čechách za odpovídající takzvanému starému demografickému režimu západní Evropy (Dějiny obyvatelstva, str. 201).

4.2.4. Doba uplynulá mezi sňatkem a narozením prvního dítěte

Při zkoumání doby uplynulé mezi uzavřením sňatku a narozením prvního dítěte není důležitá jen samotná průměrná délka tohoto intervalu. Z demografického pohledu je zajímavé i

zastoupení porodů, které nastaly v kratší době od sňatku než je běžná doba těhotenství, a rovněž podíl těch porodů, ke kterým došlo naopak s větším časovým odstupem. V prvním případě se jedná o tzv. předmanželské koncepce, zatímco druhý případ může naznačovat eventuelní používání metod majících zabránit početí dítěte. Obojí je zajímavé z hlediska reprodukčního chování lidí v tehdejší společnosti.

Ze sňatkové kohorty žen, které uzavřely sňatek v Kutné Hoře v letech 1725-1740, se podařilo vyhledat v 445 případech (z 866 uzavřených sňatků) datum narození prvního dítěte (tedy v 51,4% případů). Vedle 442 dětí, které se narodily po sňatku svých rodičů, se podařilo vyhledat ještě 3 manželství, kdy byl sňatek uzavřen až po narození dítěte; jednalo se vždy o společensky výše postavené osoby. U čtyřech párů byl sňatek uzavřen ve stejném měsíci, kdy se narodilo první dítě, všechny tyto páry v této statistice figurují.

Tabulka č. 4.28.: Doba uplynulá mezi sňatkem a narozením 1. dítěte, Kutná Hora, sňatková kohorta 1725-1740 (v měsících)

Měsíce	Před sňatkem		0	1	2	3	4	5	6	7						
Četnost	3		4	2	6	9	5	9	5	8						
Měsíce	-8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Četnost	16	49	44	45	24	18	10	21	8	6	10	5	7	7	3	6
Měsíce	24-35		36-47		48-59		60-71		72+		celkem					
četnost	52		29		13		11		10		445					

Pramen: matrika Kutné Hory

Ne všechny první děti se v manželství rodily v předpokládaném 8-12 měsíčním časovém odstupu od data uzavření sňatku, přičemž nebyl zanedbatelný ani podíl dětí z předmanželských koncepcí (3,5 % z dětí narozených ženám, které se vdávaly v letech 1725-1740) ale existovaly i odklady porodů, které nemusely být dány jen biologickými faktory. Vyšší odstup mezi sňatkem a narozením prvního dítěte mohl být vědomý a je dalším zajímavým jevem, který jednak mohl ovlivnit úroveň porodnosti, jednak naznačuje možnost vědomého snižování úrovně porodnosti.

Dobu uplynulou mezi sňatkem a narozením prvního dítěte jsem sledoval i u 1591 žen, které porodily v Kutné Hoře v letech 1725-1740 alespoň jedno dítě. Šlo o stejnou kohortu jako v případě analýzy věku žen při prvním sňatku, tedy 84 žen ze sňatkové kohorty 1726-1740, rozšířenou ještě o 4 další ženy, u nichž se mi sice nepodařilo vyhledat datum narození, tudíž nebyly v předešlé analýze započítávány, ale v této započítány být mohly, neboť kromě data jejich sňatku bylo směřodlatné pouze datum narození jejich prvního dítěte. Jejich věk v tomto případě nebylo nutné znát. Vznikl tak statistický soubor 88 žen, u nichž jsem se pokusil vypočítat, jak dlouhá doba uplynula od jejich sňatku po narození jejich prvního dítěte. Došel

jsem k tomu, že se jednalo o necelé 1,4 roku. V 11 případech narozených dětí (12,5%) k tomu došlo do 8 měsíců po uzavření sňatku a jedná se tedy o předmanželské koncepce. Je zjevné, že je to mnohem méně, než například u vdov, které uzavřely druhý či další sňatek, tam se jednalo až o 25 %. Ve Francii se přibližně ve stejném období, v letech 1720-1739, jen asi 5,2% nevěst vdávalo těhotných (Děťství).

Tabulka č.4.29.: Doba uplynulá mezi sňatkem a narozením prvního dítěte u žen v Kutné Hoře, které měly první dítě mezi roky 1726-1740

Měsíce	-8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	...	23
Četnost	11	9	12	7	6	6	3	1	5	3	1	2	2	-	2

Měsíce	24-35	36-47	48-59	60-71	72+
Četnost	5	8	4	-	1

pramen: matrika Kutné Hory

V Kutné Hoře se nejčastěji první děti rodily 10 měsíců po uzavření manželství, bylo to 12 dětí (13,6%), pak byly počty dětí narozené v dalších měsících po sňatku poměrně konstantní. K poklesu počtu došlo až 14 měsíců od uzavření sňatku, ale i tak je rozložení poměrně konstantní po většinu období mezi 13. a 23. měsícem od uzavření sňatku (celkem se jedná o 25 dětí : 28,4 %). Do 12 měsíců od sňatku se narodilo 45 dětí (51,1 %). Zbýlých 18 dětí (20,5 %) se narodilo po více než dvou letech od uzavření sňatku, z nich dokonce 5 dětí (5,7 %) po více než čtyřech letech po uzavření manželství.

Je obtížné tato data interpretovat. Je možné, že v rodinách, kde se dítě narodilo za tak dlouhou dobu, docházelo k odkladu početí dítěte v rámci manželství na vhodnější dobu, už v průběhu 18.století? Leccos tomu snad i nasvědčuje, i když je pravdou, že například podle Petry Brabcové, která se zabývala populací moravské vsi Komín, byl interval mezi sňatkem a prvním porodem během sledovaného období stále nižší, až byl u sňatkové u kohorty 1720-1739 jen 14,0 měsíců, u sňatkové kohorty 1740-59 to bylo 13,3 měsíce (Brabcová, 1996, 131). K obdobným závěrům došel pro západočeské Domažlice také Petr Mužík (Mužík, 1985, 144). U souboru žen, které měly v Kutné Hoře v letech 1725-1740 alespoň jedno dítě, bylo 20,5 % těch, jimž se narodilo dítě po víc jak dvou letech manželství.

Tabulka č. 4.30: Doba uplynulá mezi sňatkem a narozením 1. dítěte v Domažlicích (v měsících)

Měsíce	0	1	2	3	4	5	6	7
1700-1749 - četnost	-	10	6	6	3	8	3	5
1750-1799		6	7	15	2	4	2	9

Měsíce	-8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1700-1749 - četnost	12	39	38	29	12	4	5	8	3	5	6	4	2	4	5	8
1750-1799	15	32	34	39	23	16	5	8	9	8	5	4	3	3	2	6

Měsíce	24+	0-12	13-24	celkem	Průměr – v měsících
1700-1749 - četnost	38	171	54	265	13,87
1750-1799	36	188	69	295	13,43

Pramen : Mužík P.: Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1631-1830, str.144

Jistě se zde ale nepřibližujeme situaci, popsané maďarským demografem Rudolfem Andorkou, který se pokusil o rekonstrukci rodin ve farnosti v komitátu Baranya na soutoku Dunaje a Drávy podle kalvínských matrik (od roku 1787). Zjistil, že ačkoliv se sňatky uzavíraly ve velmi nízkém věku (polovina nevěst se vdávala před dosažením 20 let věku), v nejpłodnější období, tzn. mezi 20-29 lety věku, rodily ženy jen polovinu dětí v porovnání s úrovní plodnosti žen v západní Evropě. Krajoým zvykem totiž bylo odkládat první porod na 4 roky od sňatku, někdy i na 10 let (navíc často i za cenu potratů; Děťství, 329).

Předmanželské početí dítěte je společenský jev, který je možno do jisté míry brát jako indikátor toho, do jaké míry lidé respektovali církevní nařízení a běžné společenské konvence. Na příkladu Kutné Hory se jeví poměrně nápadnou ta skutečnost, že u mnohých výše postavených osob žijících ve městě se mnohdy děti narodily jen několik málo měsíců po svatbě nebo dokonce před svatbou. Šlo však o nepočetnou skupinu osob, potomků erbovní šlechty, o rody Dačických z Heslova, z Aven atd. (s titulem např. wladýka). Obdobná situace se vyskytla i u opakovaně vdaných žen. V rodinách kutnohorských sousedů předmanželská početí běžná nebyla.

Je doloženo, že v 16. století stačil pouhý slib uzavření manželství (ke kterému později z různých důvodů ani dojít nemuselo), aby spolu lidé začali sexuálně žít již před sňatkem. Pokud se narodily v takovémto vztahu děti a sňatek nakonec uzavřen nebyl, pohlíželo se na ně přesto jinak, než na jiné nemanželské děti. Na venkově v celé Evropě se podle S. Abramsové, před manželským slibem plodnost testovala (Poulová M., 2007, str. 63).

Pokud sledujeme věk žen, které počaly před sňatkem, zjistíme, že šlo spíše o ženy ve vyšším věku. M. Poulová doložila, že předmanželská početí byla ve věku 15-19 let zaznamenána v Rožmberku nad Vltavou jen v 5 % případů, ve věku 20-24 let u 22,0 % případů, ve věku 30-34

až 35,7 % manželsky narozených dětí. Byť se tato data vztahují až k 19. století, není důvod předpokládat, že by se situace v 18. století v tomto směru nějak výrazně lišila. I zde platilo, že byla snaha předmanželské početí legitimizovat brzkým uzavřením sňatku a tak zejména ve vyšších věkových skupinách žen mohlo sloužit předmanželské otěhotnění jako forma nátlaku k uzavření sňatku.

Tabulka č. 4.31.: Předmanželská početí podle věku ženy při sňatku v Rožmberku n. Vltavou

Věk při sňatku	Podíl předmanželských počětí v %
15-19	4,9
20-24	22,0
25-29	24,6
30-34	35,7
35-39	20,0
celkem	21,8

Pramen: Poulová M., 2007. Plodnost vdaných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století, Historická demografie 31, str. 62.

Tabulka č.4.32 : Podíl předmanželských počětí v některých českých a moravských lokalitách

Lokalita	Období	Podíl předmanželských počětí v %
Hostivař	1700-1799	13,0
Budyně nad Ohří	1701-1750	17,5
Domažlice	1700-1750	15,0
Jablonec nad Nisou	18. století	25,0
Brno, sv. Petr	1710-1769	14,0
Komín	1700-1759	12,5

Pramen: Poulová M., 2007. Plodnost vdaných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století, Historická demografie 31, str. 64.

4.2.5. Specifické míry manželské plodnosti žen v Kutné Hoře

Úroveň plodnosti žen se liší v důsledku biologické podstaty lidské reprodukce v souvislosti s věkem. Nejvyšší úroveň plodnosti je ve věku 20-29 let, s rostoucím věkem se postupně snižuje. U populací, u nichž byl časný vstup dívek do manželství, byla zjištěna rovněž vysoká míra plodnosti i ve věku 15-19 let. Při studiu plodnosti žen podle věku je možné analyzovat specifické míry plodnosti žen podle věku (f_x), které vyjadřují poměr počtu narozených dětí k počtu let, které tyto ženy prožily v daném věku v manželství. Teoreticky by v případě, že by se každé ženě ze sledované kohorty narodilo každý rok jedno dítě, byla specifická míra plodnosti 1,000. Ve skutečnosti se takto vysoké míře plodnosti žádná známá

populace ani v minulosti nikdy nepřibližovala. V této souvislosti se uvádí populace náboženské sekty hutteritů jako populace s vůbec nejvyšší mírou plodnosti. U nich byla míra manželské plodnosti žen ve věku 20-24 let 0,550, ve věku 25-29 let to bylo ještě 0,502, v dalších věkových skupinách se jen o něco málo snížila na 0,447 a 0,406 ve věkové skupině 30-34 let a 35-39 let. Ve vyšším věku už z biologických důvodů to bylo výrazně méně, ve věku 40-44 let ještě 0,222 ale ve věku 45-49 let už jen 0,061 (Pavlík aj. 1986, 307). Ačkoli se jedná o maximální známé míry plodnosti, nutno říci, že zejména v nižších věkových skupinách byla úroveň manželské plodnosti některých populací v 17. a 18. století jen velmi málo nižší (viz tabulka č. 4.34).

Tabulka č. 4.33: Specifická plodnost vdaných žen podle věku podle věku při sňatku v Kutné Hoře v sňatkové kohortě 1730-1755

Věk při sňatku	Věkové skupiny							Počet všech rodin
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	
15-19	0,497	0,378	0,400	0,350	0,120	0,100	-	10
20-24		0,511	0,344	0,307	0,213	0,118	0,019	67
25-29	x	x	0,402	0,325	0,252	0,113	0,027	80
30-34	x	x	x	0,519	0,363	0,229	0,073	22
35-36	x	x	x	x	0,340	0,160	0,100	7
40-44	x	x	x	x	X	0,362	0,200	3
Úhrnem	0,497	0,487	0,376	0,342	0,256	0,142	0,042	189

Pramen: Vlastní výpočet

V Kutné Hoře u sňatkové kohorty 1725-1755 byla výrazně vyšší manželská plodnost žen ve věku 20-24 let, bylo to 0,487 (v daném časovém období se podařilo dohledat pouze narození tří dětí třem dívkám mladším 20 let). Platí zde, stejně jako u každé další věkové skupiny žen v Kutné Hoře, že v prvním letech po sňatku byly specifické míry manželské plodnosti v jakékoli věkové skupině nejvyšší v prvních letech po sňatku, aby se pak v dalších letech poměrně rychle snižovaly. Tak například míra manželské plodnosti žen ve věku 25-29 let byla 0,402 u těch žen, které právě v této věkové skupině uzavřely sňatek, zatímco pro ženy stejného věku, které uzavřely sňatek již ve věku 20-24 let byla jen 0,344.

Nápadný je tento jev i ve vyšších věkových skupinách, když byť pouhým třem ženám, které vstupovaly do manželství ve věku 40-44, se narodilo v témže věku ještě 5 dětí a 3 další ve věku 45-46 let (specifická míra plodnosti 0,362, a 0,200), stejně jako ta skutečnost, že jen čtyřem z 80 žen, které se vdávaly ve věku 25-29 let, se narodilo ve věku 45-49 let po jednom dítěti, což představovalo specifickou míru manželské plodnosti jen 0,027.

Z porovnávání specifických měr plodnosti mezi různými evropskými městskými a venkovskými lokalitami v různých časových obdobích je zřejmé, že v Kutné Hoře byla míra

manželské plodnosti bezprostředně po sňatku vysoká. Pomineme-li skutečnost, že v Kutné Hoře se v důsledku vyššího sňatkového věku narodilo dítě pouze třem ženám ve věku 15-19 let (celkem bylo ve sledovaném období takto mladých pouze 6 nevěst). V následující věkové skupině 20-24 let byla míra plodnosti 0,535, tedy téměř stejná jako v Břevnově u generace z let 1720-1759 (0,531) a jen o málo vyšší než v Ženevě a Hostivaři. Nejnížší hodnoty měr plodnosti ve věkové skupině 20-24 let byly 0,402 až 0,420 naopak v Belmu, Budyni nad Ohří nebo Crulai.

Tabulka č. 4.34: Míry manželské plodnosti podle věku ve vybraných lokalitách

Lokalita	Sňatková kohorta	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
Ženeva (buržoazie)	1600-1649*	-	525	485	429	287	141	16
Crulai	1674-1742	320	419	429	355	292	142	10
Elversele	1700-1749	666	542	492	396	348	166	18
Sainghin-en-M.	1690-1749	--	512	521	419	402	220	31
Laichingen	1658-1858	442	539	560	491	393	194	17
Belm	1651-1858	304	402	388	350	294	165	33
Břevnov	1720-1759	518	531	515	435	351	195	47
Budyně n. Ohří	1701-1750	316	420	423	403	282	157	21
Domažlice	1700-1749	590	485	431	394	281	191	69
Hostivař	1688-1763	389	530	435	425	287	191	69
Jablonec n. Nisou	1700-1749	553	454	426	365	308	168	20
Brno-sv. Petr	1710-1769	525	483	438	392	315	205	75
Komín	1700-1759	457	541	464	421	338	235	105

* sňatková kohorta 1600-1649

Pramen: Brabcová P.: Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století, Historická demografie 25, str. 91, Pavlík Rychtaříková, Základy demografie, str. 307

Ve věkové skupině 25-29 let byla míra manželské plodnosti v Kutné Hoře 0,379 což bylo v porovnání s jinými lokalitami naopak velmi málo, srovnatelné právě jen s Belmem (0,388), jinde to bylo podstatně více, v Břevnově 0,515, v Ženevě 0,485 a v Crulai 0,429. Obdobně tomu bylo i ve věkové skupině 30-34 let, kdy byla míra plodnosti vdaných žen v Kutné Hoře 0,355, zatímco v Belmu 0,350 a v Crulai rovněž 0,355; rozpětí už zde bylo menší, neboť nejvyšší míra manželské plodnosti v této věkové skupině v rámci vybraných lokalit byla v Břevnově, a to 0,435, a v buržoazních rodinách v Ženevě 0,429.

V případě vdaných žen ve věkové skupině 35-39 let byla míra plodnosti v Kutné Hoře 0,260; i to byla velmi nízká hodnota v porovnání s jinými vybranými evropskými lokalitami. V některých oblastech zůstávala i v této věkové skupině žen velmi vysoká úroveň měr plodnosti, blížící se až hodnotám 0,400, například v Sainghin-en-M. (0,402), Laichingen (0,393). Naopak kromě Kutné Hory byly nejnižší míry plodnosti zaznamenány v Ženevě (0,287) a zejména pak

ve vybraných lokalitách v rámci českých zemí - v Hostivaři (0,287), v Budyni nad Ohří (0,282) a v Domažlicích (0,281).

Plodnost vdaných žen ve věku 40-44 let byla mezi vybranými lokalitami nejvyšší v moravském Komíně (0,235), zato byla nízká v Crulai (0,142) a v Ženevě (0,141), stejně jako právě v Kutné Hoře - také jen 0,146. Plodnost vdaných žen ve věku 45-45 let již na celkovou úroveň plodnosti nemá nijak podstatný vliv, nejvyšší byla v Brně ve farnosti sv. Petra, a to 0,075, nejnižší naopak v Ženevě (0,016) a v Crulai (0,010). V Kutné Hoře byla míra plodnosti žen v tomto věku 0,048.

4.2.6. Plodnost žen v opakovaných manželstvích

Podle amerického demografa Ansley J.Coala je sporné, zda opakované sňatky v 17. a 18. století v Evropě skutečně zvyšovaly úroveň porodnosti, protože není možné zjistit, zda si vdovci vybírali mladé nevěsty, které by jinak zůstaly svobodné nebo se vdaly výrazně později. Nebylo skutečností spíše to, že „přebírali” děvčata mladým mužům, kteří pak zůstávali svobodní a neměli děti? Při výrazné převaze opakovaných sňatků vdovců nad vdovami by to znamenalo, že druhé sňatky úroveň porodnosti spíše snižovaly. Coale došel k závěru, že druhé sňatky vlastně nemají na úroveň plodnosti vliv (Děťství, str.314).

Z množství pramenů pro Čechy v 17.a 18. století vyplývá, že zde byla výrazná převaha vdov nad vdovci v těch samých věkových kategoriích. Je to přirozené, protože byly rozděleny mužská a ženská role a materiálně se o rodinu musel postarat muž. V případě jeho úmrtí mohla majetná vdova snadno uzavřít sňatek bez ohledu na věk i s výrazně mladším mužem, jak se také velmi často dělo.

Podle francouzského demografa Jacquese Houdailla ve Francii za vlády posledních Bourbonů, v letech 1670-1789, připadalo na děti vdov z druhých a dalších sňatků jen 5 % narozených dětí.

Na omezeném vzorku sňatků uzavřených v Kutné Hoře v letech 1741-1755, jsem se pokusil doložit, že tento Houdaillův údaj v podmínkách Kutné Hory v 18. století neplatí. Zdá se, že je výrazně podhodnocen, i když je jasné, že do značné míry záleží na okolnostech. Můžeme předpokládat, že velmi výrazně záleží na věku, ve kterém žena ovdoví. Pokud se tak stane v mladším věku, snáze uzavře další sňatek a má následně více dětí v druhém či dalším manželství. Tak můžeme předpokládat, že v době po odeznění válečných konfliktů a epidemií je

sňatečnost vdov a vdovců vyšší, což byl do jisté míry i případ Kutné Hory v letech válek s Pruskem.

Na základě dat o sňatcích uzavřených v letech 1741-1755 v Kutné Hoře bylo možno analyzovat úroveň plodnosti žen v opakovaných manželstvích. Vdov, které se znovu provdaly, bylo z celkového počtu v sledovaném období uzavřených sňatků (866) 129, tj. 14,5 %, zatím co podíl sňatků vdovců byl výrazně vyšší a činil 28,2 % (244 sňatků vdovců).⁵ Problémem je, že z tohoto počtu 129 sňatků se následně v matrice křtů objevily děti již jen 46 manželských párů. U ostatních 83 párů nelze jednoznačně určit, zda zůstaly v Kutné Hoře, ale neměly děti, či zda žily v nějaké jiné lokalitě, neboť 40 % sňatků vdov připadalo na sňatky s mužem pocházejícím či žijícím v jiné lokalitě než v Kutné Hoře, 10 % na sňatky s mužem ze sousedního Kaňku.

Přitom vůbec neznamená, že by se osoby narozené v Kutné Hoře vyskytovaly následně v matrice křtů jako rodiče zde narozených dětí a naopak osoby, které se zde nenarodily, měly děti někde jinde. Tato souvislost vůbec neplatí, jak ukazuje následující tabulka.

Tabulka č 4.35.: Místo narození vdov a mužů, kteří s nimi uzavřeli sňatek v Kutné Hoře v letech 1741-1755 a následně se jim zde narodilo nejméně 1 dítě

Místo narození muže	Místo narození ženy				
	Kutná Hora	města v Čechách	vesnice v širším okolí	Kaňk	celkem
Kutná Hora	13	2	2	3	20
Města v Čechách	7	1		1	9
vesnice v šir. okolí	10			2	12
Kaňk	3			2	5
Celkem	33	3	2	8	46

pramen: Matrika Kutné Hory

Z dat tabulky 4.35 se potvrzuje pouze ten předpoklad, že se vdovy častěji provdávaly za muže nepocházející z Kutné Hory, zvláště si braly muže z okolních vesnic, ale nechyběli ani ženiši ze vzdálenějších měst v Čechách (Žamberk 2, Česká Lípa 1) i bližších (Čáslav 2, Kouřim 1, Hrochův Týnec 1). Naopak vdov pocházejících z jiných lokalit než z Kutné Hory bylo výrazně méně, nepočítáme-li Kaňk; i potom se jednalo o ženy, které byly už po prvním sňatku usazené v Kutné Hoře, ale podle místa narození pocházely odjinud.

Důležité je, kolik dětí se rodilo vdovám v opakovaných manželstvích. Tady se dostáváme k dost překvapivému číslu, které byť na omezeném vzorku dané městské lokality a v

⁵ Čtyři sporné případy u žen a jeden v případě mužů, u kterých bylo nemožné jednoznačně určit rodinný stav, jsem do rozboru nezařadil.

daném časovém období výrazně překračuje předpoklad Houdaillův. Z 46 sňatků vdov uzavřených v letech 1741-1755 se mezi listopadem 1741 a listopadem 1767 narodilo 152 dětí, tedy více než 3 děti v jednom manželství.

Tabulka č 4.36: Počty dětí vdov, které uzavřely v letech 1741-1755 v Kutné Hoře druhé či další manželství, v němž měly alespoň 1 dítě

Počet dětí	1	2	3	4	5	6	7	8	9	celkem
Počet žen	10	10	6	7	5	7	-	-	1	46

pramen: Matrika Kutná Hora

Pochopitelně zde bylo mnoho párů, které pravděpodobně děti v druhém manželství už neměly. Také není známo, kolik dětí rodičům, kteří uzavřeli sňatek v Kutné Hoře, se narodilo v jiných lokalitách. Na tomto místě je zajímavé zmínit i to, jak relativě vysoké procento dětí se rodilo opakovaně vdaným ženám za méně než 9 měsíců po uzavření sňatku. Nebylo výjimkou, že se sňatkem legitimizovalo těhotenství ani ne 3 měsíce před narozením dítěte. Na druhé straně, při tak vysokém počtu narozených dětí ženám (v průměru o něco starším než byly ženy, které rodily ve svém prvním manželství) se několik dětí narodilo až téměř po 2-3 letech manželství a kupodivu nezůstaly jedináčky, protože pak se téže ženě narodily ve zřídka další 3 i 4 děti. A tak se zdá, že podíl dětí narozených ženám v opakovaných manželstvích byl Houdaillem asi výrazně podhodnocen.

Tabulka č. 4.37: Děti narozené v opakovaných manželstvích žen v prvním pořadí podle doby uplynulé od sňatku v Kutné Hoře v letech 1741-1755

Doba	-3 měs.	4 měs.	5 měs.	6-7 měs.	8-9 měs.	9 měs.-2 roky	2 roky+
Počet žen	5	3	1	4	11	14	8

Pramen: matrika Kutné Hory

4.2.7. Děti narozené mimo manželství

Pro naše předky byly v mnohem větší míře než dnes velmi důležité morální kategorie souznějící s náboženskou vírou. V této souvislosti se jevílo početí nemanželského dítěte jako

těžký morální poklesek. Proto bylo na ženy, které se takto provinily, i na jejich děti pohlíženo s velkým despektem a do značné míry byly vyloučeny ze společnosti, ve které žily. Někdy byla tato skutečnost zmírněna, pokud se žena vdala a nemanželské dítě tak bylo legitimizováno, ale to se nedělo příliš často, protože šance na uzavření sňatku u takovýchto žen výrazně klesaly.

I když platil veřejný dozor na mravnost a pravidla byla jasně daná církví a každé jejich překročení velkým problémem a stigmatem, začaly se od poloviny 18. století v Habsburské monarchii poměry v tomto směru díky iniciativě státu přece jen měnit. Církev sice dál nabádala k mravnému životu, ale v zájmu osvícenské monarchie byl růst populace a tak se v této době přece jen postavení nemanželských dětí a jejich matek zlepšilo. Existovala-li společenská snaha o zabránění mimomanželským stykům, tak pokud k nim došlo a bylo počato dítě, byla snaha zabránit ženě v potratu. V případě, že se podařilo těhotenství utajit, hrozilo v důsledku obav žen z následné perzekuce odložení dítěte nebo v extrémních případech dokonce jeho usmrcení. Pro nalezené děti existovaly ve větších městech tzv. špitály nalezených dětí. Jejich existence je doložena od středověku v Itálii, později se rozšířily do dalších evropských zemí.

V Kutné Hoře byl podíl dětí narozených mimo manželství relativně nízký v prvních dvou desetiletích 18. století s výjimkou roku 1712, kdy se narodilo mimo manželství 18 dětí, což bylo 7,0 % všech v tomto roce narozených dětí. Jinak ale byl podíl těchto dětí v letech 1705-1709 jen 2,9 % (27 nemanželských dětí, z celkového počtu 938 narozených). Tento podíl se ale v průběhu 18. století zvyšoval, a tak již v letech 1720-1724 se narodily mimo manželství 84 děti a 2 děti byly nalezeny, tedy 5,8 % z úhrnu, což byl v první polovině 18. století v Kutné Hoře nejvyšší podíl.

A v letech 1740-1744 se narodilo v Kutné Hoře 63 dětí mimo manželství, z celkového počtu 1136 narozených dětí to bylo 5,5 %. Ještě větší nárůst nastal po polovině 18. století, v poslední mnou sledovaném pětiletém období, tedy mezi lety 1755-59 se již mimo manželství narodilo 8,3 % dětí, tedy 108 z 1304 všech zde narozených. Tato statistika vykazuje relativně vysoké podíly dětí narozených mimo manželství, ale je třeba vzít v úvahu, že Kutná Hora byla relativně větší město, na venkově byl v této době podíl mimomanželsky narozených dětí mnohem menší. Také do Kutné Hory zřejmě přicházely těhotné neprovdané ženy právě z venkova a úroveň mimomanželské plodnosti tak ve městě zvyšovaly.

Je to patrné i z následující tabulky 4.38. Vyplývá z ní, že podíl žen, které se přímo v Kutné Hoře narodily a měly zde nemanželské dítě, se mezi jednotlivými sledovanými obdobími příliš nezvyšoval, naopak stoupal podíl žen, které přišly do Kutné Hory z jiné lokality a měly

zde nemanželské dítě, ať už se jednalo o dívky dlouhodobě zde žijící nebo o ty, které sem pouze přišly porodit dítě, což se ze záznamu v matrice dá zjistit jen velmi obtížně.

Jestliže tedy v letech 1705-1709 bylo 22 žen, které pocházely z Kutné Hory a měly zde nemanželské dítě, oproti 2 ženám původem z jiné lokality mimo Kutnou Horu, tak tento podíl byl v letech 1720-1724 už mnohem vyšší, stejně tak jako celkový počet nemanželských dětí narozených v Kutné Hoře; těch bylo 84 a 2 nalezené děti. Z nemanželských dětí ovšem připadalo 38 na matky narozené v Kutné Hoře a 37 na svobodné matky narozené v jiné lokalitě. V dalších obdobích počínaje lety 1725-1729 byl počet žen, které porodily nemanželské dítě v Kutné Hoře, ale samy se narodily v jiné lokalitě vyšší, než počet těchto žen, které se v Kutné Hoře narodily. Až do období let 1740-1744, byl počet svobodných matek, které porodily dítě v Kutné Hoře ale pocházely odjinud, vyšší (34), než počet matek v Kutné Hoře narozených- těch bylo jen 25.

V letech 1745-1749 počty dětí narozených mimo manželství klesly, bylo jich pouze 38, a 2 děti byly nalezeny. Výrazný vzestup počtů dětí narozených mimo manželství byl zaznamenán až po roce 1750.

Tabulka č.4.38: Podíl nemanželských dětí narozených ženám v Kutné Hoře, podle místa odkud pocházely

Období	žen narozených v Kutné Hoře	žen z Kaňku	žen narozených mimo Kutnou Horu	nemanželské dítě celkem	nalezené dítě	celkem
1705-09	22	1	2	25	2	27
1710-14	36	2	5	43	2	45
1715-19	35	6	13	54		54
1720-24	38	9	37	84	2	86
1725-29	36	2	42	80		80
1730-34	30	2	36	68	3	71
1735-39	23	2	34	59	4	63
1740-44	25	4	34	63		63
1745-49	29	2	7	38	2	40
1750-54	77	5	32	114	4	118
1755-59	66	1	32	99	9	108

pramen: matrika Kutné Hory

Z malého počtu historicko-demografickými metodami zpracovaných českých farností vyplývá, že podíl dětí narozených mimo manželství nebyl větší než 2-3%, ovšem například v Plzni byl v letech 1750-1799 téměř 10 %. Tyto vyšší hodnoty platily spíše pro některá, zejména větší města. Na venkově byl podíl nemanželsky narozených dětí výrazně nižší. Ve vesnické farnosti Ločenice byl například v letech 1784-1789 jen 2,2 % (Kalousková 2006, 98). Naproti tomu Petra Brabcová uvádí pro moravskou obec Komín v letech 1740-1749 až 5,7 % dětí

narozených mimo manželství, v letech 1750-1759 dokonce 9,5 % a za celé ji sledované období let 1700-1759 pak 6,6 %. Tyto hodnoty vysvětluje skutečností, že třetina žen, které zde porodily nemanželské dítě, pocházela z jiné lokality, nejčastěji z blízkého Brna nebo Třebíče a Tišnova (Brabcová 1996, 80-82). Zdá se, že zde nehrála roli velikost sídla, ale pouze rozhodnutí porodit dítě mimo svůj domov. V případě žen ve větších městech, jako například Kutná Hora, to z matriky křtů není tak zřejmé, protože mnoho z těchto žen mohlo žít ve městě již déle, například jako služebné, ale v případě vsi Komína se evidentně o tento případ nejednalo. Kupodivu i v Domažlicích bylo evidováno v letech 1770-1779 jen 2,5 % a v letech 1780-1789 potom 3,5 % dětí narozených mimo manželství (Mužik, 1985, 147).

Podíl nemanželsky narozených dětí v Praze v 18. století spíše vyšší a současně se velmi lišil podle jednotlivých pražských měst. Velmi vysoký byl na Novém Městě, když se pohyboval často i nad 20 %, po roce 1740 se na rozdíl od Kutné Hory spíše snižoval. Je to poněkud překvapivé, uvažíme-li, že právě v tomto období byla Praha vystavena hrůzám válečného konfliktu s Pruskem a několikeré přítomnosti cizích vojsk. Nárůst je patrný v případě podílu nemanželsky dětí narozených na Malé Straně. Je to způsobeno tím, že se zde nacházel Vlašský špitál, který sloužil jako nalezinec (Fialová L. 2006, 245). Celkově byl podíl nemanželsky narozených dětí v Praze nejvyšší z celých českých zemí, pohyboval se v první polovině 18. století okolo 13-15 %.

V této souvislosti je zajímavá dobová zmínka o přítomnosti francouzských vojsk v Praze v roce 1741. Uvádí se, že Pražané byli zaskočeni francouzskou uvolněností v sexuálním chování a vysokým podílem nelegitimních (mimomanželsky narozených) francouzských vyšších důstojníků (Maur, 2003, 111). Nejspíše se zde jednalo o to, že nemanželského původu byli téměř všichni velící důstojníci. Chování Francouzů se snad dá zdůvodnit skutečností, že šlo o armádu a navíc, jak ukazují dobové prameny, podíl nemanželských dětí ve Francii, zejména na venkově, byl v té době mimořádně nízký.

V evropských zemích byl podíl dětí rozených mimo manželství v polovině 18. století přibližně 3-5 %. Příkladem výrazných kontrastů v tomto směru mezi městem a venkovem může být v 18. století zejména právě Francie. V letech 1740-1800 bylo v provinčních městech narozeno mimo manželství 7,3-10,1 %, v samotné Paříži mnohem více, přesto v průměru pro celou Francii to bylo pouze 1,3 % (Guy Sapin, recenze *Le villes en France a l'époque moderne*, *Historická demografie* 28, str. 222). Vysvětlení takto výrazné diferenciací tkví podle Sapina ve skutečností, že ve městech žilo velké procento lidí v konkubinátu v důsledku nedostatku finančních prostředků k založení rodiny. Tato okolnost pak vedla k častým potratům případně k

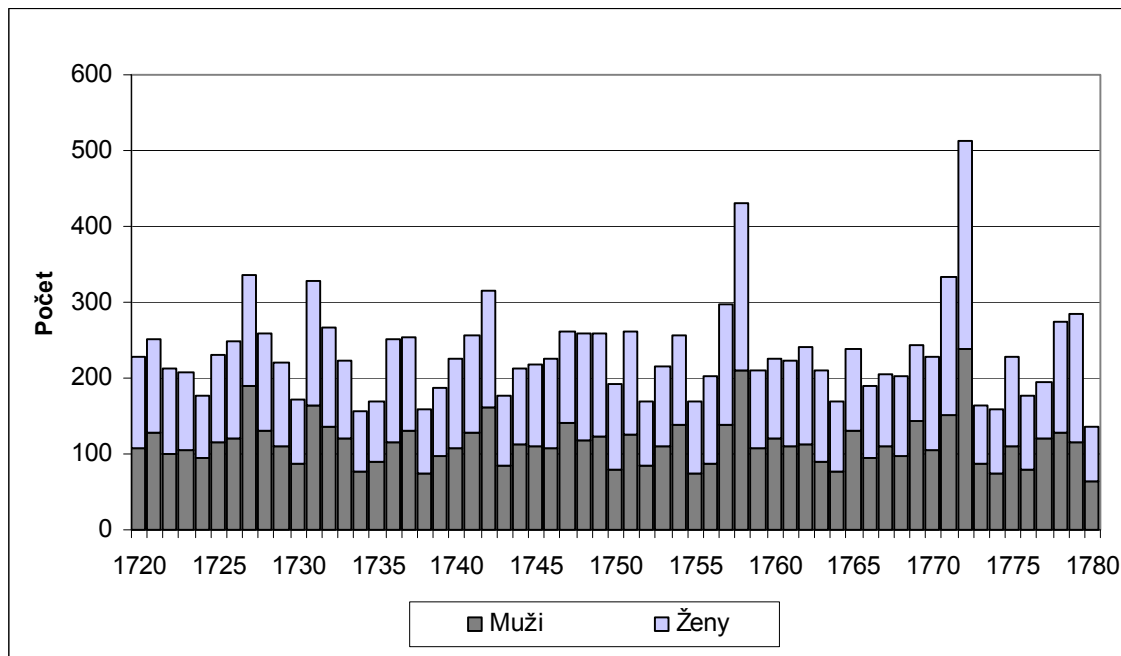
odkládání narozených dětí. V Paříži byl v roce 1670 zřízen nalezinec pro odložené děti, a už v tom samém roce jich zde bylo přijato 312, v roce 1680 už to bylo 890 dětí, v roce 1700 už 1738 dětí, v roce 1740 již 3150 dětí a v roce 1776 neuvěřitelných 6419 nalezených malých dětí během jednoho roku. To představovalo víc jak třetinu z celkového počtu 18519 dětí v roce 1776 narozených v Paříži (Dětství, 1990, 307). Nepřekvapí jistě dobový komentář abbé Malvauxe: „Francie už nebude nic jiného, než špitál nalezených dětí, skoro všichni Francouzi budou bastardi“. Ačkoli tyto nalezince na jedné straně pomáhaly zachránit život malých dětí, na druhé straně zde panovaly mnohdy velmi špatné úmrtnostní podmínky, ještě horší než v běžné populaci. Tak například podle J. Blacka ve špitále Neviňátek ve Florencii z dětí odložených v letech 1762-1764 se tři čtvrtiny nedožily dospělosti (Black, 2003, 28).

4.3. Úmrtnost

V období let 1720-1780 zemřelo v Kutné Hoře a na Kaňku 13 260 osob. Počty zemřelých mezi jednotlivými lety výrazně kolísaly, neboť se vyskytovaly stále ještě i v průběhu 18.století výrazné mortalitní krize, během nichž se počty zemřelých poměrně výrazně zvyšovaly, ovšem vzápětí po jejich odeznění počty zemřelých podstatně klesly nejen oproti období epidemie či hladomoru, ale i oproti předchozí úrovni běžné úmrtnosti. Bylo to způsobeno tím, že nemocné či jinak oslabené osoby zemřely již v době mortalitní krize, proto je patrná kumulace úmrtí a výrazné maximum počtu zemřelých v období zvýšené úmrtnosti.

Z důvodů častých kolísání počtů zemřelých se mortalitní maxima příliš nepromítla do úrovně pětiletých časových intervalů. Největší počet osob sice v Kutné Hoře zemřel v letech 1770-1774, a to 1395, tedy v letech kolem hladomoru, jenž byl nejhorší mortalitní krizí na našem území v celém 18. století, ale obdobně vysoký počet osob zemřel i v letech 1745-1749, a to 1356, tedy v období relativně klidnějším a bez výrazných ničivých epidemií, zatímco léta 1740-1744, kdy se v českých zemích bojovalo, nebyla v Kutné Hoře poznamenána zvýšeným počtem zemřelých, těch bylo ve zmiňovaném období 1186, tedy o 13,5 % méně než v letech 1770-1774. K výraznému zvýšení úmrtnosti došlo také v roce 1758, což zřejmě bezprostředně souviselo s důsledky válečných operací za sedmileté války; v roce 1758 zemřelo celkem 431 osob, tedy dvojnásobný počet než byl dlouhodobý průměr.

Graf č. 4.4. Počty zemřelých v Kutné Hoře v letech 1720-1780

Relativně nižší počty zemřelých byly v Kutné Hoře zaznamenány v letech 1750-1754, kdy zde zemřelo 1095 osob, a také v letech 1765-1769, kdy to bylo 1081 osob. V dlouhodobém průměru zůstávaly počty zemřelých více méně stálé, což odpovídalo i zhruba stejnému počtu obyvatel.

Zajímavé je, že zatímco v období let 1725-1749 byl větší počet zemřelých mužů než zemřelých žen, i když tento rozdíl nebyl nikterak výrazný, v letech 1750-1764 se tento poměr otočil a umíralo naopak více žen než mužů. Detailně jsou počty zemřelých podle pohlaví a kalendářních let uvedeny v příloze 4.

Tabulka č. 4.39: Počty zemřelých v Kutné Hoře v pětiletých intervalech v letech 1720-1780

Období	Muži	Ženy	Celkem
1720-1724	534	544	1078
1725-1729	668	630	1298
1730-1734	595	560	1155
1735-1739	509	511	1020
1740-1744	594	592	1186
1745-1749	735	621	1356
1750-1754	511	554	1065
1755-1759	617	694	1311
1760-1764	512	556	1068
1765-1769	578	503	1081
1770-1774	655	740	1395
1775-1779	567	591	1158
1780	65	72	137
1725-1780	6619	6641	13260

Pramen: matrika Kutné Hory

4.3.1. Zemřelí podle věku a pohlaví

Na základě údajů z matriky zemřelých Kutné Hory jsem se pokusil zjistit skladbu zemřelých podle věku a podle pohlaví a vystihnout charakter řádu vymírání v době starého demografického režimu, tj. z období před demografickým přechodem. Z následující tabulky je velmi dobře patrné, jak výrazný podíl na celkovém počtu zemřelých tvořila dětská složka, zejména děti v kojeneckém věku. V tabulce jsou navíc ještě zvlášť uvedeny věkové kategorie do 1 roku a přesně věk jednoho roku, jak byl uveden v matrice. Je zřejmé, že na tuto věkovou skupinu připadá asi třetina až čtvrtina všech úmrtí. S rostoucím věkem se počty zemřelých v jednotlivých věkových skupinách snižovaly, přičemž velmi vysoké byly ještě ve věkové skupině 1-4 roky, kdy byl počet zemřelých asi poloviční v porovnání s věkovou skupinou do 1 roku včetně. Ve věkové skupině 5-9 let pak byly opět počty zemřelých poloviční oproti věkové skupině 1-4 roky.

Po 10. roce věku se úmrtnostní poměry stabilizovaly a počty zemřelých byly poměrně nízké až asi do 30 let věku. Pak se ve věkové skupině 30-39 let jen velmi mírně počty zemřelých zvýšily, opět o něco vyšší byly ve věkové skupině 40-49 let. Největší počet zemřelých byl pak ve vyšším věku (pomineme-li dětské věkové skupiny) ve věkové kategorii 60-64 let, kde je jasný vrchol nárůstu počtu zemřelých. U žen se dá ještě hovořit o vyšším počtu zemřelých ve věkové skupině 70-74 let. Spíše zde ale jde o to, že se zvýšil počet zemřelých osob, u nichž byl uváděn

věk 60 let a 70 let zaokrouhlováním, protože věk byl zpravidla uváděn na základě odhadu faráře či pozůstalých. Možnosti dohledání úmrtního věku dle data narození jsou bez rekonstrukce rodin velmi omezené.

Tabulka č. 4.40 : Zemřelí v Kutné Hoře v letech 1725-29, 1750-54 a 1775-79 podle věkových skupin a pohlaví

Věk	1725-1729			1750-1754			1775-79		
	M	Ž	celkem	M	Ž	celkem	M	Ž	Celkem
-1 rok	182	161	343	140	156	299	186	135	321
1 rok	43	38	81	30	35	66	25	21	46
1-4	99	110	209	86	72	159	103	105	208
5-9	44	35	79	38	35	73	28	28	56
10-14	12	9	21	8	12	18	16	8	24
15-19	11	10	21	6	10	16	11	8	19
20-24	14	10	24	17	14	31	5	11	16
25-29	7	18	25	4	10	14	7	13	20
30-34	19	16	35	12	16	27	14	13	27
35-39	17	13	30	9	8	17	11	16	27
40-44	22	26	48	18	15	33	18	18	36
45-49	18	11	29	11	14	25	16	11	27
50-54	31	12	43	23	27	50	24	28	52
55-59	25	11	36	15	15	30	18	12	30
60-64	36	47	83	27	31	58	23	43	66
65-69	16	20	36	14	14	28	15	26	41
70-74	12	31	43	30	38	68	15	43	58
75-79	2	6	8	8	9	17	10	13	23
80-84	8	24	32	9	8	17	8	24	32
85-89	2	8	10	4	6	10	6	7	13
90+	2	0	2	0	7	7	7	8	15
nezjišt.	46	14	64	2	2	2	1	0	1
Celkem	668	630	1298	511	554	1065	567	591	1158

pramen: matrika Kutné Hory

Z tabulky je patrné, že počet osob, u kterých nebyly vůbec zjištěny a do matriky zaneseny údaje o věku, se během sledovaného období prudce snížil. V letech 1725-1729 nebyl věk uveden u 60 zemřelých osob. O důvodech je možné se pouze dohadovat. Mohlo to být způsobeno tím, že daná osoba v Kutné Hoře dlouhodobě nežila a jen zde krátce pobývala, nebo proto, že matrikář záznam o věku do matriky nezanesl kvůli pouhému opomenutí (z úhrnu 1298 osob zemřelých v těchto pěti letech to činí až 4,6 %). Je evidentní, že pečlivost vedení záznamů se výrazně zlepšila v následující období, kdy v letech 1750-1754 záznam o věku scházel jen u 2 zemřelých osob, v letech 1775-1779 nebyl uveden jen u jedné osoby.

Tabulka č. 4.41 : Podíly zemřelých v Kutné Hoře v letech 1725-29, 1750-54 a 1775-79 podle věkových skupin a pohlaví

Věk	1725-29			1750-54			1775-79		
	M	Ž	celkem	M	Ž	celkem	M	ž	Celkem
-1rok	27,2	25,6	26,4	27,3	28,2	27,8	32,8	22,8	27,7
1rok	6,4	6,0	6,2	5,9	6,3	6,1	4,4	3,6	4,0
1-4	14,8	17,5	16,1	16,8	13	14,9	18,2	17,8	18,0
5-9	6,6	5,6	6,1	7,4	6,3	6,9	4,9	4,7	4,8
10-14	1,8	1,4	1,6	1,6	2,2	1,9	2,8	1,4	2,1
15-19	1,6	1,6	1,6	1,2	1,8	1,5	2	1,4	1,7
20-24	2,1	1,6	1,8	3,3	2,5	2,9	0,9	1,9	1,4
25-29	1,0	2,9	1,9	0,8	1,8	1,3	1,2	2,2	1,7
30-34	2,8	2,5	2,7	2,4	2,9	2,6	2,5	2,2	2,3
35-39	2,5	2,1	2,3	1,8	1,4	1,6	1,9	2,7	2,3
40-44	3,3	4,1	3,7	3,5	2,7	3,1	3,2	3,0	3,1
45-49	2,7	1,7	2,2	2,2	2,5	2,3	2,8	1,9	2,3
50-54	4,6	1,9	3,3	4,5	4,9	4,7	4,2	4,7	4,5
55-59	3,7	1,7	2,8	2,9	2,7	2,8	3,2	2,0	2,6
60-64	5,4	7,5	6,4	5,3	5,6	5,4	4,1	7,2	5,7
65-69	2,4	3,2	2,8	2,7	2,5	2,6	2,6	4,4	3,5
70-74	1,8	4,9	3,3	5,8	6,9	6,4	2,6	7,3	5,0
75-79	0,2	1,0	0,6	1,6	1,6	1,6	1,8	2,2	2,0
80-84	1,2	3,8	2,5	1,8	1,4	1,6	1,4	4,1	2,8
85-89	0,2	1,3	0,8	0,8	1,1	0,9	1,1	1,2	1,1
90+	0,2	-	0,2	-	1,3	0,7	1,2	1,3	1,3
nezjišt.	6,9	2,2	4,6	0,4	0,4	0,4	0,2	-	0,1
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100	100	100,0	100

pramen: matrika Kutné Hory

Z matriky úmrtí jsem se pokusil stanovit počet žen, které zemřely během porodu, nebo v době šestinedělí v letech 1725-1740. Protože v matrice chybí informace o příčinách úmrtí žen, bylo možno alespoň na základě časové koincidence (úmrtí dítěte a matky, případně křtu narozeného dítěte a úmrtí matky) stanovit podíl žen zemřelých v Kutné Hoře při porodu. Z celkového počtu v tomto období narozených dětí, bylo jich 3933, musíme odečíst 44 (1,52 %) porodů dvojčat (žádná vícčata se v Kutné Hoře v sledovaném období nenarodila). Takto je možné určit počet porodů, kterých bylo ve sledovaném období 2889. Z matriky úmrtí se excerpcí podařilo zjistit, že mezi lety 1725-1740 zemřelo v Kutné Hoře při porodu 13 žen a dalších 6 žen v šestinedělí. To znamená že při porodu umíralo v této době 0,69 ‰ žen.

K podobným závěrům dospěla Marika Poulová, která studovala populační vývoj v Rožmberku nad Vltavou, kde v průběhu celého 19. století zemřelo při porodu 0,7 % žen (Poulová, 2006).

4.3.2. Kojenecká úmrtnost

V demografii je tradičně velká pozornost kladena úrovni úmrtnosti v prvním roce života. Kvocient kojenecké úmrtnosti (kú) je definován jako počet dětí zemřelých do jednoho roku věku v daném roce k počtu v tom roce živě narozených dětí. Jeho hodnoty se velmi liší jak mezi jednotlivými zeměmi, tak v rámci jedné země, a v různých historických dobách. Kvocient kojenecké úmrtnosti bývá také používán jako indikátor úrovně vyspělosti té které společnosti a životní úrovně vůbec. Rozumí se, že pokud jsou jeho hodnoty nízké, jde o rozvinutější stupeň společnosti s všestranně lepší péčí o své občany. Historická demografie se zabývá obdobím před nástupem demografické revoluce, vyznačujícím se poklesem mortality. V období před nástupem demografické revoluce se hodnota kvocientu kojenecké úmrtnosti pohybovala okolo 250 ‰, neřídka ale kvůli různým mortalitním krizím či častým epidemiím stoupala k podstatně vyšším hodnotám. Jelikož intenzita úmrtnosti ve věku 1-19 let byla taktéž velmi vysoká, přibližně také okolo 250 ‰, znamenalo to, že v minulosti se věku 20 let dožila zpravidla pouhá polovina narozených.

Kvocient kojenecké úmrtnosti v Kutné Hoře v období 1750-1754 činil v průměru 236 ‰, ovšem vyznačuje se výrazným výkyvem v roce 1751, kdy byla hodnota kvocientu kojenecké úmrtnosti 419,5 ‰. Odpovídalo to skutečnosti, že město postihla epidemie, kdy na začátku roku v zimních měsících byly vysoké počty zemřelých ve všech věkových skupinách, ale zejména u dětské složky. Z celkového počtu zemřelých v únoru 1751, kterých bylo 38, bylo 17 dětí mladších 1 roku, a dalších 12 zemřelých dětí bylo mladších 4 let. V předchozím a následujícím měsíci, tj. lednu a březnu 1751, zemřelo v úhrnu 53 osob, ale podíl zemřelých mladších 1 roku byl podstatně nižší, jednalo se o 14 dětí této věkové skupiny. Po mimořádně nízkých počtech zemřelých v teplých letních měsících roku 1751 (např. v červenci zemřelo 5 osob, z nich však 4 děti do 1 roku věku) se úroveň úmrtnosti opět zvýšila na podzim a v zimě, kdy v listopadu 1751 zemřelo v Kutné Hoře 27 osob, z nich bylo však 8 dětí do 1 roku věku. Ještě vyšší byla v průměru úroveň kojenecké úmrtnosti v pětiletí 1775-1779, kdy dosahovala 325,6 ‰. K její výši v tomto období zřejmě přispěly především epidemie neštovic.

Tabulka č. 4.42: Počet dětí zemřelých do 1 roku věku a úroveň kojenecké úmrtnosti v Kutné Hoře v letech 1750-1754 a 1775-1779

Rok	Počet živě narozených	Počet zemřelých do 1 roku	Kú (‰)	Rok	Počet živě narozených	Počet zemřelých do 1 roku	Kú (‰)
1750	212	50	235,8	1775	211	76	360,2
1751	236	99	419,5	1776	220	42	190,9
1752	254	52	204,7	1777	203	58	285,8
1753	261	69	264,4	1778	211	86	407,6
1754	271	91	335,8	1779	196	77	392,9
1750-1754	1234	361	235,8	1775-1779	1041	339	325,6

pramen: matrika Kutné Hory

Hodnota kvocientu kojenecké úmrtnosti téměř 326% se může zdát velmi vysoká, ale například ještě vyšší kojenecká úmrtnost byla např. v letech 1785-1815 v Praze, kde dosahovala v některých farních obvodech až 412 ‰ (Pavlík aj., 1986, 145). Současně zde se zvýšení hodnoty kojenecké úmrtnosti vztahuje zejména k rokům 1778 a 1779, kdy se opět v českých zemích válčilo a naše území částečně okupovala pruská vojska, během krátké války o nástupnictví v Bavorsku (Věk starý a nový, 1985, 270). V uvedených letech se zhoršily v Kutné Hoře úmrtnostní poměry ve všech věkových skupinách, jak ukazuje tabulka č. 4.45.

To vše se zde muselo odrazit tím spíše, že kojenecká úmrtnost se velmi citlivě zvyšuje při zhoršení hospodářské situace (Šubrtová, 1972). **V minulosti měla** mnohem větší výkyvy nežli hrubá míra úmrtnosti, vyjadřující poměr celkového počtu zemřelých ke střednímu stavu žijících. Je jasné, že na případné zhoršení životních podmínek byly zvláště děti velmi citlivé.

4.3.3. Sezonnost úmrtnosti

Počty zemřelých se v podmínkách střední Evropy poměrně výrazně liší podle ročního období, neboť úroveň úmrtnosti do určité míry závisí na klimatických poměrech. Ve střední Evropě je úroveň úmrtnosti obvykle nižší v letním období, zatímco v zimním období je vyšší. Je to logický důsledek klimatických podmínek, které hrají v našich zeměpisných šířkách výraznější roli než například v západní Evropě s jejím oceánským klimatem. V podstatě má úmrtnost

v průběhu roku, vyjádřená jako hromadný statistický jev, dva vrcholy. První je v zimě, hlavně na jejím konci, kdy umírají starší lidé v souvislosti s následky infekčních nemocí zpravidla dýchacího systému či pouhého nachlazení. Druhým, i když méně výrazným vrcholem, byl v minulosti konec léta, kdy v souvislosti s nemocemi zažívacího traktu umíraly malé děti a zejména kojenci. Toto druhé maximum na konci léta v průběhu 18. století postupně mizelo, jak ukazují práce E. A. Wrigleye a R. Shofielda pro Anglii, J. Hechtové pro Francii a A. Perrenouda pro Ženevu (Dětství rodina a stáří, str. 282). V minulosti se lidé vyrovnávali s klimatickými výkyvy obtížněji, jejich životní podmínky byly jistě složitější než naše, žili podle daných technických možností a léčili se podle stavu tehdejší medicíny. V průběhu 18. století se ale jen těžko dá hovořit o zlepšování medicínské péče, zvláště pokud hovoříme o širokých masách.

I přes určité výkyvy v jednotlivých letech je evidentní, že v letech 1725-1729 byly počty zemřelých v Kutné Hoře podstatně vyšší v měsíci únoru, kdy byly víc jak dvojnásobné oproti počtu zemřelých v červenci, a podstatně vyšší než v dalších letních měsících.

V letech 1775-1779 již toto zimní maximum není na první pohled tak patrné, ale přesto i zde jasně vidíme únorové maximum počtu zemřelých, podobný počet byl i v prosinci. Jinak byly počty zemřelých poměrně konstantní s výjimkou výrazného minima v červnu případně i květnu a červenci.

Tabulka č. 4.43.: Počet zemřelých podle měsíců v letech 1725-1729

Měsíc/rok	1725	1726	1727	1728	1729	1725-1729
Leden	16	9	26	21	17	90
Únor	21	13	36	23	20	113
Březen	31	20	35	30	23	139
Duben	17	17	52	24	28	138
Květen	26	27	41	24	20	138
Červen	15	21	18	18	14	86
Červenec	27	20	13	18	11	89
Srpen	20	29	19	25	16	109
Září	20	30	18	23	15	106
Říjen	10	12	26	15	19	82
Listopad	18	25	18	23	11	95
Prosinec	7	25	30	15	26	103
Celkem	228	248	332	259	220	1288

pramen: matrika Kutné Hory

Tabulka č. 4.44: Počet zemřelých podle měsíců v letech 1750-54

Měsíc/rok	1750	1751	1752	1753	1754	1750-1754
Leden	12	27	19	20	18	96
Únor	25	38	16	17	25	120
Březen	19	26	18	14	28	105
Duben	10	26	15	19	24	94
Květen	16	20	14	13	25	88
Červen	15	17	13	13	13	71
Červenec	10	5	9	12	15	51
Srpen	15	10	15	28	26	94
Září	22	18	8	24	13	85
Říjen	16	24	15	10	9	74
Listopad	12	27	16	27	16	98
Prosinec	19	24	11	22	16	92
Celkem	190	262	169	216	228	1065

pramen: matrika Kutné Hory

Tabulka č. 4.45: Počet zemřelých podle měsíců v letech 1775-79

Měsíc/rok	1775	1776	1777	1778	1779	1775-1779
Leden	18	13	23	7	29	90
Únor	15	25	18	21	36	115
Březen	21	13	15	19	33	101
Duben	15	13	16	22	33	99
Květen	22	11	10	16	24	83
Červen	14	10	14	23	22	83
Červenec	21	11	12	27	14	85
Srpen	17	12	17	45	23	114
Září	18	11	22	26	18	95
Říjen	25	15	14	20	19	93
Listopad	19	14	17	26	20	96
Prosinec	23	29	17	22	13	104
Celkem	228	177	195	274	274	1158

pramen: matrika Kutné Hory

4.3.4. Úmrtnost za demografických krizí

Mortalitní krize se v období starého demografického režimu dostavovaly velmi často, a měly mnohdy ničující dopad na populace, ničily životy, zdraví, mezilidské vztahy, hospodářství a všechny aspekty lidské společnosti jimi byly ovlivněny. Pokud nepůsobily přímo, byl tady neustále strach z možnosti jejich návratu, ovlivňovaly tak i mentalitu lidí a celé společnosti.

Epidemie moru v letech 1680 a 1713-1715

Průběh moru v roce 1680 v Kutné Hoře měl typický průběh, nákaza se do Kutné Hory šířila směrem od Prahy a měla oproti Praze, kde vrcholila v květnu a červnu, 2-3 měsíce zpoždění. V listopadu a prosinci už pomalu odeznívala, v zimě se vyskytly jen ojedinělé případy. To je dáno tím, že choroba má tendenci šířit se v létě za teplého počasí, přenáší se totiž například prostřednictvím blech z hlodavců, kteří v zimě, s výjimkou myši, nejsou aktivní, což mělo za následek, že se za nepříznivých klimatických podmínek, panujících v zimním období, postup nemoci výrazně zpomaloval.

Tabulka č. 4.46 : Sezonní pohyb zemřelých ve farnosti Kutná Hora v letech 1675-1682

Rok	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	celkem
1675-79	10,2	12,8	13,2	12,2	8,4	9,0	9,0	17,0	10,8	10,4	10,4	9,0	132,4
1680	13	12	15	16	23	20	110	475	629	254	65	23	1655
1681	10	5	5	12	7	2	5	11	7	9	7	5	85
1682	8	11	17	13	7	10	11	11	15	17		5	125

Zdroj: Matrika Kutné Hory

Po odeznění choroby pak obvykle následovalo období se sníženou intenzitou úmrtnosti oproti běžné situaci. Je to patrné i v Kutné Hoře v roce 1681, kdy zde zemřelo pouze 85 osob, přičemž v červenci jen 2 osoby. Oba údaje jsou velice nízké v porovnání s víceletými průměry. Tento atypický jev je dán tím, že osoby, které byly nemocné či oslabené před příchodem nemoci a neměly velkou pravděpodobnost uzdravení, zemřely při příchodu epidemie mezi prvními a po epidemii zůstali jen ti silnější, zdravější a pravděpodobně i mladší jedinci, u nichž byla úmrtnost v následném, ne příliš dlouhém časovém období, výrazně nižší. Neopomenutelným faktorem je i to, že v roce 1680 zemřelo o více než 1400 osob více než v předchozích letech s běžnou úrovní úmrtnosti. Pro město s asi 5-6 tisíci obyvateli je to obrovská ztráta a významné snížení velikosti populace (zhruba o čtvrtinu až třetinu). Menší populace měla pak zákonitě v absolutních hodnotách nižší počty zemřelých a narozených.

Mor, který postihl Čechy a Moravu roku 1713, se objevil v Istanbulu v roce 1711 a šířil se Balkánem až k vojenské hranici v dnešním Chorvatsku. Údajně nemoc zavlekli už v roce 1712 do Vídně a na Moravu obchodníci s dobyt看. V únoru 1713 byly uzavřeny zemské hranice mezi Čechy, Dolními Rakousy a Moravou. Cestující se museli prokázat cestovními pasy, které dokládaly, že nepocházejí ze zasažené oblasti. Pokud tento doklad neměli, museli zůstat 4 týdny v karanténě mimo městské hradby. Zvláštní přísnost platila vůči tulákům, žebrákům, chudým osobám a Židům. Přesto se první případy objevily v březnu 1713 i v Praze. V Praze zemřelo 13 000 osob, v celých Čechách 100 000. Umíral i dobytek, uvádí se 2 mil. kusů.

Tato morová epidemie se Kutné Hoře a pravděpodobně i celému jejímu okolí vyhnula.

Tabulka č. 4.47: Počty zemřelých osob v Kutné Hoře v letech před a po epidemii r.1713

Měsíc/rok	1710	1711	1712	1713	1714
Leden	6	8	14	11	5
Únor	14	8	17	13	7
Březen	16	12	16	14	17
Duben	13	17	13	23	13
Květen	14	5	11	15	11
Červen	14	14	4	14	10
Červenec	9	16	8	10	17
Srpen	23	21	18	13	15
Září	9	15	11	11	16
Říjen	13	10	5	21	14
Listopad	10	9	20	21	12
Prosinec	5	10	13	22	9
Celkem	143	145	150	188	146

Zdroj: Matrika Kutné Hory

Pro potvrzení této domněnky bylo třeba ověřit úroveň úmrtnosti také v sousedních lokalitách. Vybral jsem si Kolín, vzdálený od Kutné Hory 10 km směrem na severozápad, Poděbrady, které jsou stejným směrem vzdáleny asi 26 km, Kouřim asi 20 km na západ, Zásmyky asi 15 km stejným směrem na západ k Praze, Zbyslav asi 11 km na východ a Červené Janovice, které se nacházejí asi 14 km jižněji od Kutné Hory.

Ve sledovaném historickém období se jednalo v případě Poděbrad, Kolína a Kouřimi o královská města s menším počtem obyvatel, než měla Kutná Hora, což je patrné i z počtu zemřelých osob. Červené Janovice byly oproti nim malý městys, stejně jako Zásmyky, Zbyslav byla venkovská farnost. Pro potřeby sledování změn v počtech zemřelých je samozřejmě nutné použít data za větší časové úseky, z nichž je možné vyčíst, jaká byla intenzita úmrtnosti v době před demografickou krizí, v tomto případě morovou epidemií, i v období po jejím odeznění.

Z matrik excerpovaných dat je zřejmé, že v roce 1713 ve Zbyslavi ani v Červených Janovicích nic na přítomnost epidemie nenasvědčuje, úmrtnost nebyla vyšší, ale naopak byla nižší než v předchozím a následujícím roce. Trochu jinak tomu bylo v Zásmykách, kde byl počet zemřelých asi dvojnásobným oproti dalším letům sledovaného období, ale daný nárůst se vztahoval na leden až květen 1713, takže se nezdá být pravděpodobné, že by se v tomto případě jednalo o zemřelé v důsledku morové epidemie, která propukla až v druhé polovině roku 1713. Žádné zvýšení počtu zemřelých osob není patrné ani v záznamech matriky z Poděbrad. V dalších dvou sledovaných lokalitách, tj. v Kolíně a v Kouřimi, byla situace poněkud jiná. Nejedná se sice o náznaky přítomnosti velké epidemie jako v roce 1680 nebo v tom samém čase v Praze, ale

přesto je nutné poznamenat, že počet zemřelých se v Kouřimi zvýšil asi dvojnásobně oproti ostatním sledovaným letům. Ještě zjevnější je zvýšení počtu zemřelých v Kolíně, kde se počet zemřelých nápadně zvýšil od září 1713: v průměru umíralo 10 osob měsíčně, ale v září 1713 jich bylo 20, v říjnu se počet zvýšil na 50, v listopadu na 52. Snad v důsledku nastupujícího zimního období se šíření epidemie zastavilo, když v prosinci 1713 zemřelo už pouze 29 osob a v lednu 1714 jen 14 osob.

Morová epidemie z roku 1713 postihla nejsilněji Prahu a střední Čechy, projevila se s určitostí částečně v Kouřimi a Kolíně (52 km od Prahy), ale okolí Kutné Hory se v podstatě vyhnula.

Tabulka č. 4.48: Poděbrady- počet zemřelých v letech 1712-1715

Měsíc/rok	1710	1711	1712	1713	1714	1715
Leden	7	-	14	14	14	13
Únor	7	-	15	14	11	15
Březen	11	10	11	21	16	15
Duben	7	21	7	19	18	11
Květen	6	14	9	16	15	14
Červen	11	9	18	14	10	11
Červenec	10	16	9	9	12	8
Srpen	8	21	16	8	22	6
Září	12	14	12	14	21	7
Říjen	13	19	25	12	17	8
Listopad	8	14	18	10	14	5
Prosinec	9	21	19	19	34	4
Celkem	109	159	173	170	204	117

pramen: matrika města Poděbrady, svazek č. 4.

Tabulka č. 4.49.: Kolín- počet zemřelých v letech 1713-1715

Měsíc/rok	1713	1714	1715
Leden	11	14	10
Únor	15	11	9
Březen	11	7	11
Duben	20	13	5
Květen	10	5	7
Červen	9	6	6
Červenec	10	7	8
Srpen	10	9	7
Září	20	10	6
Říjen	50	13	6
Listopad	52	11	6
Prosinec	29	5	9
Celkem	247	111	90

pramen: matrika města Kolín, svazek č.5

Tabulka č. 4.50: Farnost Zásmyky počet zemřelých v letech 1713-1715, tj. okolo epidemie z r. 1713

Rok/měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	celkem
1710	3	0	2	3	4	0	0	2	1	3	0	4	22
1711	1	3	3	4	3	2	7	1	2	2	4	9	41
1712	6	4	2	0	3	1	5	1	2	3	2	1	30
1713	12	6	11	10	11	4	4	2	3	2	6	1	72
1714	0	1	4	4	3	4	3	4	2	5	1	4	35
1715	5	6	3	7	8	7	3	5	1	4	2	6	57

Osady: Dolní Chvatliny, Horní Chvatliny, Mlékovice, Nesměň, Sobočice, Vršice, Zásmyky, Barchovice, Doubovčany, Hoštice, Lhotka, Malotice, Ostrov, Toušice

Pramen: Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století (databáze)

Tabulka č. 4.51: Farnost Zbyslav počet zemřelých v letech 1713-1715

Rok/měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	celkem
1710	7	1	6	3	2	3	4	3	2	4	2	0	37
1711	7	3	5	1	4	1	6	4	1	3	0	2	37
1712	1	2	5	7	2	7	11	5	2	2	1	5	50
1713	7	5	3	2	4	3	4	3	1	0	2	6	40
1714	8	3	3	8	2	4	6	3	3	3	3	2	48
1715	3	8	6	8	17	7	13	1	2	0	0	1	66

Osady: Zbyslav, Bílé Podolí, Lovčice, Starkoš, Výčapy, Zaříčany, Brambory

Pramen: Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století (databáze)

Tabulka č. 4.52.: Farnost Červené Janovice - počty zemřelých v letech 1713-1715

Rok/měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	celkem
1710	3	6	4	0	5	1	3	2	1	3	2	2	32
1711	1	4	7	4	5	4	11	1	2	2	1	1	43
1712	2	3	6	3	1	1	4	2	0	0	0	1	23
1713	1	3	0	1	1	0	0	2	4	2	2	1	17
1714	0	4	6	3	3	3	1	4	4	3	1	1	33
1715	2	2	1	0	5	0	3	2	4	0	0	4	23

Osady: Bludov, Chvalov, Červené Janovice, Korutice, Lány, Opatovice, Petrovice, Plhov, Senetín, Turkovec, Újezdec, Vilímovice, Zadní, Zdeslavice, Zhoř

Pramen: Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století (databáze)

Tabulka č. 4.53: Kouřim – přirozená měna v letech 1713-1715

Rok	Narození	Sňatky.	Zemřelí.
1710	59	11	35
1711	49	9	46
1712	65	15	41
1713	52	15	68
1714	47	14	32
1715	61	11	27

pramen: Beránková Jana: Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650-1850, Historická demografie 18, 1994, str.69-104.

4.3.5. Mortalitní krize v období válek s Pruskem

Podle Massima Livi-Bacciho už člověk, který se narodil do 18. století, nepoznal žádnou velkou kolektivní tragédii v podobě epidemií (Děťství, 311). V 18. století byly nejobávanější z nemocí tyfus a neštovice, případně tuberkulóza či syfilis, až v 19. století se objevila cholera, ale mortalitní krize už neměly zásadní ničivý vliv na evropské populace. Vyživovací krize ovšem v době před zavedením železnice a pěstováním brambor se dostavovaly při každé větší neúrodě (1770-1771).

V letech následujících po roce 1713, nebyl příčinou vysoké úrovně úmrtnosti v českých zemích již nikdy mor. Například demografickou krizi z let 1719-1721, jež vyvrcholila v roce 1720, způsobil hlad a neznámá choroba, pravděpodobně tyfus (Dějiny obyvatelstva, 123). Pak se hladomor dostavil v letech 1736-1737, hlavní příčinou vysokého počtu úmrtí byla také otrava námelem z náhražek potravin, alespoň tedy podle soudobých lékařských pozorování.

Mortalita převyšovala v těch časech v českých zemích natalitu i v dalších, zejména válečných letech, v době slezské války (1742, 1743, 1747) a v letech války sedmileté (1758, 1762 a 1763).

V bezprostředním okolí Kutné Hory se odehrály významné bitvy mezi rakouskou a pruskou armádou, bitva u Chotusic v květnu 1742 a pak ještě bitva u Kolína v létě 1757; ve městě byl po bitvě u Chotusic zřízen lazaret. Bylo tudíž zajímavé zjistit z matriky zemřelých, jak se tyto okolnosti projeví v počtech zemřelých.

Tabulka č. 4.54: Počty zemřelých v Kutné Hoře během slezských válek (1740-1743)

Rok	Celkem	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1740	235	20	22	41	29	17	17	12	23	13	18	15	8
1741	257	20	24	26	24	24	20	22	25	25	15	17	15
1742	216	25	24	28	30	46	37	23	28	20	16	18	21
1743	176	19	18	28	18	20	13	7	8	12	9	9	15

pramen: matrika Kutné Hory

Z vývoje počtu zemřelých v jednotlivých měsících se dá kromě obtížně vysvětlitelného maxima 41 zemřelých v březnu 1741 vysledovat skutečně zvýšený počet zemřelých v květnu 1742, právě za pobytu pruských vojsk v Kutné Hoře a samotné bitvy. Ovšem 46 zemřelých v květnu a 37 zemřelých v měsíci následujícím není natolik vysoké zvýšení, jak by se za dané

situace dalo předpokládat. V matrice zemřelých bylo zaznamenáno 6 zemřelých vojáků, z toho 5 pruských (2 původem přímo Pruska, u dalších je uveden původ z Lišan, z Varšavy a dokonce z Itálie).

I pokud bychom odečetli z celkového počtu zemřelých tyto vojáky, zůstane stále ještě vyšší počet zemřelých oproti běžným měsícům, vysvětlitelný právě přítomností vojsk na daném území, ale z matriky zemřelých se nedá přímo vysledovat, šlo-li o zvýšenou mortalitu způsobenou nemocemi nebo případně násilnými činy. I tak je to poměrně malý počet zemřelých za tak mimořádné situace.

Pro porovnání se situací v Kutné Hoře byla úmrtnost v Praze výrazně vyšší, ale to bylo dáno okolností během krizového roku 1742. Zatímco v blízkosti Kutné Hory se odehrála pouze jednorázová, byť velká bitva, Praha byla okupována prakticky po celý rok 1742 francouzskými vojsky. Výsledkem bylo přibližně 1200 osob které zemřely oproti běžnému stavu. Z následující tabulky je zřejmé, že mortalita se zvyšovala s přibývajícím dobou pobytu vojsk ve městě a s prohlubujícími se problémy v dodávkách potravin.

Tabulka č. 4.55: Počty zemřelých a indexy růstu počtů zemřelých osob v Praze v letech 1740-1743 (1740=100) podle kalendářních měsíců

Rok	Zemřelých celkem	Celkem	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII
1740	2124	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1741	2329	110	88	70	94	107	102	119	98	173	106	128	131	140
1742	4513	212	126	116	138	191	242	209	167	353	326	309	241	248
1743	2529	119	214	143	119	128	127	117	81	116	88	87	78	95

pramen: Ludmila Fialová, Vývoj obyvatelstva v Praze v letech 1650-1800 na základě matrik, Historická demografie 30, 2006, str.263.

V prvních letech Sedmileté války se boje opět přenesly do Čech a na Moravu a zejména v roce 1757 se bojovalo v blízkosti Kutné Hory. Z toho důvodu je zajímavé, že v roce 1757 není možné vysledovat v matrice žádné nápadné zvýšení počtu zemřelých, ani zde tentokrát není zmínka o zemřelých vojácích. Zato v následujícím roce 1758, zejména na jeho začátku, zemřelo více lidí než obvykle - asi o 150 (asi o 60 %) více než byl dlouhodobý průměr. Největší úmrtnost byla opět na začátku roku, v březnu zemřelo 59 osob a v dubnu 56 osob. Tentokrát se ale jednalo o větší zvýšení úmrtnosti než v době slezské války a bitvy u Chotusic, ale přesto ani zde nedošlo k tak dramatickému zvýšení mortality, jak by se asi dalo předpokládat.

Oproti tomu v Praze byla situace mnohem dramatičtější, v létě 1757 byla Praha obléhána a bombardována pruským vojskem, což se projevilo zvýšením úmrtnosti o 358 % v červenci a o 292 % oproti stejnému měsíci v roce 1756. I když se tentokrát jednalo o relativně časově

omezenou mortalitní krizi, rozdíl mezi situací v Kutné Hoře je evidentní, Kutná Hora nebyla přímo cílem válečných akcí na rozdíl od Prahy, o kterou se tvrdě bojovalo. Jednoznačně se jednalo o mortalitní krizi v případě Prahy, v případě Kutné Hory do jisté míry také, zvláště porovnáme-li počty zemřelých s epidemií v roce 1713, byla úmrtnost v prvních letech Sedmileté války jednoznačně vyšší.

Tabulka č. 4.56: Počty zemřelých v Kutné Hoře na začátku Sedmileté války

Rok	Zemřelých celkem	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII
1756	204	12	20	17	22	12	13	19	16	11	23	23	16
1757	298	24	13	21	17	24	22	36	39	32	27	25	18
1758	421	31	48	59	56	44	36	31	34	27	24	15	16
1759	211	30	21	24	24	23	12	14	9	16	12	14	12

pramen: matrika Kutné Hory

Tabulka č. 4.57: Počty zemřelých a indexy růstu počtů zemřelých osob v Praze v letech 1756-1759 (1756=100) podle kalendářních měsíců

Rok	Zemřelých celkem	Celkem	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII
1756	2337	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1757	4056	174	133	118	113	113	135	224	358	292	171	149	142	136
1758	3194	137	212	185	185	164	143	121	115	117	97	110	104	97
1759	2580	110	146	117	105	105	107	84	111	129	122	99	105	103

Pramen: Ludmila Fialová, Vývoj obyvatelstva v Praze v letech 1650-1800 na základě matrik, Historická demografie 30, 2006, str. 263.

4.3.6. Mortalitní krize v období hladomoru v letech 1771-1772

Poslední velkou mortalitní krizí na našem území byl hladomor z let 1770-1771, který ovšem zasáhl mnohem více Čechy než Moravu. Předcházelo mu několik neúrodných let ve 2. polovině 60. let 18. století. I za tyto roky jsem shromáždil údaje o úmrtnosti, proto bylo možno na základě matriky zemřelých sestavit následující tabulku č. 4.58. Zvýšená úmrtnost v Kutné Hoře přesně kopírovala období hladomoru v celých Čechách; od července 1771 do června 1772 zemřelo v Kutné Hoře 480 osob. Jelikož jde o období 12 po sobě následujících měsíců, můžeme porovnávat v tomto případě s úmrtností v běžném kalendářním roce.

Při velikosti kutnohorské populace, odhadem přibližně 4-5 tisíc osob, byl podíl zemřelých mezi červencem 1771 a červnem 1772 skutečně okolo 10 %. Při počtu zemřelých (480) se jednalo o dvojnásobek oproti běžnému počtu zemřelých v jednom kalendářním roce (200-250). Je ovšem nutno vzít v potaz, že oběti hladomoru se z matriky stanovit nedají, protože matriční zápis se o příčinách úmrtí nezmiňoval. Takže jsme v tomto směru odkázáni jen na odhady. Protože v roce 1772 zemřelo v Kutné Hoře asi o 200-250 osob více, než bylo běžné, znamená to, že oběti hladomoru mohlo být asi tak 5 % osob v Kutné Hoře. V celých Čechách to bylo asi 250 tisíc (10 % populace; Dějiny obyvatelstva českých zemí, 139). Dá se asi celkem logicky předpokládat, že majetnější městská populace Kutné Hory byla méně postižená, tedy v případě hladomoru, než-li venkovské oblasti.

Z tabulky č. 4.48 je také zřejmé, že průběh hladomoru v jednotlivých kalendářních měsících byl přesně obrácený než u pravého moru. Nešlo o epidemii ve vlastním slova smyslu, lidé sice umírali na různé banální nemoci, ale hlavní příčinou bylo právě vysílení organismu z nedostatku potravin. Proto se úmrtnostní poměry zhoršovaly s přibývajícím časem a krize vrcholila v zimě a zejména na jaře 1772. V létě už v souvislosti s novou úrodou přirozeně odeznívala. To že celá krize trvala tak dlouho, a bylo třeba čekat až na novou sklizeň v létě 1772 bylo zarážející. Císař Josef II. (od roku 1765 vládl spolu s Marií Terezií) sice přikázal otevřít sýpky a dovážet obilí z Uher, ale přesto byly Čechy postiženy hladomorem nejsilněji z celé Evropy. Neschopností vypořádat se s touto mortalitní krizí velmi utrpěla prestiž Habsburků v celé Evropě (Black, 2004).

V tabulce č. 4.58 je vidět jaké byly běžné počty zemřelých v roce 1770, a že se tyto počty nejméně zdvojnásobily zejména v prvních měsících roku 1772. Nápadný je následný pokles počtu zemřelých po odeznění epidemie či hladomoru, kdy v roce 1773 zemřelo v jednotlivých měsících o polovinu osob méně než v běžném roce, což byl obvyklý jev, opakující se po každé mortalitní krizi.

Tabulka č. 4.58: Počty zemřelých v Kutné Hoře v letech 1770-73, v době okolo posledního hladomoru

Rok	Zemřelých celkem	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII
1770	195	23	18	21	20	16	16	17	20	15	12	13	6
1771	297	17	20	18	33	28	26	38	25	24	27	16	33
1772	442	48	41	56	67	61	44	38	13	29	10	18	17
1773	152	13	10	16	26	15	11	8	8	11	12	11	11

pramen: matrika Kutné Hory

Přesto se dá říci, že uvedené údaje o úmrtnosti svědčí o tom, že největší mortalitní krize se odehrávaly v Kutné Hoře i jinde v Čechách a potažmo v celé západní Evropě spíše do 17. století. Například na vrcholu morové epidemie v roce 1680 zemřelo během jediného měsíce v Kutné Hoře (při přibližně stejné velikosti zdejší populace) skoro stejně tolik osob, jako v případě mortalitních krizí 18. století zemřelo za celý rok. Potud se zdá být pravdivá Livi-Bacciho věta z úvodu kapitoly, že skutečně lidé 18. století byli těch nejstrašnějších mortalitních krizí již ušetřeni.

Geografické rozdíly v úmrtnosti v letech 1771-1772

V míře postižení hladomorem byly mezi jednotlivými českými kraje poměrně významné regionální rozdíly. Například W. Abel upozornil na skutečnost, že v Německu byly hladomorem postiženy jednoznačně nejhůř středně velká města. V našich podmínkách možno dodat, že k mortalitní krizi nejvíce postiženým krajům patřily protoindustriální oblasti, kde rozptýlené manufaktury zajišťovaly obživu velkému množství nezemědělského obyvatelstva (Steinbachová, 2001 str. 111-112). Vzhledem k nižší úrodnosti zemědělské půdy, zde nebyly takové zásoby potravin jako v úrodnějších zemědělských krajích. Ani tam ovšem nebyly přebytky natolik velké, takže ceny obilí a dalších potravin stoupaly na mnohonásobek běžné ceny. Tím se stávaly pro většinu lidí v nejhůře postižených oblastech i tak nedostupné.

Protože současně v souvislosti s rozvojem manufakturní výroby přestávalo od 17. století platit, že nejhustěji zalidněné byly kraje s nejpříznivějšími podmínkami pro zemědělství, byl nápadný vzestup počtu obyvatel v podhorských oblastech severozápadních a severovýchodních Čech (viz Tab. č. 3.6.) s rozvíjející se domácí textilní výrobou, předením lnu a tkaním plátna, spřádáním vlny a tkaním sukna. Nové zdroje obživy mimo zemědělství umožňoval zakládat dříve početnější rodinu, než v oblastech odkázaných pouze na zemědělskou výrobu. Proto se zde počet obyvatel zvyšoval rychleji než v Polabí nebo zejména v jižních Čechách.

Tabulka č. 4.59: Počet obyvatel a hustota zalidnění v jednotlivých krajích v letech 1771 a 1773

Kraj	1769	1771		1772		1771	1773	úbytek obyv. v %
	PZ	PZ	I	PZ	I	počet obyv.	počet obyv.	
Kouřimský	5878	14307	243,4	14931	254,0	149 964 ¹	131 834	12,1
Boleslavský	6526	11818	181,1	27773	425,6	221 353	188 677	14,8
Chrudimský	4857	8405	173,0	14916	307,1	176 717	164 436	6,9
Rakovnický	4058	8352	205,8	11084	273,1	102 117	92 387	9,5
Čáslavský	3616	8398	232,2	11327	313,2	127 784	116 779	8,6
Berounský	4598	12159	264,4	12106	263,3	114 157	94 353	17,3
Plzeňský	7997	14710	183,9	18490	231,2	233 156	215 097	7,7
Žatecký	6063	9820	162,0	14176	233,8	194 706	181 396	6,8
Bechyňský	7936	19570	246,6	23328	293,9	262 293	241 703 ²	7,85
Prácheňský	5166	11743	227,3	13998	271,0	158 513	142 633	10,0
Praha x	2396	3780	157,8	3126	130,5	-	-	-

Pozn: PZ- počet zemřelých I- indexy (1769= 100)

(1) Počet obyvatel za rok 1770, v tomto roce bylo v Kouřimském kraji dosaženo maximálního počtu ve sledovaném období

(2) Počet obyvatel roku 1772-roku 1773 chybí údaje pro vikariát Jindřichův Hradec

(x) údaje za Staré a Nové Město převzaty z výsledků matriních sond, ze zpovědních seznamů započteny farnosti sv.Víta, sv.Václava, sv.Tomáše a Panny Marie pod řetězem na M.Straně, sv.Rocha na Strahově a sv. Jana Křtitele na Vyšehradě

pramen: Steinbachová L., Demografický vývoj za hladomoru 1771-1772, Historická demografie 25, str. 111 a 113

K největšímu úbytku obyvatelstva došlo v letech 1771-1772 v kraji Boleslavském, známém v té době rozvíjejícími se textilními manufakturami, ale zejména v kraji Berounském. Poměrně málo, jednoznačně nejmiň ze všech oblastí českých zemí, byla hladomorem v letech 1771-1772 pravděpodobně postižena Praha, která přitom byla, jako všechna větší města, zcela závislá na dodávkách potravin.

Kraj Čáslavský, do kterého patřila Kutná Hora, byl postižen jen průměrně, když zde počet obyvatel mezi lety 1771 a 1773 klesl asi o 8,6%. Přesto zde ale zemřelo v roce 1772 o 313 % osob víc než v roce 1769, což představovalo druhý nejvyšší vzestup počtu zemřelých. Tento zjevný rozpor je možno vysvětlit snad velkou migrací obyvatelstva v té době, zejména nejchudší lidé se snažili nalézt obživu, kterou doma nemohli obstarat, proto se přesouvali zejména do úrodnějších českých krajů. Proto byla překvapivě vysoká i úmrtnost obyvatelstva v úrodných středočeských krajích.

V Kutné Hoře se v zápise matriky úmrtí objevuje za celé období této mortalitní krize, tedy asi od června 1771 do července 1772 několikrát zmínka o tulácích, přesněji řečeno v 6 případech je zde zápis tulák, případně tulák- mendicus, ve 3 případech je zde zapsáno úmrtí tulačky (jedné ve věku 7 let) či 4 leté dcery tuláků, a v 1 případě úmrtí 80letého poutníka. Je zde

také více případů úmrtí, které jsou v matrice zapsány jako přichozi- mendicus (11), nebo přichozi- mendica (15). Věkem se jednalo nejčastěji o osoby starší 60let, v několika případech i starší 80 let, ale je zde mezi přichozími uveden například i 7letý nemocný chlapec. Celkově to představuje 37 osob, které přišly od června 1771 do července 1772 do Kutné Hory a které zde zemřely : 6,8 % z celkového počtu 543 osob zemřelých v daném období. Jistě se zde nacházelo množství osob, kterým příchod do města zachránil život, ještě více takovýchto osob asi hledalo obživu v úrodných venkovských oblastech, kde by se předpokládalo její nejsnadnější obstarání.

Věk zemřelých v letech 1771-1772

Pokud se zaměříme na analýzu úmrtnosti během mortalitní krize 1771-1772 podle věku a pohlaví, zjistíme, že alespoň ve městě Kutná Hora můžeme nalézt doklady, že mortalita byla v tomto období do jisté míry selektivní. Ačkoli Lucie Steinbachová došla k závěru, že zvýšená úmrtnost postihla stejnou měrou všechny věkové kategorie obou pohlaví (Steinbachová, 2001, 101-128), přesto se na konkrétním případě Kutné Hory zdá být prokazatelné, že tomu tak zcela úplně nebylo. Jak je patrné z tabulky č.4.60, úmrtnostní poměry se výrazně změnily zejména v nejnižších věkových skupinách, kdy jejich podíl na celkovém počtu zemřelých výrazně snížil. Ve středních věkových se v průběhu této mortalitní krize úmrtnostní poměry příliš nezměnily, zato ke zhoršení došlo u starších osob.

V porovnání počtu zemřelých dětí do 1 roku, nebo přesně ve věku 1 rok (podle záznamů matriky) je patrné, že tyto se od roku 1770 do roku 1772 výrazně nezvýšily, v roce 1771 byly dokonce nižší než v roce 1770. Velmi výrazné je ale snížení procentuálního zastoupení zemřelých v této věkové skupině na celkovém počtu zemřelých z 32,3% na 14,9% na vrcholu mortalitní krize v roce 1772. Přitom již v roce 1773 stoupl podíl na 34,4%. Obecně platné pravidlo, že úmrtnostní poměry u kojenecké a vůbec dětské složky populace jsou velmi citlivé na případné zhoršení životních podmínek se zde neprojevilo. Malým dětem se zjevně přednostně dostávalo v tomto období dostatečné péče.

Ve vyšších věkových skupinách se úmrtnostní poměry nezměnily tak výrazně, ale jisté rozdíly bylo možné vysledovat. Tak například v porovnání s rokem 1770, kdy zemřelo věkové kategorii 50-54 let pouze 11 osob, zemřelo v roce 1772 v tomto věku 47 osob. To představuje zvýšení podílu zemřelých z 6,7% na 10,6%. V širě vymezené věkové skupině 50-69 zemřelo v Kutné Hoře v roce 1770 pouze 21 osob (10,8% zemřelých v tom roce), zatímco roku 1772 již 117 osob (26,4% zemřelých v tom roce). A při tom musíme vzít v potaz, že v druhé polovině roku 1772 již mortalitní krize pominula, a tudíž se výrazně zlepšily úmrtnostní poměry

i proti běžné situaci, což je obvyklý jev po odeznění určité epidemie, či hlodomoru, jako v tomto případě.

Tabulka č. 4.60: Zemřelí v Kutné Hoře podle věku v letech 1770-1773

Věk	1770				1771				1772				1773			
	M	Ž	C	C %	M	Ž	C	C %	M	Ž	C	C %	M	Ž	C	C %
-1rok	30	25	55	28,2	20	26	46	15,6	25	25	50	11,3	19	19	38	31,9
1rok	5	3	8	4,1	7	8	15	5,1	7	9	16	3,6	0	3	3	2,5
1-4	18	21	39	20,0	25	38	63	21,4	24	28	52	11,8	9	6	15	12,6
5-9	4	16	20	10,3	8	7	15	5,1	18	18	36	8,1	5	4	9	7,6
10-14	2	0	2	1,0	4	0	4	1,4	9	3	12	2,7	0	1	1	0,8
15-19	0	1	1	0,5	1	1	2	0,7	8	10	18	4,1	0	0	0	0,0
20-24	1	2	3	1,5	3	4	7	2,4	6	4	10	2,3	0	0	0	0,0
25-29	1	0	1	0,5	2	3	5	1,7	5	3	8	1,8	0	0	0	0,0
30-34	3	2	5	2,6	2	3	5	1,7	5	12	17	3,8	1	2	3	2,5
35-39	4	2	6	3,1	3	8	11	3,7	5	9	14	3,2	1	0	1	0,8
40-44	1	1	2	1,0	3	6	9	3,1	12	14	26	5,9	1	2	3	2,5
45-49	0	3	3	1,5	7	5	12	4,1	9	5	14	3,2	1	4	5	4,2
50-54	5	8	13	6,7	11	9	20	6,8	21	26	47	10,6	3	2	5	4,2
55-59	1	1	2	1,0	1	3	4	1,4	10	9	19	4,3	0	2	2	1,7
60-64	2	4	6	3,1	6	21	27	9,2	11	28	39	8,8	2	4	6	5,0
65-69	0	0	0	0,0	3	3	6	2,0	4	8	12	2,7	0	2	2	1,7
70-74	3	3	6	3,1	4	8	12	4,1	8	11	19	4,3	3	4	7	5,9
75-79	6	2	8	4,1	2	2	4	1,4	1	4	5	1,1	3	3	6	5,0
80-84	2	3	5	2,6	8	11	19	6,4	7	5	12	2,7	3	3	6	5,0
85-89	1	3	4	2,1	0	1	1	0,3	2	5	7	1,6	0	0	0	0,0
90+	1	4	5	2,6	2	4	6	2,0	1	4	5	1,1	2	3	5	4,2
nejz.	1	0	1	0,5	2	0	2	0,7	-	1	1	0,1	1	1	2	1,7
cel.	91	104	195	100,0	124	171	295	100,0	201	241	442	100,0	54	65	119	100,0

pramen: matrika Kutné Hory

Následující tabulka má ukázat, do jaké míry se lišila úmrtnost v prvních měsících mortalitní krize, což se časově překrývá s obdobím 2. poloviny roku 1771, a v druhé části, která trvala po celé 1. pololetí roku 1772 a která, jak je patrné z uvedených dat, měla mnohem horší průběh, pokud se týká úmrtnostních poměrů. Jestliže od července do prosince roku 1771 zemřelo v Kutné Hoře 164 osob, pak od ledna do června roku 1772 to bylo 315 osob, tedy 34,2 % zemřelých připadalo na druhou polovinu roku 1771, zatímco 65,8% zemřelo během vlekloucí se mortalitní krize v první polovině roku 1772.

V tabulce jsou také uvedeny data za širší vymezení demografické krize, kdy je zde započítáváno už první zvýšení úmrtnostních poměrů z června 1771 a jejich doznívání v červenci 1772.

Tabulka č. 4.61 : Zemřelí podle věku v Kutné Hoře během hladomoru od června 1771 do července 1772 (a v 2. pol roku 1771 a 1. pol r. 1772)

Věk	Červenec-prosinec 1771			leden-červen 1772			červen 1771-červenec 1772		
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem
-1rok	12	13	25	16	18	34	34	34	68
1rok	5	6	11	5	7	12	9	17	26
1-4	12	24	36	17	23	40	34	46	80
5-9	5	7	12	12	14	26	22	23	45
10-14	4	-	4	6	1	7	11	1	12
15-19	-	-	0	5	8	13	7	8	15
20-24	-	3	3	5	1	6	6	6	12
25-29	-	2	2	3	2	5	4	5	9
30-34	2	1	3	5	9	14	7	11	18
35-39	2	3	5	5	8	13	7	12	19
40-44	3	3	6	10	8	18	14	14	28
45-49	4	4	8	8	3	11	12	8	20
50-54	3	6	9	15	16	31	22	30	52
55-59	1	3	4	7	8	15	9	11	20
60-64	5	9	14	8	20	28	14	30	44
65-69	1	-	1	3	4	7	4	6	10
70-74	5	-	5	6	8	14	8	11	19
75-79	1	2	3		3	3	2	6	8
80-84	5	5	10	5	2	7	10	7	17
85-89	-	-	0	1	4	5	2	4	6
90+	2	1	3	1	4	5	3	5	8
nezjišt.	-	-	0	1	-	1	1		1
Celkem	72	92	164	144	171	315	242	295	537

pramen: matrika Kutné Hory

Vzhledem ke specifickému průběhu epidemie moru v roce 1713, se dá říci, že mnohem horší dopad měla v této části středních Čech a také ve východních Čechách mortalitní krize v období hladomoru let 1771-1772. Ta postihla jednotlivé kraje v Čechách výrazně selektivně, velmi silně například kraj Berounský a Boleslavský, kraj Čáslavský, kam patřila i Kutná Hora, jen středně silně. Podle Steinbachové zde zemřelo 8,6 % obyvatel oproti 17,3 % a 14,8 % v krajích předešlých. V městě Kutná Hora zemřelo za rok trvání této mortalitní krize (vymezíme-li ji obdobím července 1771 až června 1772) 470 osob, tedy při odhadované velikosti populace okolo 4,5 tisíce osob se jednalo o něco více jak 10 % populace (samozřejmě ne všichni zemřeli v důsledku hladomoru). Specifikem byla jistá selektivita úmrtnosti podle věku, kdy výrazně horší úmrtnostní poměry byly ve vyšších věkových skupinách. Vždyť

například dětí mladších 1 roku zemřelo v roce 1770 z celkového počtu zemřelých 28,2 %, v době vrcholící mortalitní krize to bylo pouze 11,3 %. Zato výrazně se zhoršily úmrtnostní poměry ve věkové skupině 50-69 let, kdy v roce 1770 zemřelo 18 osob (tedy 9,2 % z celkového počtu zemřelých), zatímco v roce 1772 to bylo 117 zemřelých v této věkové skupině, což představuje 26,4 %. Ale například v případě dětí ve věku 1-9 let se úmrtnostní poměry sice změnily jen mírně, ovšem poněkud překvapivě se snížil podíl zemřelých v této věkové skupině. V roce 1770 zemřelo 55 dětí ve věku 1-9 let, tedy 28,2 % všech zemřelých, oproti tomu v roce 1772 to bylo 104 děti tohoto věku, tedy 23,7 % všech zemřelých. Celkově možno konstatovat, že co se týká celkového počtu zemřelých během této mortalitní krize, i zde se potvrdil předpoklad, že zemřelo okolo 10 % osob, jak se zmiňují již dobové prameny.

5. Křestní jména dětí narozených (v manželství) v Kutné Hoře v letech 1725-1770

Volba křestního jména v minulých dobách méně závisela na individuální vkusu rodičů a více na kulturních a společenských vazbách. Na jedné straně se v mnoha, zejména šlechtických rodinách, křestní jména dědila po generace, zatímco u prostých lidí se více obměňovala. I zde ale do značné míry platilo, že volba jména byla výrazem úcty či závazku k nějaké konkrétní osobě, například kmotru dítěte, či jiné, rodinně blízké osobě. Na straně druhé stavěla křtěné dítě pod ochranu světce, jehož jméno mělo nosit, který či která, zároveň svými obecně známými vlastnostmi byl/a vzorem, kterému se dítě v přáních rodičů ale i církevních autorit mělo přiblížit.

Používání a volba křestních jmen v českých zemích prošla dlouhým vývojem. V nejstarších historicky zaznamenaných dobách, tedy s příchodem křesťanství v 9. a 10. století převažovala u nás jednoznačně jména slovanská. Ta se dělila podle stavovské příslušnosti. Jména složená byla vyhrazena pouze pro děti z urozených rodin (Boleslav, Vratislav, Ludmila), zatímco pro poddaný lid byla vyhrazena jména jednoduchá (Chval). Jména cizího původu se začala objevovat teprve později - nejstarší křesťanská jména u nás začala zdomácnět až teprve v 13. století (Jan, Jiří). Teprve v průběhu 14. století se významně rozšiřuje kult svatých a začalo převládat používání světeckých jmen nad jmény slovanskými (Pohanka, 2002, 30).

V 16. století pak vedle sebe v českých zemích existovala jak jména slovanská, tak jména křesťanská či biblická jména cizího původu (latinská a hebrejská). Dál se ovšem u mužů běžně používala slovanská jména (Čeněk, Jaroslav, Půta), ovšem u žen byla slovanská jména méně

častá (Bohunka, Kuňka). Z jmen biblického či církevního původu se místo dříve oblíbených novozákonních jmen začaly v době reformace a humanismu uplatňovala i jména starozákonní (Adam, Amos) u žen Eva. Třetí skupinu tvořila germánská jména (Vilém) nebo z románského prostředí (Maxmilián), ta byla ovšem mnohem častější zejména v případě žen - nejčastějšími byly Benigna, Bibiana, Luisa, Lukrécie nebo Polyxena (Holý, 2004, 17-18).

I ve jménech dál existovaly stavovské rozdíly, výjimkou byly například ve všech společenských skupinách používaná jména Matěj, Kateřina, ale například převážně mezi šlechtou byla používána jména Jakub a Dorota. Mezi měšťany byly nejčastější jména Diviš a Jitka, mezi venkovským obyvatelstvem pak Václav a Barbora. Tyto zvyklosti se ovšem během desetiletí postupně vytrácely (Pohanka, 2002, 31).

V 17. století (po roce 1614) platil Římský rituál vydaný papežem Pavlem V., který varoval před užíváním pohanských, bájeslovných nebo dokonce směšných či vulgárních jmen, již před tím Tridentský koncil (1545-1563) doporučoval používat jména z římských svatých. Ve větší míře se začíná objevovat používání dvou jmen (Anna Marie). V souvislosti s kanonizací barokních světců se v českých zemích v 18. století začínají nejčastěji objevovat jména (František, Josef, Marie, Terezie).

Jak je z matrik patrné, četnost jednotlivých křestních jmen měla během roku určité vrcholy. Je zřejmé, že v minulosti platil zvyk, a to zejména na vesnici, že se dítě pojmenovávalo po nejbližším svatém v katolickém kalendáři. Na tuto skutečnost upozornila mimo jiných autorů kupříkladu Petra Brabcová ve své studii o moravské vesnici Komín (Brabcová, 1996, 103). Proto například jménem Antonín byli nejčastěji pokřtěni chlapci v červnu a květnu (svátek sv. Antonína z Padovy připadá na 13.6.), jménem Josef pak nejvíce v březnu (svátek sv. Josefa 19.3.) a dívčí jméno Anna bylo nejčastěji dáváno děvčatům narozeným v červnu a červenci (svátek sv. Anny připadá podle katolického kalendáře na 26.7.).

Pro srovnání možno uvést nejobvyklejší dívčí a chlapecká křestní jména, tak jak je zaznamenala právě Petra Brabcová v případě moravské vesnice Komín. V Komíně byly v letech 1700-1759 nejčastějšími ženskými jmény Marina (47), Kateřina (40), Anna (35), Veronika (17), Tereza (16) a Rosalie (15), zatímco v případě narozených chlapců byla nejčastější následující jména v pořadí: Antonín (26), František (26), Matyáš (25), Josef (22), Jakub (21) a Jan (18) (Brabcová, 1996, 142-143).

Z porovnání zastoupení jednotlivých křestních jmen mezi Kutnou Horou a Komínem jsou patrné určité rozdíly. Tak zejména křestní jméno Marina (nezaměňovat s Marií) bylo zřejmě místní zvláštností této moravské obce, v Kutné Hoře se nevyskytovalo vůbec. Také jméno

Rosalie bylo v Kutné Hoře jen velmi výjimečné. Převládala zde jména běžně používaná i v jiných lokalitách, snad jen jméno Barbora bylo o něco oblíbenější než jinde, souviselo to s tím, že sv. Barbora jako patronka horníků (a dělostřelců), byla také patronkou Kutné Hory a byl jí zasvěcen farní chrám.

Z mužských jmen bylo v Kutné Hoře nejoblíbenější tradiční křestní jméno Jan, Antonín který byl nejčastěji zastoupen právě v Komíně byl v Kutné Hoře oblíben podstatně méně, i když se také objevil mezi 10 nejoblíbenějšími kutnohorskými jmény.

Tabulka č. 5.1.: Zastoupení křestních jmen dívek narozených v Kutné Hoře v letech 1726-1770

Jméno	Počet dívek	Podíl (%)
Anna	1370	17,9
Kateřina	712	9,3
Marie	704	9,2
Barbora	686	8,9
Dorota	217	2,8
Alžběta	199	2,6
Josefa	187	2,4
Veronika	151	2,0
Terezie	134	1,7
Ludmila	118	1,5

pozn: jsou zahrnuty pouze manželsky narozené děti

pramen: matrika Kutné Hory

Z matriky křtů manželsky narozených dětí v Kutné Hoře za celé sledované období, tedy v letech 1726-1770 je patrné, že existovalo jen asi 10 výrazně oblíbených křestních jmen u obou pohlaví, u nichž podíl jejich nositelů přesáhl 1 %. Jen výjimečně se vyskytovala nějaká jiná křestní jména.

Tabulka č. 5.2.: Zastoupení křestních jmen chlapců narozených v Kutné Hoře v letech 1726-1770

Jméno	Počet chlapců	Podíl (%)
Jan	1200	14,8
František	862	10,6
Josef	852	10,5
Václav	744	9,2
Antonín	271	3,3
Ignacius	247	3,0
Karel	222	2,7
Bernard	155	1,9
Matěj	141	1,7
Jakub	133	1,6

pozn: jsou zahrnuty pouze manželsky narozené děti

pramen: matrika Kutné Hory

V případě žen, výrazně převažovalo jméno Anna (17,9 %), následované Kateřinou, Marií a Barborou (všechny okolo 9 %). Další ženská jména byla už podstatně méně zastoupena, Dorota (2,8 %), Alžběta (2,6 %), Josefa (2,0 %), Terezie (1,7 %) a nejoblíbenější ženské jméno slovanského původu-Ludmila (1,5%). V případě mužských jmen také převládaly pouze čtyři jména, vedle nejoblíbenějšího Jana (14,8 %), to byl František, Josef a český zemský patron Václav (všechny okolo 9 %). Méně časté už byla jména Antonín (3,3%) , Ignác (3,0%) a Karel (2,7 %), následovaná Bernardem (1,9 %), Matějem (1,7 %) a Jakubem (1,6%). Ostatní jména se vyskytovala opět jen u necelého 1,0 % manželsky narozených dětí.

6. Závěr

V této práci jsem se pokusil analyzovat na základě dat matrik základní demografické charakteristiky populace města Kutná Hora v době starého demografického režimu před demografickým přechodem. Použil jsem modifikovanou Henryho metodu rodinných listů, kdy jsem místo klasického sestavování rodinných listů na jednotlivé archy papíru celý tento proces jsem prováděl po jednotlivých krocích v počítači s použitím programu Excel, protože takto bylo možné s těmito daty pracovat mnohem snáze, byť celkovou pracnost tohoto postupu to snížilo jen málo.

Na základě dlouhodobého vývoje porodnosti a úmrtnosti a pomocí dat ze zповědních seznamů jsem se pokusil odhadnout počet obyvatel Kutné Hory v 18. století. Počet obyvatel města se v této době zvyšoval jen mírně, což nepochybně souviselo s celkovou stagnací městského hospodářství, neboť těžba stříbra byla postupně omezována a i jinak význam Kutné Hory klesal.

Analýza regionálního původu snoubenců prokázala značnou mobilitu české populace již v tomto období. Překvapivě bylo jen malá osob, které se v Kutné Hoře narodily, uzavřely zde sňatek, narodily se jim tu děti a posléze zde zemřely. Tato skutečnost je z našeho prostředí sice dostatečně známá díky studiím některých českých historiků, avšak dosud se vymyká obecné představě o společnosti konce feudalismu. K tomuto faktu se ale váže problém získání dostatečně velkého souboru statistického souboru; jehož rozsah nakonec zdaleka neodpovídá kvantu na získání dat vynaložené práce; velká část osob se z další evidence zcela vytrácí a v následné demografické analýze nefiguruje, neboť další informace o jejich životě nejsou k dispozici.

Společenská skladba obyvatelstva, jak ji lze získat z fasí tereziánského katastru k roku 1733, dokládá typický obraz poněkud stagnujícího města, stojícího stranou převratných změn v rozvíjejících se protoindustriálních oblastech, kterými v našich zemích byly zejména severovýchodní a severozápadní Čechy. Ukázalo se však, že na rozdíl od fasí, matriky z té doby dokládají stále ještě velký počet horníků, což by se dalo vysvětlit objevením nových nalezišť stříbra na Skalce, právě ve sledované době (1733).

Analýza sňatečnosti ukázala, že v Kutné Hoře byly v průběhu 18. století uzavírány sňatky v poměrně vysokém věku. Byl velmi nízký podíl vdaných dívek mladších 20 let (okolo 10 %), z nichž naprostá většina se vdala těsně před touto věkovou hranicí, takže se jim první dítě

narodilo až ve věku 20-24 let. Celkově byly ale sňatky posouvány do vyššího věku, takže průměrný věk při vstupu do manželství byl v Kutné Hoře v letech 1741-1755 u mužů 28,8 let a u žen 27,2 roky, zatímco v letech 1726-1740 činil jen 26,3 roku u mužů a 24,2 roky u žen.

Se sňatečností se pojil další fakt, který byl poněkud překvapivý, a to, že kromě relativně malého rozdílu věku snoubenců, byla obecně malá důležitost věkových rozdílů mezi snoubenci, neboť relativně časté bylo zastoupení párů, kde žena byla při prvním sňatku starší než muž. Při analýze věku žen při narození prvního dítěte jsem došel ke zjištění, že v Kutné Hoře činil v průměru 27,6 let, průměrná délka meziporodního intervalu byla 26 měsíců; první děti se rodily v průměru 14 měsíců po uzavření sňatku, což se blíží údajům jiných autorů, Např. Petra Brabcová pro vesnici Komín uvádí v letech 1720-1739 také 14,0 měsíců. Podíl předmanželských koncepcí nebyl příliš vysoký, asi jen 15%.

Specifické míry plodnosti žen v Kutné Hoře byly o něco nižší než v jiných českých lokalitách (Budyně nad Ohří, Břevnov) a zároveň platilo, že v každé věkové skupině, bez ohledu na výši sňatkového věku, byly výrazně nejvyšší v období po narození prvního dítě, v následujících pětiletých věkových intervalech již byly podstatně nižší.

Poměrně vysoký byl v Kutné Hoře i podíl nemanželsky narozených dětí, který se zřetelně rozděloval na dvě různá období. Na začátku 18. století se podíl těchto dětí pohyboval okolo 2-3%, přitom do poloviny 18. století mírně stoupal až k hodnotám okolo 5%. V druhé polovině 18. století (po roce 1750), se zvýšil na přibližně 10%, což je v kontextu českých zemí poměrně vysoká hodnota, ale odpovídá výsledkům zjištěným i z prostředí jiných českých měst (např. Plzně).

Analýza úmrtnosti ukázala, že úmrtnostní poměry se v průběhu 18. století podstatně neměnily, nedocházelo ještě k jejich zlepšování, snad s jedinou podstatnou výjimkou, jíž bylo vymizení velkých epidemií. Naprosto evidentní je to v případě epidemie z let 1713-1715, která se Kutné Hoře, podobně jako celému kraji Královohradeckému a Žďárskému, zcela vyhnula. A tam, kde se objevila, měla většinou mírnější průběh (s výjimkou Prahy), než v minulosti. Příčinu nelze ale hledat ve zlepšení zdravotních podmínek, ale spíše v hygienických a organizačních opatřeních.

Velmi vysoká byla v Kutné Hoře úroveň kojenecké úmrtnosti, která ale zároveň výrazně kolísala, pohybovala se od 250 ‰ letů bez výrazných epidemií, po téměř 420 ‰, v letech s velmi nepříznivým vývojem mortality. Tyto hodnoty jsou extrémně vysoké, i když je známo, že obdobné hodnoty byly zaznamenány i v jiných lokalitách, například na začátku 19. století v některých letech v Praze. V Kutné Hoře se jedná o přechodné výchylky, ty ale byly relativně časté. Celkově se dá říct, že populace Kutné Hory vykazovala velmi podobné demografické charakteristiky jako většina podobně velkých měst v Čechách.

Ze všech dat vyjadřujících demografické poměry v Kutné Hoře po většinu 18. století vyplývá, že vystihují společenský i hospodářský vývoj v dané době, tak jak ho známe z historických pramenů. Nejen na základě fasí tereziánského katastru, ale i dle rozboru farních

matrik se ukazuje relativní neměnnost a stabilita poměrů v Kutné Hoře, kontrastující se změnami v těch oblastech českých zemí, kde se v té době rozvíjela protoindustriální výroba, zvláště v severozápadních a severovýchodních Čechách. Proto v Kutné Hoře demografické charakteristiky zcela odpovídaly situaci podobných měst v období před demografickým přechodem.

Prameny a literatura:

Prameny:

Matrika pro Kaňk: sign. M 10-1/K-1

Matrika pro Kolín: sign. M 15-1-3,4

Matrika pro Kutnou Horu: sign. M 10-1-1,2,3,4,5,6,7 SOA Praha

Matrika pro Poděbrady: sign. M 15-1-3,5

Edice:

Maur Eduard, Pišová Dagmar, 1994: Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702, Historická demografie 18, str.7-67

Nejstarší zповědní seznamy 1628-1670, (E. Čáňová) III. svazek

Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754-1918, Díl I. 1754-1865, Český statistický úřad 1978

Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Čáslavsko . 1 a 2, Zpracovaly a úvod napsaly Magda Zahradníková a Eva Štrejnová. Státní ústřední archiv v Praze 1999, 633 s.

Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, Národní archiv, Praha, 2005 (Ebelová Ivana, Holá Mlada, Rezníček Michal, Sádlová Renata)

Tereziánský katastr český 1748

Zповědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671-1725 (J.V.Šimák), I díl Boleslavsko, Kouřimsko, Chrudimsko, Čáslavsko

Vydané prameny:

Balbín Bohuslav, 1986 : Krásy a bohatství české země (výbor z díla rozmanitosti českého království) Panorama, Praha

Bydžovský Marek z Florentina, 1987: Svět za tři českých králů –Ferdinand I,Maxmilián I, Rudolf II, Rudé Právo, Praha

Dačický z Heslova Mikuláš, 1996: Paměti (s úvodem Josefa Janáčka), Akropolis, Praha

Goethe Johann Wolfgang, 1998: Z mého života- báseň i pravda,, Mladá fronta, Praha

Heřmanský František, 1979: (překlad) Vavřinec z Březové, Husitská kronika- Píseň o vítězství u Domažlic, Svoboda, Praha

Komenský Jan Amos, 1987: O sobě, Odeon, Praha

Použitá literatura:

- Anderson M. S., 1966: Eighteenth- century Europe 1713-1789, Oxford University Press, London
- Agnew Hugh LeCaine, 2004: The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown, Hoover institution Press, Stanford, California
- Bahlcke Joachim, Eberhard Winfried, Polívka Miloslav, 1998: Böhmen und Mähren, Alfred Kroner Verlag, Stuttgart
- Bahlcke Joachim, Eberhard Winfried, Polívka Miloslav, 2001: Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska, Argo, Praha
- Banks J. A., 1972: Historical sociology and the study of population, Population and social change, London, str. 55-70
- Bělina Pavel, 1999: Dějiny zemí Koruny české II., od nástupu osvícenství po naši dobu, Paseka, Praha
- Bělina Pavel, Kaše Jiří, Kučera P. Jan, 2006 : České země v evropských dějinách, díl II., 1492-1756, Paseka, Praha, Litomyšl
- Beneš Zdeněk, Jančík Drahomír, Kuklík Jan ml. a kol., 2002: Rozumět dějinám- Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948, Gallery s.r.o. pro Ministerstvo kultury České republiky, Praha
- Beránková Jana, 1994: Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650-1850, Historická demografie 18, str.69-104
- Bergerová Natalia (red.), Bondyová Ruth, Doschl Viktor a kol, 1992.: Na křižovatce kultur- historie československých Židů, Mladá fronta, Praha
- Biraben Jean-Noel, 1972: Certain demographic characteristics of the plague epidemic in France, 1720-1722, Population and social change, London, str. 233-242
- Black Jeremy, 2003: Evropa osmnáctého století, Vyšehrad, Praha
- Brabcová Petra, 1996: Demografická charakteristika venkovské rodiny na Moravě v protostatistickém období, vytvořená na základě údajů získaných excerpcí církevních matrik pro vesnici Komín v průběhu 18.století, Brno
- Brabcová Petra, 2001: Plodnost vdaných žen v první polovině 18.století dle dvou brněnských farností, Historická demografie 25, str.85-100
- Brabencová Jana, 1994: Přirozený pohyb obyvatelstva v obci Vráž v letech 1601-1850, Historická demografie 18, str.115-126
- Buchvaldek Miroslav, Haubelt Josef, Havránek Jan a kol., 1986: Československé dějiny v datech, Svoboda, Praha
- Bumba Jan, 2007: České katastrofy od 11. do 21.století, Grada Publishing a.s., Praha
- Carr-Saunders, A. M., 1964: World population: Past growth and present trends, Frank Cass & co.Ltd, London
- Čáňová Eliška, 1971: K problematice zповědnic seznamů arcibiskupství pražského, jako pramene pro demografickou statistiku, Historická demografie 5, str-47-60

- Čapka František, 1998: Dějiny zemí koruny české v datech, Libri, Praha
- Čechura Jaroslav:, 2001 Selské rebelie roku 1680, Libri, Praha
- Dokoupil a kol., 1999: Přirozená měna obvatelstva českých zemí v 17. a 18.st., Praha
- Demeny Paul, 1972: Early fertility decline in Austria-Hungary: a lesson in demographic transition, Population and social change, London, str. 153-172
- Dibelka Jaroslav, 2007: Obranné strategie „zmrhaných“ žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století, Historická demografie 31, str. 5-48
- Dickinger Christian, 2002: Habsburkové bez iluzí (jací byli doopravdy?), Brána, Praha
- Dokoupil Lumír, Nesládková Ludmila, 1994: K základním tendencím vývoje populace Moravy od Třicetileté války do revoluce 1848, Historická demografie 18, str.105-114.
- Dudáček Karel, Fialová Ludmila, Horská Pavla, Repášová Marie, Sládek Miloš, 1989: On using the 1661-1839 Lists of Subjects of the Třeboň Dominion to study the age structure of the population. Historická demografie 13, s. 59-124.
- Dûpaquier J., 1997: La connaissance démographique. In: Bardet J.-P. a Dûpaquier J. (eds): Historie des populations de l'Europe I., s. 218-238.
- Dvořák Rudolf, 2000: Dějiny markrabství moravského II., Levné knihy Kma, Praha
- Ehmer Josef, 1991: Heiratsverhalten, Sozialstruktur, ökonomischer Wandel, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- Evans R. J. W. , 2003: Vznik habsburské monarchie 1550-1700, Argo, Praha
- Fialová Ludmila, Horská Pavla, Kučera Milan, Maur Edvard, 1996: Dějiny obyvatelstva českých zemí, Mlada fronta, , Praha
- Fialová Ludmila, 2002: Historicko demografický průzkum přirozené měny obyvatelstva v podmínkách České republiky
- Fialová Ludmila, 2006: Mobilita obyvatelstva ve farnosti sv.Kříže v Praze v polovině 18. století, Historická demografie 30 suplement, str. 243-260
- Fialová Ludmila, 2000: Poznámky k možnostem studia úmrtnosti obyvatelstva českých zemí v 18.století, Historická Demografie 24, str.163-188
- Fialová Ludmila, 2006: Vývoj obyvatelstva Prahy v letech 1650-1800 na základě matrik, Historická demografie 30, str. 219-276
- Fialová Ludmila, 1994: K vývoji obyvatelstva přirozenou měnou v českých zemích v 17. a 18. století, Historická demografie 18, str.127-166
- Foucault Michel, 2005: Je třeba bránit společnost, kurs na Collège de France, Filosofie nakladatelství Filosofického ústavu akademie věd, Praha
- Frais Josef, 2005: Reformy Marie Terezie a Josefa II. (nejen v českých zemích), Akcent , Třebíč
- Fukala Radek, 2005: Sen o odplatě, dramata třicetileté války, Nakladatelství Epoque, Praha
- Glass D.V., 1972: Notes on the demography of London at the end of seventeenth century, Population and social change, The Camelot Press Ltd., London, str. 275-286
- Goubert Pierre, 1972: Legitimace fertility and infant mortality in France dutiny the eighteenth century: a comparison, Population and social change, London,str. 321-330

- Grulich Josef, Zeithofer Hermann, 1998: Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení, *Historická demografie* 22, str. 79-105
- Grulich Josef, 2000: „Slavnostní okamžiky“ –svatební a křestní obřad v období raného novověku, *Historická demografie* 24, str.49-82
- Grulich Josef, 2006: Sňatkové migrace na jihu Čech (1750- 1824), *Historická demografie*, 30 supplement, str. 19-72
- Grulich Josef, 1996: Zu ausgewählten Aspektendes Familien- und Lebenszyklus (Ein Beitrag zur Geschichte des südböhmischen Landes im 17.und 18.Jahrhundert am Beispiel der Herrschaft Chynov), *Historická demografie* 20, str.9-56
- Hansen Karin, 1977: Historische Familienforschung, *Bevölkerungsgeschichte-Historische Sozialwissenschaft*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, str. 59- 95
- Heer M. David, 1972: Economic development and the fertility transition, *Population and social change*, London,str. 99-114
- Hejzelna Jan, 2006: Památky královského horního městys Kaňku, Martin Bartoš-Kuttna, Kutná Hora
- Henry Louis, 1972: Historical demography, *Population and social change*, London, str.43-54
- Herm Bernard, 1988: Aufstieg, Glanz und Niedergang des Hauses Habsburk, Econ Verlag GmbH, Düsseldorf, Wien
- Heřmánková Marie, 2000: Demografický vývoj unětické farnosti v 18.století, *Historická demografie* 24, str.83-107
- Hoffmann František, 1992: České město ve středověku, Panorama, Praha
- Hohenberg M.Paul, Lees Lynn Hollen, 1985: The making of Urban Europe 1000-1950, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts and London, England
- Hollingsworth T. H., 1972: The importace of the quality of the data in historical demography, *Population and social change*, London, 71-86
- Holubová Michaela, 2004: Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobronice od konce 18.století do druhé poloviny 19. století, *Historická Demografie* 28, str.111-156
- Holý Martin, 2004: Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku, *Historická demografie* 28, str. 15-33
- Horský Jan, 1997: Rodina našich předků, Nakladatelství Lidové noviny, Praha
- Horský Jan, Sedlačková Iva, Seligová Markéta, 1996: Ein einheitliches „altes demographisches Regime“ oder die Bindungeines demographischen Verhaltens zu „Ökotypen“?Betrachtungen uber den Erklärungswert des Einwohnerglaubenverzeichnisses vom Jahre 1651 für das Studium verschidener Typen der historischen Familienbildung, *Historická demografie* 20, str.57-91
- Hořejš-Hora Petr, 1994: Toulky českou minulostí III.,Baronet, Praha
- Hořejš-Hora Petr, 1996: Toulky českou minulostí V.,Baronet, Praha
- Horská Pavla, Kučera Milan, Maur Edvard, Stloukal Milan, 1990: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Panorama , Praha

- Horská Pavla, Maur Edvard, Musil Jiří, 2002: Zrod velkoměsta- Urbanizace českých zemí a Evropy, Paseka, Praha-Litomyšl
- Horyna Břetislav, 2001: Idea Evropy, Ago, Praha
- Hrdina Karel, Bláhová Marie, 2005: (překlad) Kosmas, Kronika česká, nakladatelství Ladislav Horáček- Paseka, Praha
- Imhof E. Artur, 1977: Bevölkerungsgeschichte-Historische Sozialwissenschaft, Historische Familienforschung, Vandenhoeck & Ruprecht, Gottingen, str. 16-58
- Jelínek Jan, 1990: Kutná Hora, TEPS- tisková, ediční a propagační služba, Praha
- Kačerová Eva, 2004: Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem, Historická Demografie 28, str.35-54.
- Kalousková Věra, 2006: Demografický vývoj ve farnosti Lochenice v letech 1784-1900, Historická demografie 30, str. 67-143
- Kárníková Ludmila, 1965: Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1754-1914, Praha
- Klásterská Alice, 1998: Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí a jejich sourozenců na Štáhlavsku v 18. a na počátku 19. století, Historická demografie 22, str. 145-168
- Klíma Arnošt: Čechy v období temna, Státní pedagogické nakladatelství , Praha, 1961
- Klirenc Jan, 2007: Evropa do roku 1914 (Historie v dokumentech), Dialog, Liberec
- Knodel J. E., 2002: Demographic Behavior in the Past: A Study of Fourteen German Village Populations in the Eighteenth and Nineteenth Centuries. Cambridge University Press.
- Knoz Tomáš, 2006: Pobělohorské konfiskace, Matice moravská, Brno
- Kořán Jan, 1950: Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském, Vědecko-technické nakladatelství, Praha
- Kriedner Arnulf, Collel Jürgen, 1987: Dem Kelch zuliebe Emigranten- 250 Jahre Böhmisches Dorf in Berlin-Neukölln, Hendrich, Berlin
- Křivský Petr, Kvaček Robert, Skřivan Aleš, 1985: Věk starý a nový- dějiny, kultura a život Evropy v 17. a 18. století, Albatros, Praha
- Kubálek Dušan (redakce), Müllerová Hana a kol. autorů, 1999: Kronika českých zemí, Fortuna Print, Praha
- Kuča Karel, 1998: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3.díl Kolí-Mi, Libri, Praha
- Kuča Karel, 2000: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4.díl Mi-Pan, Libri, Praha
- Kuča Karel, 2002: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 5.díl, Par-Pra, Libri, Praha
- Kučera Rudolf, 1992: Kapitoly z dějin střední Evropy, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha
- Landes S. David, 2004: Bohatství a bída národů, BB art s.r.o. ve spolupráci s nakladatelstvím Jiří Buchal, Praha

- Landes S. David, 1972: The treatment of population in history textbooks, Population and social change, London
- Lemmínger Emanuel, 2006: Stará Kutná Hora, část 1., Kuttna, Kutná Hora
- Lemmínger Emanuel, 2006: Stará Kutná Hora, část 2., Kuttna, Kutná Hora
- Lenková Jitka, Pavlík Václav, 2007: Nejdůležitější bitvy v českých dějin, Alpress s.r.o., Frýdek-Místek
- Lenderová Milena a kol., 2002: Eva nejen v ráji- Žena v Čechách od středověku do 19.století, nakladatelství Karolinum UK, Praha
- Livi-Bacci Massimo, 1999: Europa und seine Menchen, Eine Bevölkerungsgeschichte, C.H.Beck, München
- Livi-Bacci Massimo, 1972: Fertility and population growth in Spain in the eighteenth and nineteenth centuries Population and social change, London, str. 173-184
- Lobková Lenka, 1999: Exulanti z Prahy a severovýchodních Čech v Pirně v letech 1621-1639, Skriptorium, Praha
- Nonnan T. John Jr., 1972: Intellectual and demographic history, Population and social change, London, , str. 115- 136
- Macek Josef, 1998: Jagellonský věk v českých zemích 1 (hospodářská základna a moc), Academia- nakladatelství Akademie věd České republiky, Praha
- Macek Josef, 1998: Jagellonský věk v českých zemích 2 (šlechta), Academia- nakladatelství Akademie věd České republiky, Praha
- Macek Josef, 1998: Jagellonský věk v českých zemích 3 (města), Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, Praha
- Mandelová Helena, Augusta Pavel, Pernes Jiří, 2006: Dějiny českých zemí v obrazech od pravěku po současnost, Albatros, Praha
- Matějková Eva, 1962: Kutná Hora, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha
- Matušková Lenka, 1998: Rozvoj řemeslné výroby na panství Poděbrady v 17. a 18. století, Historická demografie 22, str. 69-78
- Maur Edvard, 1970: Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii), Sborník archivních prací XX, s. 425-457.
- Maur Edvard, 1972: Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. AUC PH, č. 2, s. 9-79.
- Maur Edvard, 1976: Český komorní velkostatek v 17. století- příspěvek k otázce „druhé nevolnictví“ v českých zemích, Univerzita Karlova –Acta Univetsitatis Carolinae, Praha
- Maur Edvard, 1978: Základy historické demografie, SPN, Praha
- Maur Eduard, 1983: Československé dějiny, Univerzita Karlova, Praha
- Maur Eduard, 2001: Urbanizace **Čech** v ranném novověku, Historická demografie 25, str. 5-64
- Maur Edvard, 2003: 12.5.1743 Marie Terezie, korunovace na usmířenou, Havran, Praha
- Maur Eduard, 2005: Úvahy o moru roku 1680 v Kutné Hoře a okolí, Kutná Hora v období baroka, 1.sv. ročenky Antiqua Kuttna, Praha

- Maur Eduard, 2006: Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku, *Historická demografie* 30 suplement, str. 7-18
- Melkesová Miroslava, 2006: Geografický horizont křtů v polovině 17. století na Chýnovsku, *Historická demografie* 30 suplement, str.205-242
- Melmuková Eva, 1999: Patent zvaný toleranční, *Mladá fronta*, Praha
- Melton van Horn James, 1988: Absolutism and the eighteenth-century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria, Cambridge University Press, Cambridge
- Mikulec Jiří, 2005: 31.7.1627- Rekatalizace šlechty v Čechách, či je země, toho je náboženství, Havran, Praha
- Millar Simon, 2007: Kolín 1757- první porážka Friedricha Velikého, Grada Publishing, Praha
- Miller Jaroslav, 2006: Uzavřená společnost a její nepřátelé: města středovýchodní Evropy 1500-1700, Nakladatelství Lidové noviny, Praha
- Mišovič Ján, 2001: Víra v dějinách zemí koruny české, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha
- Mitterauer Michael, 1992: Familie und Arbeitsteilung, Böhlau Verlag Gesellschaft, Wien
- Mrázková Jana, 2005: „Přislibují sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachvátí“. Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera- panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19.století, *Historická demografie* 29, s. 53-107
- Mužík Petr, 1986: Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1631-1830, Sborník archivních prací, archivní správa ministerstva vnitra ČR, Panorama, Praha
- Nácovská Pavla, 1997: Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání (Kutná Hora 1550-1600), *Historická demografie* 21, str. 37-72.
- Nesládková Ludmila 2003: Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů. Praha
- Novák Pavel, Štroblová Helena, 2003: Historie a současnost podnikání na kutnohorsku a čáslavsku, Městské knihy s.r.o., Žehušice
- Ogilvie Sheilagh, Edwards Jeremy, 1998: Ženy a „druhé nevolnictví“ v Čechách na počátku novověku, *Historická demografie* 22, str. 5-49
- Oehm Vincenc, 1894: Paměti královského města Kouřimě. Díl I. Od založení župního hradu až do začátku válek husitských (r. 1419)
- Orský František, 1985: Tisíc let kutnohorského dolování a mincování, Kutná Hora
- Pauliš Petr, Mikuš Miroslav, 1998: Stříbrná stezka- historická naučná stezka v Kutné Hoře- stručná historie kutnohorského dolování, Kuttna, Kutná Hora
- Pavlík Zdeněk, Rychtaříková Jitka, Šubrtová Alena, 1986: Základy demografie, Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha
- Pazderová Alena, 1998: Venkovští poddaní rychnovského panství v 17. století ve světle gruntovní knihy, *Historická demografie* 22, str. 51-68

- Peikert Ingrid, 1982: Zur Geschichte der Kindheit im 18. und 19. Jahrhundert-einige Entwicklungstendenzen, Die Familie in der Geschichte, Vanderhoeck & Ruprecht, Göttingen
- Pekař Josef, 1998: Kniha o Kosti, Nakladatelství Elka Press, Praha
- Peschek Christian Adolf, 2001: Čeští exulanti v Sasku, Kruh přátel muzea Varnsdorf, Varnsdorf
- Pitro Martin, Vokáč Petr, 2006: Země v srdci Evropy- české země do roku 1526 v kontrastu s ostatní Evropou, Baronet, Praha
- Placht Otto, 1957: Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. -18. století, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha
- Pludek Alexej, 1979: Český král Karel, Panorama, Praha
- Pohanka Henry, 2002: Sám proti toku času aneb genealogií k vlastním kořenům, Dialog, Litvínov
- Polišenský Josef, 1960: Třicetiletá válka a český národ, Naše vojsko, Praha
- Polišenský Josef, 1970: Třicetiletá válka a evropské krize 17. století, Svoboda, Praha
- Poulová Marika, 2007: Plodnost vdaných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století, Historická demografie 31, str. 49-89
- Rill Bernd, 2006: Böhmen und Mähren, Band 1- Geschichte im Herzen Mitteleuropas, Vor Urzeit bis zur Französischen Revolution, Casimir Katz Verlag, Gernsbach
- Richter Karel, 1999: Češi a Němci v zrcadle dějin, sv. 1, Akcent, Třebíč
- Sedláček August, 1998: Místopisný slovník historický království českého, Argo, Praha, (fotoreprint vydání z roku 1909)
- Seibst Ferdinand, 1996: Německo a Češi- dějiny jednoho sousedství ve střední Evropě, Academia, Praha
- Seligová Markéta, 2004: Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světlé poddanských seznamů, Historická demografie 28, str.55-110
- Seligová Markéta, 1996: Die Entwicklung der Familie auf der Herrschaft Děčín in der Mitte des 17. Jahrhunderts unter Berücksichtigung seines wirtschaftlichen Charakters, Historická demografie 20, st.119-175
- Semotánová Eva a kol. , 2007: Česko- Ottův slovník naučný, Ottovo nakladatelství, Praha
- Semotánová Eva, 1998: Historická geografie českých zemí, Historický ústav, Praha
- Schoeps Hans-Joachim, 2004: Dějiny Pruska, Garamond, Praha
- Schoeps Hans-Joachim, 1970: Preussen und Deutschland-Wandlungen seit 1763, Haude&Spenerische Verlagsbuchhandlung, Berlin
- Schultz Ferdinand, 1876: Čeští vystěhovalci, Matice lidu, ročníku X, číslo 6, Praha
- Schulze Wilfried, 1987: Deutsche Geschichte im 16. Jahreshundert 1500-1618, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main
- Slavík František Augustin, 1882: Panství kutnohorské, knihupectví Karla Šolce, Kutná Hora
- Srb Vladimír, 2004: 1000 let obyvatelstva českých zemí, Nakladatelství Karolinum, Praha

- Steinbachová Lucie, 2001: Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771-1772, *Historická demografie* 25, str.101-128
- Stellner František, 2000: Sedmiletá válka v Evropě, Libri, Praha
- Stone Lawrence, 1990: The family, sex and marriage- in England 1500-1800, Penguin Books, London
- Spengler J. Joseph, 1972: Demographic factors and early modern economic development, *Population and social change*, London, str.87-98
- Špěváček Jiří, 1986: Václav IV.- k předpokladům husitské revoluce, Albatros, Praha
- Sutherland Ian, 1972: Whan was the Great Plague? Mortality in London, 1563 to 1665, *Population and social change*, London, str. 287-320
- Svatoň Jaroslav, 1975: Kutná Hora- Paměť měst-Městské památkové rezervace v českých zemích, Odeon, Praha
- Šárochová V. Gabriela, 2006: České země v evropských dějinách, díl I., do roku 1492, Paseka, Praha, Litomyšl
- Šimák J. Vítězslav, 1938: Středověká kolonisace v českých zemích, *České dějiny*, díl I., část 5., Jan Laichtner, Praha
- Šnoblová Helena, 2005: Barokní Kutná Hora- Krizové peripetie stříbrného města, sv.1 *Antique Kuttna*, Praha
- Štefanová Dana: K aspektům role příbuzenských vztahů a majetkových transakcí. Situace na frýdlantském panství v letech 1558-1750, *Historická demografie* 22, 1998, str.107-144
- Štefanová Dana, 1996: Soziale Schichtung in der Herrschaft Frýdlant, *Historická demografie* 20, str.
- Štěříková Edita, 1999: Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18.století, Kalich, Praha
- Štěříková Edita, 2004: Exulantská útočiště v Lužici a Sasku, Kalich, Praha
- Štěříková Edita, 2001: Pozvání do Slezska- Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku, Kalich, Praha
- Štroblová Helena, Altová Blanka (editorky) a kolektiv autorů, 2000: Kutná Hora, Nakladatelství Lidové noviny (*Dějiny českých měst*), Praha
- Šubrtová Alena, 2006: Dějiny populačního myšlení v českých zemích, *Česká demografická společnost*, Praha
- Toms Jaroslav, 1996: Přehled vývoje česko-německých vztahů na území české republiky od 12. století do roku 1947, *Západočeská univerzita Pedagogická fakulta*, Plzeň
- Tošnerová Marie, 1997: Obyvatelstvo města Berouna v polovině 17. století. *Historická demografie* 21, s. 73-92.
- Turková Vladimíra, Šerych Jiří, Herčík Karel a kol., 1996 : Kutná Hora - Glanz und Schatten einer silbernen Stadt, *Die Länder der böhmischen Krone, Regional Reihe, Orbis*, Praha
- Urban Otto, 1991: České a slovenské dějiny do roku 1918, Svoboda, Praha
- Urbánek Rudolf, 1937: Kutná Hora a husitství, nakladatelství J.Jedlička, Dvůr Králové

- van de Walle Etienne, 1972: marriage and marital fertility, *Population and social change*, London, str. 137-152
- van Dülmen Richard, 1999: *Kultura a každodenní život v ranném novověku (16.-18. století)*, Argo, Praha
- Velková Alice 2006: Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva na Štáhlavsku v letech 1750-1850, *Historická demografie*, 30 suplement, str. 73-98
- Vrátný František Bedřich, 1998: Sláva i zánik kutnohorského dolování od r.1985 do r.1991, Martin Bartoš- Kuttna, Kutná Hora
- Vorel Petr, 2004: *Od pražského groše ke koruně české (průvodce dějinami peněz v českých zemích)*, nakladatelství Havran, Praha
- Vykoupil Libor, 2000: *Slovník českých dějin*, Julius Zirkus, Brno
- Wangermann Ernst, 1973: *The Austrian achievements 1700-1800*, Thames and Hudson Ltd., London
- Winter H., 1984: *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin
- Winter Zikmund, 1991: *Zlatá doba měst českých*, Odeon, Praha
- Wondrák Eduard, 1999: *Historie moru v českých zemích*, Triton, Praha
- Wostrý, W., 1939: *Das Deutschtum Böhmens zwischen Hussitenzeit und dreissigjaerigen Krieg*, sb. *Sudetendeutschtum*, Brno
- Wrigley E. A., 1972: Mortality in pre-industrial England: the example of Colyton, Devon, over three centuries, *Population and social change*, London, str. 243-274.
- Wrigley E. A., Davies R. S., Oeppen J. E., Schofield R. S., 1997: *English Population History from Family Reconstitution 1580-1837*. Cambridge University Press.
- Zeman Martin, 2001: Možnosti využití „farářských relací“ jako pramene pro historicko-demografická studia, *Historická demografie* 25, str.65-82
- Žáček Rudolf, 2004: *Dějiny Slezska v datech*, Libri, Praha

Mapová příloha:

Mapa č. 1: Královská města v Čechách a na Moravě ve středověku a ranném novověku

pramen: Semotanová Eva a kol.: Česko- Ottův slovník naučný

Mapa č. 2: První manufaktury v českých zemích

pramen: Semotanová Eva a kol.: Česko- Ottův slovník naučný

Mapa č. 4: Územní rozsah Habsburské monarchie v 18. století

pramen: Semotanová Eva a kol.: Česko- Ottův slovník naučný

Obraz č. 1: Svatá Barbora a Kutná Hora

ANNO
1725
Januarius

1. Anna, de corrupta Matre,
ge Bone Savirja starji
5. Mijsen Vofyl & du
Bartholomaeus.

2. Stephan, dym, Jakuba
Vofyl, Savirja starji & du
Vofyl, & Stephan Vraty.

3. Wogteed, dym Dorob,
Ottow, Wdow, starji 5. Off
Vofyl & Matc, bozi.

5. Magdalena Polzan,
Cova Wdowa, yfoma Vratc
Opatozina Vofyl & du
Bartholomaeus.

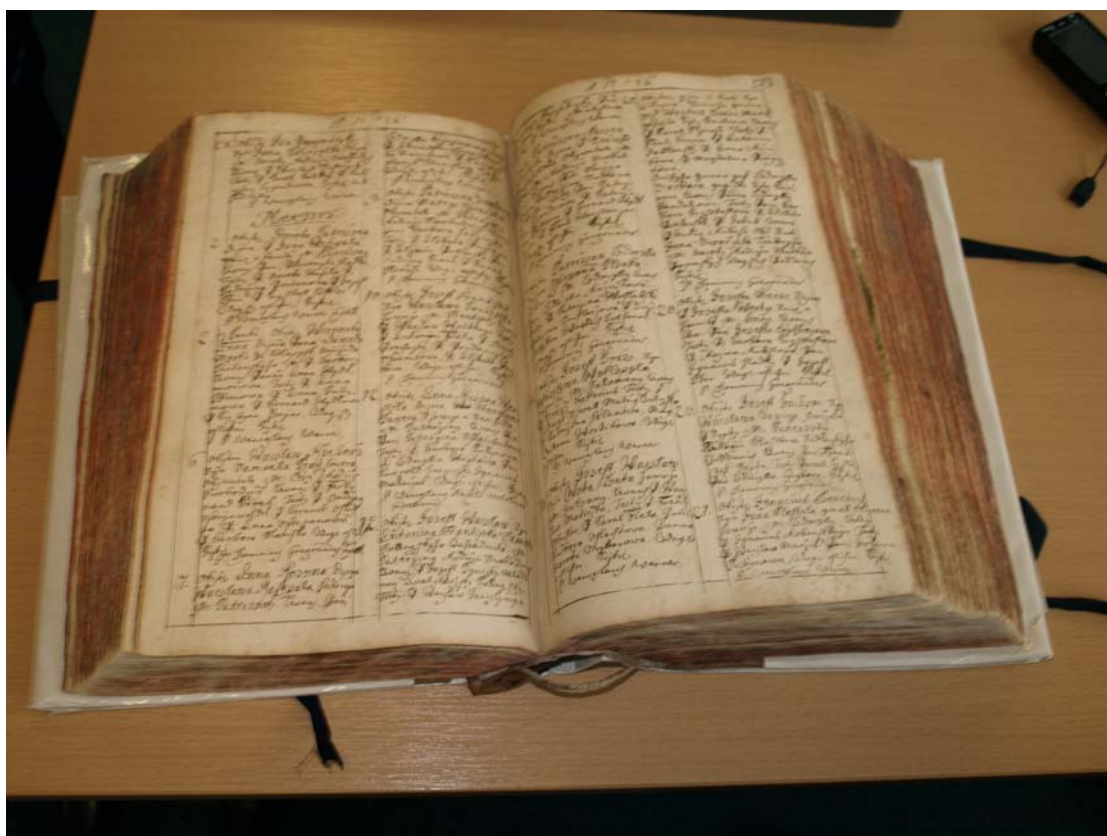
7. Jakub, Doroznel Aijfay,
Wdow, yfoma Vratc,
Opatozina Vofyl & du Vratc.

13. Frank, dym, Janola, Crusa
Savirja starji 2. Lata Vofyl
Cova Wdowa Vraty.

13. L. Imzla Morawica,
Cova Wdowa, yfoma Vratc,
Opatozina Vofyl & du
Cazan.

18. Tomasz, Baftradmit, Wdow
yfoma Vratc, Opatozina Vofyl
& Matc, bozi.

Foto č.2: Vazba jedné z kutnohorských matrik

Tabulková příloha:

Příloha č. 1: Zastoupení jednotlivých řemesel v Kutné Hoře v roce 1733 (podle fází tereziánského katastru)

Hlavní profese	Počet	Vedlejší ekonomická aktivita	Počet
krejčí	23	krejčí a prodavači plátna	2
pekaři	17	pekař a šenkuje pivo	1
ševci	12	švec-prodavač plátna	1
		švec-vede šenk pivní	1
zedničtí tovaryši	12		
zednický tovaryš a vinopal	1		
zedníci	6		
punčocháři	12		
řezníci	10	řezník-šenkýř piva	1
hutníci	7		
soukeníci	7		
kováři	7		
hrnčíři	6		
truhláři	6		
kramáři	5		
šenkýři piva	5	šenkýř piva-prodavač ryb	1
		šenkýř piva a muzikant	1
škrobaři	5		
zahradníci	5		
hrstníci	4	hrstince, punčochářka, vinopalka	1
mlynáři	4	mlynář, pekař, vinopal	1
muzikanti	4	muzikanti- duchovní fází	2
mydláři	4		
perníkaři	4		
tkalci	4		
bednáři	3	bednář a šenkuje pivo	1
felčáři	3	felčar a vinopal	1
formani	3	forman a škrobař	1
kožešníci	3	kožešník a šenkýř piva	1
kloboučníci	3		
zámečníci	3		
barvíři plátna	1		
knihaři	2		
kominíci	2		
kotláři	2		
mincíři	2		
pecnáři	2		
porodní báby	2		
prodavači ryb	2		
prokurátoři	2		
sedláři	2		
sekerníci	2		

tkaničkáři	2		
vinopalové	2	vinopal a foruje k horám	1
		vinopal a perníkář	1
branný	1		
		bednář a šenkuje pivo	1
hodinář	1		
hřebenář	1		
kalkant	1		
konvař	1		
koželuh	1	koželuh a škrobař	1
lazebník	1		
lékárník	1		
lokaj	1		
mládenec- duchovní fasi			
neckář	1		
nožíř	1		
obchodník dřevěným nádobím	1		
pálené prodává	1		
pasíř	1		
postříhač sukna	1		
prachař - tovaryš	1	prachař a mlynář	1
prodavač plátna	1		
provazník	1		
ručníkář	1		
řezbář	1		
sklenář	1		
sanytrník	1		
soustružník	1		
svícník	1		
šmejdiř	1		
špendlíkář	1		
tesař	1		
učitel	1	podučitel	1
uzdař	1	uzdař, (šenkýř) a prodavač plátna	2
varhaník	1		
voskař	1		
zlatník	1		
železník	1		
chudí ve špitále	28		
žebráci	3		

pramen: Tereziánský katastr český (1748), str. 207

Příloha č. 2. : Profese a sociální postavení otců dětí narozených v Kutné Hoře v letech 1726-1740

Zaměstnání otce	Počet	Zaměstnání otce	Počet
horník	555	vrchní nad horníky	4
zedník	51	tovaryš zednický	1
hutník	43		
mlynář	34	tovaryš mlynářský	1
služebník, servus	25		
krejčí	24		
ovčák	24	pastucha	4
švec	21		
řezník	16		
služebník kláštera	15		
soukeník	15		
kovář	13	tovaryš kovářský	3
punčochář	13		
sládek	12	tovaryš sladovnický	4
šafář	12		
tesař	11		
truhlář	9		
bednář	8		
zahradník	8		
muzikant, varhaník	7		
kárník	7		
pekař	7		
kantor	6	podučitel	1
pacholek	5		
písař	6		
kočí	5	forman	2
dělník v huti	4		
kloboučník	4		
lékař	4		
hrnčír	4		
nožíř	4		
ručníkář	4		
zámečník	4		
cvočkař	3		
hajný	3		
holič (postřihač)	3		
kramář	3		
laufr	3	posel právní	1
malíř	3		
ramíř	3		
rukavičkář	3		
sklenář	3		
barvíř	2		
bažantník	2		
hodinář	2		
hřebenař	2		
koželuh	2		

kuchař	2		
mýtný	2		
mistr popravčí	2		
parukář	2		
pasíř	2		
sanytrník	2		
služebník špitálu	2		
šepmistr	2		
šmelcíř	2		
štychmistr	2		
tkadlec	2		
vrátný	2		
apatykář	1		
dlaždič	1		
hlásný	1		
kameník	1	tovaryš kamenický	1
kožešník	1		
písař	1	syndicus	1
provazník	1		
prymas	1		
rudař	1		
řezbář	1		
soustružník	1		
šlotíř	1		
špendlíkář	1		
štolmistr	1		
trejbník	1		
uzdař	1		
zeměměřič	1		
zlatník	1		
nádeník	18		
radní	17	městský úředník	3
celkem	1094		26
tovaryš	11		
statečný vladyka	19		
svobodná osoba	190		
podruh	120		
celkem	340		

pramen: matrika Kutné Hory

Příloha č. 3. Živě narozené děti podle pohlaví, Kutná Hora 1700-1770, Kaňk
1762-1770

Rok	Kutná Hora – manželské děti		
	chlapci	dívky	celkem
1700	68	61	129
1701	87	67	154
1702*	49	58	107
1703	95	82	177
1704	93	78	171
1705	85	90	175
1706	96	85	181
1707	92	96	188
1708	93	90	183
1709	99	85	184
1710	82	100	182
1711	113	114	227
1712	123	115	238
1713	110	89	199
1714	107	112	219
1715	128	106	234
1716	107	116	213
1717	125	130	255
1718	120	112	232
1719	126	117	243
1720	114	120	234
1721	106	109	215
1722	158	136	294
1723	143	152	295
1724	171	160	331
1725	145	152	297
1726	141	153	294
1727	134	99	233
1728	135	127	262
1729	124	112	236
1730	120	123	243
1731	142	125	267
1732	131	135	266
1733	126	110	236
1734	145	129	274
1735	134	111	245
1736	125	120	245
1737	132	83	215
1738	112	88	200
1739	114	118	232
1740	100	88	188
1741	99	113	212
1742	119	119	238
1743	105	81	186
1744	127	122	249
1745	122	88	210

1746	117	102	219
1747	105	84	189
1748	116	106	222
1749	97	99	196
1750	94	99	193
1751	100	115	215
1752	125	108	233
1753	108	128	236
1754	125	115	240
1755	107	119	226
1756	136	141	277
1757	132	95	227
1758	106	77	183
1759	158	125	283
1760	127	119	246
1761	116	119	235

* neúplná data

Rok	Kutná Hora - chlapci	Kaňk- chlapci	Kutná Hora- dívky	Kaňk- dívky	Celkem- chlapci	Celkem- dívky	Celkem	Nemanželské dětí			Dětí celkem
								CH	D	C	
1762	120	3	120	1	123	121	240	11	11	22	262
1763	107	15	107	13	122	120	214	8	1	9	223
1764	108	16	112	22	124	134	220	14	6	20	240
1765	100	18	90	16	118	106	190	10	12	22	212
1766	131	17	102	15	148	117	233	8	10	18	251
1767	98	19	101	16	117	117	199	11	10	21	220
1768	85	19	87	7	107	94	172	14	16	30	202
1769	92	18	98	19	110	117	190	7	13	20	210
1770	105	17	98	16	122	114	203	11	8	19	222

pramen: matrika Kutné Hory a matrika Kaňku

Příloha č. 4. Zemřelí v Kutné Hoře podle pohlaví v letech 1720-1780

Rok	Muži	Ženy	Celkem	Celkem včetně nezjištěno
1720	107	122	229	229
1721	127	125	252	252
1722	100	113	213	213
1723	104	104	208	208
1724	96	80	176	176
1725	115	117	232	232
1726	121	129	250	250
1727	189	147	336	336
1728	132	128	260	260
1729	111	109	220	220
1730	88	83	171	171
1731	164	164	328	328
1732	136	131	267	267
1733	120	103	223	223
1734	77	79	156	156
1735	89	79	168	168
1736	115	137	252	252
1737	132	122	254	254
1738	75	84	179	179
1739	98	89	187	187
1740	108	117	225	225
1741	129	128	257	257
1742	161	155	316	316
1743	84	92	176	176
1744	112	100	212	212
1745	111	106	217	217
1746	107	118	225	225
1747	140	121	261	261
1748	118	141	259	259
1749	124	135	259	259
1750	79	113	192	192
1751	126	136	262	262
1752	85	84	169	169
1753	109	106	215	215
1754	139	118	257	257
1755	74	95	169	169
1756	87	116	203	203
1757	139	159	298	298
1758	211	220	431	431
1759	107	104	211	211
1760	120	106	226	226
1761	110	112	222	222
1762	113	129	242	242
1763	91	118	209	209
1764	78	91	169	169
1765	132	107	239	239
1766	96	95	191	191
1767	109	97	206	206

Rok	Kutná Hora - muži	Kaňk- muži	Kutná Hora- ženy	Kaňk- ženy	Celkem- muži	Celkem- ženy	Celkový počet zemřelých
1768	95	3	96	8	191	111	202
1769	128	15	85	15	213	130	243
1770	89	16	106	16	195	32	127
1771	128	24	169	12	297	36	333
1772	201	37	242	34	443	71	514
1773	85	3	67	9	152	12	164
1774	60	14	68	16	128	30	158
1775	102	7	110	9	212	16	228
1776	73	7	89	8	162	15	177
1777	103	18	66	8	169	26	195
1778	115	13	134	12	249	25	274
1779	102	13	153	16	255	29	284
1780	63	1	66	6	129	7	136

pramen: matrika Kutné Hory a matrika Kaňku

Příloha č. 5: Snoubenci podle vzdálenosti místa původu od Kutné Hory
a) sňatky 1725-1755

	KH	Kaňk	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	100-109	110-119	120-129	130-139	140-149	150-199	200-249	250 +	?	Celkem
KH	785	27	9	24	30	11	18	17	17	10	16	10	14	19	12	7	8	4	3	1	0	1	4	2	1	26	1076
Kaňk	41	48		3	1			1			2			3	1							2				1	102
0-4	25	4	5	0	3	1	1						1	2	1	1							1			3	48
5-9	41	1	1	3	2	1	1	2	2			1		1	1			1								4	62
10-14	28	4	3	1	6	2	1		1				1		1	1						1				4	54
15-19	9	4		0			2	2							1				1							1	20
20-24	20	1	1	2	1	1	1	1				1		2											1		32
25-29	18	0		1			1				2				1				1								24
30-34	14	1	1			1			1		1	1														1	21
35-39	3	2									1															1	7
40-44	25	2	2	1	1		1			1	1			1	1												36
45-49	8	0		1								3			1												13
50-59	33	0		1	1				1		2		1		1				1							3	44
60-69	37	0				1	1		3	1		1	3	2			1					1				2	53
70-79	7	2									1	1	1		3				1								15
80-89	22	2	1		1		1							1		1										1	30
90-99	8	0																									8
100-109	4	2																									6
110-119	10	1														1										1	13
120-129	7							1			1					1											10
130-139	3														1						1						5
140-149	6																										6
150-199	16						2												1								19
200-249	6												1													1	8
250+	17			1			1											1	1	1					1		23
?	32	6	2	2			2					1			2			1								1	49
Celkem	1225	107	27	40	45	18	33	24	25	12	27	19	21	32	26	12	9	7	6	3	1	3	7	2	3	50	1786

Příloha č. 5: Snoubenci podle vzdálenosti místa původu od Kutné Hory
b) sňatky 1725-1750

	KH	Kaňk	0-	5-	10-	15-	20-	25-	30-	35-	40-	45-	50-	60-	70-	80-	90-	100-	110-	120-	130-	140-	150-	200-	250	?	celkem
KH	384	18	5	18	19	7	11	14	9	7	12	6	9	13	8	2	3	3	2	1		1	2		1	15	570
Kaňk	15	27		1				1			1			1	1							2					49
0-4	11	3	4		2	1	1							2	1	1						1			2		29
5-	14	1	1	2	1			1				1		1	1											3	26
10-	13	3	3		4	1			1				1		1	1						1				3	32
15-	4						2	1							1												8
20-	7	1	1	2	1	1		1				1												1			16
25-	9			1			1				2				1				1								15
30-	5		1								1																7
35-	1										1																2
40-	18	1	1				1			1	1																23
45-	2			1								1			1												5
50-	16			1	1				1				1		1				1						2		24
60-	12					1	1		1	1			2								1						19
70-	3										1				2				1								7
80-	14	2	1											1											1		19
90-	4																										4
100-	1																										1
110-	7															1									1		9
120-	2							1								1											4
130-	2														1												3
140-	3																										3
150-	7						1																				8
200-	3													1													4
250-	11			1			1													1							14
?	11	3	1	1								1			1										1		19
Celkem	579	59	18	28	28	11	19	19	12	9	19	10	13	19	20	6	3	3	5	2	0	3	5	0	2	28	920

pramen: matrika Kutné Hory

Příloha č. 5: Snoubenci podle vzdálenosti místa původu od Kutné Hory
c) sňatky 1741-1755

	KH	Kaňk	0-	5-	10-	15-	20-	25-	30-	35-	40-	45-	50-	60-	70-	80-	90-	100-	110-	120-	130-	140-	150-	200-	250	?	Celkem
KH	401	9	4	6	11	4	7	3	8	3	4	4	5	6	4	5	5	1	1				2	2		11	506
Kaňk	26	21	2	2	1						1			2												1	56
0-4	14	1	1		1								1													1	19
5-	27			1	1	1	1	1	2									1								1	36
10-	15	1		1	2	1	1																			1	22
15-	5	4						1																		1	11
20-	13						1							2													16
25-	9																										9
30-	9	1				1			1			1														1	14
35-	2	2																								1	5
40-	7	1	1	1	1									1	1												13
45-	6											2															8
50-	17										2															1	20
60-	25								2			1	1	2			1									2	34
70-	4	2										1	1		1												9
80-	8				1		1									1											11
90-	4																										4
100-	3	2																									5
110-	3	1																									4
120-	5										1																6
130-	1																				1						2
140-	3																										3
150-	9						1													1							11
200-	3																								1		4
250-	6																	1						1			8
?	21	3	1	1			2								1			1									30
Celkem	646	48	9	12	18	7	14	5	13	3	8	9	8	13	7	6	6	4	1	1	1	0	2	2	1	22	866

pramen: matrika Kutné Hory

Příloha č. 6: Sňatkový věk snoubenců v Kutné Hoře
a) sňatková kohorta 1725-1740

Věk (let)	Ženiši				Nevěsty			
	svobodní		vdovci		Svobodné		vdovy	
	počet	kumu- lace	počet	kumu- lace	počet sňatku	Kumu- lace	Počet	kumu- lace
15	-	-	-	-	-	-	-	-
16	-	-	-	-	3	3	-	-
17	-	-	-	-	4	7	-	-
18	1	1	-	-	8	15	-	-
19	1	2	-	-	19	34	-	-
20	-	2	-	-	15	49	1	1
21	7	9	1	1	15	64	-	1
22	5	14	1	2	19	83	-	1
23	6	20	-	2	15	98	-	1
24	7	27	-	2	17	115	-	1
25	17	44	-	2	8	223	-	1
26	7	51	-	2	15	138	-	1
27	8	59	2	4	12	150	-	1
28	4	63	2	6	5	155	1	2
29	5	68	1	7	15	170	-	2
30	5	73	-	7	2	172	-	2
31	6	79	-	7	4	176	-	2
32	5	84	-	7	4	180	-	2
33	1	85	1	8	3	183	-	2
34	-	85	-	8	-	-	-	-
35	1	86	-	8	-	-	-	-
36	-	86	1	9	-	-	-	-
37	1	87	-	9	-	-	-	-
38	2	89	-	9	-	-	-	-
39	-	-	1	10	-	-	-	-
40	-	-	-	10	-	-	-	-
41	-	-	-	10	-	-	-	-
42	-	-	-	10	-	-	-	-
43	-	-	-	-	-	-	-	-
44	-	-	-	-	-	-	-	-
45	-	-	-	-	-	-	-	-
46	-	-	-	-	-	-	-	-
47	-	-	-	-	-	-	-	-
48	-	-	-	-	-	-	-	-
49	-	-	-	-	-	-	-	-
50+	-	-	-	-	-	-	-	-
celkem	89	89	10	10	183	183	2	2

pramen: matrika Kutné Hory

Příloha č. 6: Sňatkový věk snoubenců v Kutné Hoře
b) sňatková kohorta 1741-1755

Věk (let)	Ženiši				Nevěsty			
	svobodní		vdovci		Svobodné		vdovy	
	počet	kumu- lace	počet	kumu- lace	počet sňatku	Kumu- lace	Počet	kumu- lace
15	-	-	-	-	-	-	-	-
16	-	-	-	-	1	1	-	-
17	-	-	-	-	1	1	-	-
18	-	-	-	-	3	5	-	-
19	-	-	-	-	7	12	-	-
20	5	5	-	-	7	19	-	-
21	4	9	-	-	11	30	-	-
22	6	15	1	1	13	43	-	-
23	3	18	1	2	13	56	-	-
24	10	28	-	2	10	66	1	1
25	7	35	3	5	11	77	-	1
26	4	39	-	5	15	92	-	1
27	8	47	5	10	7	99	-	1
28	3	50	1	11	8	107	-	1
29	6	56	-	11	6	113	-	1
30	6	62	4	15	6	119	-	1
31	4	66	1	16	4	123	-	1
32	2	68	1	17	5	128	1	2
33	3	71	1	18	4	132	1	3
34	2	73	-	18	5	137	-	3
35	2	75	2	20	3	140	-	3
36	-	75	7	27	2	142	1	4
37	1	76	2	29	1	143	-	4
38	2	78	1	30	2	145	-	4
39	1	79	-	30	-	145	-	4
40	-	79	-	30	5	150	-	4
41	-	79	1	31	1	151	1	5
42	3	82	1	32	3	154	-	5
43	-	82	3	35	-	154	-	5
44	2	84	1	36	1-	155	-	5
45	1	85	-	36	-	155	-	5
46	-	85	4	40	-	155	-	5
47	-	85	1	41	-	155	-	5
48	1	86	2	43	-	156	-	5
49	-	86	2	45	1	156	-	5
50+	-	86	1	46	-	156	-	5
celkem	86	86	46	46	156	156	5	5

pramen: matrika Kutné Hory